

UNIVERZITET U BEOGRADU

FILOLOŠKI FAKULTET

Radmila D. Lazarević

**LEKSIČKO-SEMANTIČKO POLJE BOJA
U ITALIJANSKOM I SRPSKOM JEZIKU**

doktorska disertacija

Beograd, 2013.

UNIVERSITY OF BELGRADE

FACULTY OF PHILOLOGY

Radmila D. Lazarević

**LEXICAL-SEMANTIC FIELD OF
COLOURS IN ITALIAN AND SERBIAN
LANGUAGE**

doctoral dissertation

Belgrade, 2013

**Mentor: dr Mila Samardžić, redovni profesor Filološkog fakulteta Univerziteta u
Beogradu**

Članovi komisije:

dr Mila Samardžić, redovni profesor Filološkog fakulteta Univerziteta u Beogradu

**dr Rajna Dragičević, redovni profesor Filološkog fakulteta Univerziteta u
Beogradu**

dr Danijela Đorović, docent na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu

Disertacija je odbranjena dana _____ 2013. godine u Beogradu

LEKSIČKO-SEMANTIČKO POLJE BOJA U ITALIJANSKOM I SRPSKOM JEZIKU

REZIME

Disertacija obrađuje semantičko polje hromatske leksike (imenica, prideva, glagola i priloga sa značenjem boje) u italijanskom i srpskom jeziku. Pristup je kontrastivan i sinhronijski, a rad se bavi savremenim standardnim jezikom. Korpus predstavljaju jednojezični rečnici italijanskog i srpskog jezika, a radi postizanja veće aktuelnosti i objektivnosti dopunjen je neologizmima široko prisutnim u medijima i na internetu, posebno kad je reč o građi na srpskom jeziku.

Hromatska leksika, kao jasno uočljivo semantičko polje u većini jezika i ujedno manifestacija čovekove percepcije sveta koji ga okružuje, predmet je mnogih interdisciplinarnih istraživanja, od fizike preko neurologije i psihologije do raznih grana lingvistike. Ipak, ovaj rad je prevashodno lingvistički i ima za cilj da kroz analizu sličnosti i razlika između italijanske i srpske hromatske leksike na semantičkom, morfološkom i opštijem kulturnom planu ukaže na nesrazmernost u njihovom obimu i upotrebi, na problem ekvivalencije (ili njenog nedostatka) u prevođenju s jednog jezika na drugi, ali i na ulogu koju u leksičkim i semantičkim razlikama igraju vanjezički činoci.

Polazište za strukturu rada bila je klasifikacija Berlina i Kaya iz 1969. godine, kada su nazivi za boje u svim jezicima podeljeni na najviše jedanaest osnovnih termina (*basic color terms*): crvena, narandžasta, žuta, zelena, plava, ljubičasta, ružičasta, smeđa, siva, crna i bela. Ova klasifikacija primenjena je stoga što najbolje odgovara hromatskoj nomenklaturi i u italijanskom i u srpskom jeziku, bez namere da se dokazuje ili pobija teorija na kojoj je zasnovana.

Nazivi za tih jedanaest boja u oba jezika analizirani su sa semantičkog i morfološkog aspekta, a zatim je prikazano njihovo delovanje u kontekstu, kroz skup obrađenih frazeologizama i kolokacija u oba jezika, kao i uticaj koji vanjezički kontekst vrši na hromatsku leksiku, kroz analizu simbolike i konvencionalnih značenja koja su razne boje poprimile u različitim kulturama ili na globalnom nivou.

Utvrđeno je da već u samoj nomenklaturi postoje izvesna nepoklapanja između dva jezika u broju termina za osnovne boje (it. *bruno/marrone*, srp. *smeđ, braon, mrk*; it. *blu/azzurro*, srp. *plav*; it. *rosa*, srp. *ružičast/roze*), te da nesrazmera u bogatstvu hromatske leksike raste u korist italijanskog kod izvedenica u značenju nijansi osnovnih boja, kao što su složenice.

Takođe, pregled hromatskih frazeologizama i kolokacija ukazuje na veliki broj kalkova kod izraza zajedničkih za oba jezika, s tim što je u najvećem broju slučajeva reč o prevedenicama iz nekog trećeg jezika (uglavnom engleskog i nešto ređe francuskog), a ne o direktnom preuzimanju izraza iz italijanskog ili srpskog jezika.

Najzad, u slučajevima kada su hromatski izrazi karakteristični samo za jedan jezik često na njih utiču društveni, kulturni i drugi vanjezički faktori specifični samo za jedno od dva govorna područja kojima se bavimo.

Sve to dovodi do zaključka da se italijanska i srpska hromatska leksika u znatnoj meri semantički poklapaju, ali da ipak postoji veliki broj izraza koji nemaju prevodne ekvivalente u drugom jeziku. To je češći slučaj s italijanskim hromatskim izrazima, pa je, u celini gledano, italijanski na ovom leksičkom polju bogatiji od srpskog jezika, što može prouzrokovati poteškoće kako u prevođenju tako i u svakodnevnoj komunikaciji.

Ključne reči: hromatska leksika, italijanski, srpski, semantika, prevođenje

NAUKA O JEZIKU

ITALIJANSKI JEZIK

UDK:

LEXICAL-SEMANTIC FIELD OF COLOURS IN ITALIAN AND SERBIAN LANGUAGE

SUMMARY

The dissertation treats semantic field of colour lexicons (nouns, adjectives, verbs and adverbs with the meaning of colour) in Italian and Serbian language. The approach is contrastive and synchronic, focusing on modern standard language. The corpus is represented by monolingual Italian and Serbian dictionaries, and in order to make it more objective and up to date, it has been completed by neologisms widely present in the media and on the internet, especially where material in Serbian is concerned.

Colour lexicon, as an easily identifiable semantic field in most languages, and a manifestation of man's way to observe the world around him, has been and still is object of multidisciplinary research, from physics to neurology and psychology to the various linguistic branches. However, this dissertation being focused on the linguistic dimension, it aims to point at the asymmetry in the size and use between Italian and Serbian colour lexicons through an analysis of their similarities and differences on the field of semantics, morphology and culture generally; also, it illustrates the problem of equivalence (or lack thereof) in translation from one language to another, and the role of extralinguistic factors in lexical and semantic differences.

A reference point for the work's structure is Berlin and Kay's classification from 1969, which divided colour terms in all languages into eleven *basic colour terms*: red, orange, yellow, green, blue, purple, pink, brown, grey, black and white. This classification has been applied as the best suited for the colour nomenclatures in both languages, with no intention either to prove or to disprove the theory it was based on.

The eleven basic colour terms in both languages are analysed from semantic and morphological point of view, after which they are observed in context, through the corpus of phraseological expressions and collocations. The influence of the extralinguistic context on the colour lexicon is displayed through the analysis of symbolic and conventional meaning the colours have acquired in different cultures or globally.

A certain asymmetry has been found between the two lexicons in the number of basic colour terms (it. *bruno/marrone*, ser. *smeđ, braon, mrk*; it. *blu/azzurro*, ser. *plav*; it. *rosa*, ser. *ružičast/roze*), as well as discrepancy in the size of colour lexicons which grows on behalf of Italian in the words derived from basic colour terms, in particular compound adjectives.

The analysis of phraseological expressions and collocations also indicates large number of calques in the expressions common to both languages, mostly loan translations from a third language, (most often English, somewhat less French) and not direct loanwords from Italian or Serbian.

Finally, in the cases where chromatic expressions have no equivalents in the other language, they are frequently influenced by various social, cultural and other extralinguistic factors specific to only one of these two areas.

The results of the analysis indicate that, while Italian and Serbian colour lexicons are largely semantically analogous, there is still a large number of expressions without translation equivalents in the other language. Italian colour expressions having less equivalents in Serbian brings to conclusion that Italian language is more abundant than Serbian on this lexical field, which can cause difficulties in translation as well as in everyday communication.

Key words: colour lexicon, Italian, Serbian, semantics, translation

DOCTORATE OF LANGUAGE SCIENCES

ITALIAN LANGUAGE

UDK:

SADRŽAJ

Podaci o mentoru i članovima komisije.....	iii
REZIME.....	iv
SUMMARY.....	vi
SADRŽAJ.....	vii
PREGLED TABELA.....	xii
UVOD.....	1
1. PERCEPCIJA BOJA I HROMATSKA LEKSIKA: PREGLED ISTRAŽIVANJA	
1.1. Percepcija boja.....	6
1.2. Hronologija proučavanja.....	7
2. SEMANTIČKA ANALIZA UZORKA	
2.1. O korpusu.....	20
2.2. O pristupu građi.....	21
2.3. Osnovne boje	
2.3.1. Crvena/rosso.....	24
2.3.2. Narandžasta/arancione.....	26
2.3.3. Žuta/giallo.....	27
2.3.4. Zelena/verde.....	28
2.3.5. Plava/azzurro, blu.....	30
2.3.6. Ljubičasta/viola.....	33
2.3.7. Ružičasta, roze/rosa.....	34
2.3.8. Smeđa/marrone (mrka, braon/bruno).....	35
2.3.9. Siva/grigio.....	37
2.3.10. Crna/nero.....	39

2.3.11. Bela/bianco.....	42
2.4. Rezultati analize uzorka.....	45
3. MORFOLOŠKI PRIKAZ ITALIJANSKE I SRPSKE HROMATSKE TERMINOLOGIJE	
3.1. Pridevi.....	49
3.1.1. Korišćenje prideva ili popridevljenih imenica u funkciji atributa.....	49
3.1.2. Derivacija: sufiksacija.....	51
3.1.2.1. Italijanski sufiksi.....	52
3.1.2.2. Srpski sufiksi.....	53
3.1.3. Kompozicija (slaganje).....	56
3.1.3.1. Pridev u funkciji priloga.....	56
3.1.3.2. Imenica u funkciji atributa.....	57
3.1.3.3. Slaganje dva hromatska prideva u jedan složeni pridev.....	58
3.2. Imenice.....	60
3.2.1. Dodavanje imeničkih sufiksa na pridevsku osnovu.....	60
3.2.2. Dodavanje imeničkih sufiksa na glagolsku osnovu hromatskih glagola.....	60
3.2.3. Konverzija.....	62
3.3. Glagoli.....	63
3.3.1. Dodavanje glagolskih sufiksa na pridevsku osnovu.....	63
3.3.2. Dodavanje prefiksa.....	64
3.4. Prilozi.....	68
4. PREGLED HROMATSKE FRAZELOGIJE	
4.1. Korpus i metoda.....	70

4.2. Osnovne boje	
4.2.1. Crvena/rosso.....	72
4.2.2. Narandžasta/arancione.....	78
4.2.3. Žuta/giallo.....	78
4.2.4. Zelena/verde.....	81
4.2.5. Plava/azzurro, blu.....	87
4.2.6. Ljubičasta/viola.....	90
4.2.7. Ružičasta, roze/rosa.....	90
4.2.8. Smeđa/marrone (mrka, braon/bruno).....	93
4.2.9. Siva/grigio.....	94
4.2.10. Crna/nero.....	97
4.2.11. Bela/bianco.....	107
4.3. Crna prema beloј boji.....	117
4.4. Poređenja.....	119
4.4.1. Crvena.....	119
4.4.2. Žuta.....	119
4.4.3. Zelena.....	120
4.4.4. Plava.....	120
4.4.5. Crna.....	120
4.4.6. Bela.....	120
4.5. Problem ekvivalencije.....	121
4.6. Toponimi.....	123
4.7. Metonimije.....	124
4.8. Arhaizmi.....	124
4.9. Zaključci.....	125
5. DRUŠTVENA I KULTURNA SIMBOLIKA BOJA	

5.1. Terminologija.....	127
5.2. Boje kao simboli.....	128
5.2.1. Boje i tipovi ličnosti.....	129
5.2.2. Simbolika boja u umetnosti i drugim društvenim sferama.....	130
5.3. Simbolika osnovnih boja	
5.3.1. Crvena/rosso.....	131
5.3.2. Narandžasta/arancione.....	135
5.3.3. Žuta/giallo.....	135
5.3.4. Zelena/verde.....	138
5.3.5. Plava/azzurro, blu.....	142
5.3.6. Ljubičasta/viola.....	145
5.3.7. Ružičasta/rosa.....	146
5.3.8. Smeđa/marrone.....	147
5.3.9. Siva/grigio.....	148
5.3.10. Crna/nero.....	149
5.3.11. Bela/bianco.....	153
6. ZAKLJUČAK.....	158
LITERATURA.....	164
Korpus.....	169
Dodatna literatura.....	170
PRILOG A - ilustracije.....	171
SKRAĆENICE U TEKSTU.....	177
Biografija autora.....	178
Izjava o autorstvu	
Izjava o istovetnosti štampane i elektronske verzije doktorskog rada	
Izjava o korišćenju	

PREGLED TABELA

Tabela 1: Pridevi za osnovne boje.....	49
Tabela 2: Alteracija italijanskih prideva sa značenjem boje.....	52
Tabela 3: Alteracija srpskih prideva sa značenjem boje.....	53
Tabela 4: Sufiksi za izvođenje hromatskih imenica.....	61
Tabela 5: Derivacija imenica iz hromatskih prideva.....	61
Tabela 6: Prefiksi i sufiksi za derivaciju hromatskih glagola.....	66
Tabela 7: Derivacija glagola sa značenjem osnovnih boja.....	66

UVOD

Hromatska leksika (reči koje označavaju boje, bilo da su u pitanju imenice, pridevi, glagoli ili prilozi) predstavlja u većini jezika semantičko polje koje je vrlo lako uočiti i izdvojiti od ostalih. S druge strane, boje su sastavni činilac vizuelnog doživljaja sveta koji nas okružuje. Stoga ne čudi što je hromatska terminologija, kao jezički izraz ljudske percepcije prirode, odavno predmet interdisciplinarnih istraživanja, od fizike, fiziologije, psihologije, preko antropologije i semiotike do disciplina kao što su psiholingvistika, neurolingvistika, kognitivna i opšta lingvistika.

Ovaj rad baviće se lingvističkom stranom problema, kroz leksičku građu sa značenjem boje i njenu upotrebu u italijanskom i srpskom jeziku. Pokušaćemo da prikažemo odnos između italijanskog i srpskog jezika na leksičko-semantičkom polju boja, sa naglaskom na savremenom standardnom jeziku. Cilj rada je da kroz analizu sličnosti i razlika između italijanske i srpske hromatske leksike na semantičkom, morfološkom i opštijem kulturnom planu ukaže na poteškoće koje bi se usled tih razlika mogle pojaviti kako u prevodima tako i u svakodnevnoj komunikaciji, kao i na način da se te poteškoće prevaziđu.

Svakako nije prvi put da je ova tema primećena kao potencijalni izvor dragocениh informacija. Međutim, direktnih poređenja i dublje kontrastivne analize hromatske terminologije u italijanskom i srpskom jeziku dosad nije bilo. Italijanskim nazivima za boje lingvisti su se bavili nešto više nego srpskim (M. Grossmann, A. M. Kristol, A. Kreisberg, R. Fresu, J. Vincent, I. Ronga itd.). Srpskom hromatskom nomenklaturom bavila se najdetaljnije Milka Ivić kad je standardni jezik u pitanju, kao i lingvisti koji su istraživali regionalne i dijalekatske varijante (M. Pižurica, S. Mitković, S. Stijović, B. Prvulović, D. Stanić, J. Janković). Ipak, najveći deo radova na ovom polju bio je dijahronijskog karaktera, često na korpusu narodne lirike i epike, a kad je pristup bio kontrastivan poređeni su međusobno ili samo romanski (M. Grossmann, A. Kristol) ili samo slovenski jezici (Lj. Popović, M. Ivić). A. Kreisberg najdalje je odmakla u poređenju srpskog i italijanskog;

međutim, njeni radovi su, kad je reč o poređenju italijanskog sa slovenskim jezicima, ipak najviše fokusirani na poljski.

Kako je semantičko polje boja samo po sebi preobimno da bismo obuhvatili kompletnu leksiku za više stotina najrazličitijih nijansi koja je u upotrebi u raznim oblastima života, bilo je nužno ograničiti domen istraživanja na jedan jasno definisani skup boja. Kao smernica poslužilo je delo *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution* Brenta Berlina i Paula Kaya, koje je postavilo temelje današnjih proučavanja hromatske leksike.

Struktura rada zasniva se na njihovom početnom istraživanju koje je 1969. dovelo do podele na jedanaest osnovnih boja u svim jezicima¹, a to su **crvena, narandžasta, žuta, zelena, plava, ljubičasta, ružičasta, smeđa, siva, crna i bela**.

Kasnije je ova teorija dopunjena rezultatima višedecenijskih istraživanja i u njenoj današnjoj verziji broj osnovnih boja sveden je na osam; ipak, kako cilj rada nije da dokazuje ili opovrgava neku od teorija psiholingvistike ili kognitivne lingvistike (mada se njihova suština usled same prirode teme ne može zaobići), naša klasifikacija će se zasnivati na 11 osnovnih boja prema prvobitnoj verziji teorije, koja više odgovara postojećoj hromatskoj nomenklaturi u oba jezika.

Korpus čini leksikografski materijal u vidu jednojezičnih rečnika srpskog i italijanskog jezika. Pristup je kontrastivan i sinhronijski; dijahronijski elementi su neizbežni (hronološki pregled istraživanja, uticaj istorijskih promena na hromatsku simboliku i frazeologiju), no predmet proučavanja je pre svega savremeni italijanski i srpski jezik.

Glavni korpus za srpski čine jednojezični rečnici u izdanju Matice srpske: *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika I-VI* (1967-1976, fototipsko izdanje 1990) i *Rečnik srpskoga jezika* (2007), kao i dva frazeološka rečnika: *Frazeološki rječnik hrvatskog ili*

¹ Tačnije, u svim današnjim jezicima postoji najmanje dve a najviše 11 osnovnih boja; opširnije u 1. poglavlju.

srpskog jezika Josipa Matešića (1982) i *Frazeološki rečnik srpskog jezika* Đorđa Otaševića (2012).

Glavni korpus za italijanski predstavljaju elektronska izdanja jednojezičnih italijanskih rečnika: *De Mauro 2000* (DM), *Devoto-Oli 2006* (DO), *Garzanti 2006* (G), *Sabatini-Coletti 2006* (SC), *Zingarelli 2008* (Z), sajt akademije Treccani www.treccani.it (T), kao i rečnik *DIR: Dizionario italiano ragionato* (1988).

Dva rečnika Matice srpske predstavljaju osnovni korpus za srpski u svim poglavljima, dok je građa za 4. i 5. poglavlje dopunjena Matešićevim i Otaševićevim frazeološkim rečnicima. Što se tiče italijanskog korpusa, za sva poglavlja korišćeni su *De Mauro*, *Devoto-Oli*, *Garzanti*, *Sabatini-Coletti*, *Zingarelli* i sajt www.treccani.it, dok je za 3. poglavlje uz navedene korišćen i *DIR*.

Ono što je na prvi pogled vidljivo jeste nesrazmera u raznovrsnosti i bogatstvu izbora između italijanske i srpske leksikografske građe. U odnosu na italijanski korpus, očigledan je nedostatak savremenih jednojezičnih rečnika za srpski jezik. Stoga je rečnički korpus (pre svega srpski, a ređe i italijanski) morao biti dopunjen neologizmima pronađenim u štampanim i elektronskim medijima.

Rad se sastoji od pet poglavlja, uvoda, zaključka i priloga.

1. Percepcija boja i hromatska leksika: pregled istraživanja. Ovo poglavlje bavi se osnovnom terminologijom vezanom za ljudsko opažanje boja, i daje kratak prikaz najvažnijih tokova u proučavanju boje kao vizuelnog, fizičkog i fiziološkog fenomena, kao i istraživanja načina na koji se opažanje boja ispoljava na jezičkom planu.

2. Semantička analiza uzorka. Kompletan korpus je obrađen prema glavnim značenjima 11 osnovnih boja, uz razdvajanje njihovog apstrahovanog, doslovnog značenja od mogućih prenesenih značenja u kontekstu. Takođe, posebno se razmatra specifična upotreba pojedinih hromatskih prideva u opisivanju ljudi.

3. Morfološki prikaz italijanske i srpske hromatske terminologije. Korpus je analiziran prema morfološkim karakteristikama prideva, imenica, glagola i priloga koji ga sačinjavaju. S obzirom da je ovo poglavlje usredsređeno na oblike reči, samo se u njemu beleže i alternativni ijekavski oblici hromatske leksike.

4. Pregled hromatske frazeologije. Valja imati u vidu da 4. poglavlje ne predstavlja ni rečnik niti potpun popis italijanske i srpske hromatske frazeologije u svim oblastima, već samo pregled koji treba da posluži kao ilustracija trenutnog stanja hromatske frazeologije u oba jezika. Budući da je iscrpan popis hromatskih glagola uz prikaz njihove tvorbe dat u 3. poglavlju, oni nisu uključeni u ovaj pregled frazeologije. Pri tom, treba skrenuti pažnju na činjenicu da ovde o *frazeologiji* govorimo u širem smislu. Naime, analiza korpusa ne obuhvata samo frazeologizme, već i manje ili više ustaljene kolokacije, sintagme sa hromatskim pridevima, imenice ili poimeničene hromatske prideve sa samostalnim značenjem, često metonimije (*il giallo, l'azzurro, crveno-beli, plavi* itd.) koji su ili u širokoj upotrebi ili su bitni kao ilustracija hromatske leksike u određenoj oblasti.

5. Društvena i kulturna simbolika boja. Kao što je naglašeno za prethodno, tako ni 5. poglavlje ne iscrpljuje ni izbliza semantički i simbolički potencijal obrađenih osnovnih boja, već treba samo da omogući uvid u ulogu koju boje igraju u društvenim odnosima kroz istoriju do danas, i da prikaže njihov neposredan uticaj na percepciju preko emocija koje kod čoveka pobuđuju, ali i posredan, preko konvencionalnih slojeva značenja koja različite kulture tim bojama pripisuju.

6. Zaključak. U zaključku se sumiraju i obrazlažu rezultati istraživanja po poglavljima, utvrđuje se asimetrija između semantičkih polja hromatske leksike u italijanskom i srpskom u korist italijanskog jezika, i predlažu se smernice za dalja komparativna proučavanja u ovoj oblasti

Na kraju rada uvrstili smo i Prilog A, koji predstavlja skup ilustracija u cilju lakšeg razumevanja pojedinih poglavlja; iz tehničkih razloga ove slike nije bilo moguće uneti direktno u tekst.

Imena autora navode se u originalu gde god je korišćen izvor na stranom jeziku, a transkribovana su tamo gde je korišćen prevod. Tabele u 4. poglavlju nisu posebno numerisane, pošto su već označene kao integralni delovi tog poglavlja.

1. PERCEPCIJA BOJA I HROMATSKA LEKSIKA: PREGLED ISTRAŽIVANJA

1.1. Percepcija boja

Čovek opaža okolni svet u bojama zahvaljujući tzv. kupastim ćelijama: to su fotoreceptorske ćelije mrežnjače oka koje su „zadužene“ za percepciju boja. Možemo reći da pomoću njih razlikujemo crvenu i zelenu, plavu i žutu boju, ali zapravo kupaste ćelije reaguju na određene talasne dužine, a ne na navedene tačno definisane boje.

Moguće je razlikovati oko 700 nijansi vidljivog spektra (od 380 do 760 nm, prilog A, slika 1), a to što nama izgleda da spektar, odnosno duga, ima upravo sedam boja, rezultat je kulturne uslovljenosti koja je vekovima u broju sedam tražila magijsko značenje, od Aristotela preko srednjovekovne sholastike pa do danas (v. i 5. poglavlje). Zapravo, talasne dužine koje u dugi vidimo kao boje prelivaju se jedna u drugu, i njihova podela je potpuno proizvoljna; retko i govorimo o *indigo* boji van ovog konteksta, a ona po nekim autorima, uz *narandžastu*, spada u manje važne prelazne nijanse (Kristol, 1978: 48; Segall, Campbell, Herskovits 1966: 37).

Svaka boja koju opažamo poseduje tri osnovne karakteristike. Budući da u srpskom stručna terminologija nije sasvim usklađena, navešćemo i odgovarajuće termine u literaturi na italijanskom i engleskom.

1. **ton/nijansa**, pigment (it. *tonalità*, engl. *hue*), ono što svi podrazumevamo kad govorimo o zelenoj, žutoj, crvenoj i drugim bojama;

2. **zasićenost** (prisustvo neutralnog pigmenta u toj boji), prostije rečeno koliko je boja „jaka“ ili „čista“ (it. *saturatione*, engl. *saturation*), tj. koliko ima u njoj primesa sive ili bele, da li je „jarka“ ili „prljava“;

3. **svetlina**, intenzitet boje na skali svetlo-tamno (it. *luminosità*, engl. *brightness/lightness*), tj. da li je boja bleđa, zagasita, „otvorena“, „zatvorena“ itd.

Popularno se smatra da su primarne boje crvena, žuta, plava, a ponekad i zelena. Međutim, zavisno od praktičnih potreba, u arhitekturi, dizajnu, vizuelnim umetnostima itd., koriste se zapravo dve podele primarnih boja:

1) *aditivne primarne boje*, čijim se mešanjem dobija bela: crvena, plava i zelena;

2) *suptraktivne primarne boje*, čijim se mešanjem dalje dobijaju sekundarne boje: purpurna, tirkiznoplava i žuta (prve dve u praksi se i na srpskom najčešće navode bez prevođenja, kao „magenta“ i „cijan“); delimičnim preklapanjem po dve suptraktivne dobija se jedna od aditivnih boja, a sve tri kombinovane, ili u kombinaciji sa drugima, daju tamnosivu do crne boje (v. Prilog A, slika 2).

1.2. Hronologija proučavanja

Prvi teorijski zapisi o bojama sežu u antičko doba. Demokrit je u V v. stare ere smatrao da postoje četiri boje: crna, bela, crvena i zelena (Gage, 1999: 29), što je bilo povezano sa shvatanjem o četiri prirodna elementa (v. 5. poglavlje). Euklidova *Optika* i *Katoptrika* iz IV v. pre n. e. govori o prirodi svetlosti i ljudskog vida, a u isto vreme i Platon u *Timeju* objašnjava kako oko reaguje na svetlost. Aristotel u traktatu *O osećanju i onom što se oseća (Parva naturalia)* smatra da sve boje između crne i bele, tj. tame i svetlosti, nastaju mešanjem ove prve dve (Gage, 1999: 12) pa pokušava da ih uklopi u sistem od sedam boja, koji bi bio što bliži muzičkoj lestvici (oktavi). Prevodi se ne slažu oko tačnih boja, ali obično se smatra da su to bile crna, bela, žuta, crvena, ljubičasta, zelena i plava (Luzzatto & Pompas, 1980: 50-51). Na ovu temu ostavio je beleške i Plinije u svojoj *Istoriji prirode* (I v. n. e), ali reč je više o napomenama praktične prirode u vezi sa slikarstvom (Gage, 1999: 15).

Nakon antičkog razdoblja, pristup klasifikaciji boja bio je više filozofski nego naučni, makar u Evropi; pored sholastičkih, cvetale su simboličke interpretacije u alhemiji i heraldici.

I u srednjovekovnom islamu boje su bile na ceni, ali svetlost naročito. U X i XI veku, Avicena (Ibn Sina) u spisima o optici, osim što je pokušao da objasni fenomen duge, posebno se bavio odnosom između nijanse i svetline pojedinačnih boja, pri čemu je ovu drugu dimenziju opisivao kao skalu između crnog i belog za nijansu svake boje. Istim temama bavio se i njegov savremenik Alhazen, koji je vršio i opite sa slikarskim bojama i napisao traktat o optici (Gage, 1999: 64).

Sa renesansom su iznova započela proučavanja prirode, pa i ovog njenog aspekta; L. B. Alberti je u XVI veku vršio eksperimente pomoću izvesne optičke sprave, najverovatnije *camere obscurae*, i došao do podele na četiri glavne boje: crvenu, plavu, zelenu i žutu, dok crna i bela za njega nisu boje već različiti oblici svetlosti (“*modificazioni della luce*”, Luzzatto & Pompas, 1980: 6).

Sve do XVII veka nije bilo posebnih istraživanja percepcije boja, dok Isak Njutn nije otkrio boje spektra u beloj svetlosti prelamajući je kroz prizmu (*On Colours*, oko 1670); kasnije je razradio ideje o prirodi svetlosti i spektra u *Optici (Opticks 1703)*, ali je smatrao da se svetlost sastoji od čestica, suprotstavljajući se naučnicima koji su zastupali teoriju talasa i talasnih dužina.

Značajan uticaj na dalja shvatanja ove problematike načinilo je Geteovo *Učenje o bojama (Zur Farbenlehre, 1810)*. Gete ne deli Njutnovo mišljenje da su u beloj svetlosti sadržane ostale boje, tačnije sedam njih. Njegovo stanovište je pre svega umetničko i romantičarsko; protivni se matematičkom deljenju svetlosti, bitnija mu je ljudska percepcija, simbolika i estetika. U delu koje raspravlja pre svega o značenju boja predstavljen je njegov „trougao boja“ (Prilog A, slika 3) koji čine plava sa žutom u osnovi trougla kao prve boje koje primećujemo, tj. primarne, zatim na vrhu trougla crvena, a „sekundarne“ boje narandžasta, ljubičasta i zelena su na stranicama, dok su u centru boje koje od prethodnih nastaju (Luzzatto & Pompas, 1980: 53).

Oko 1850. godine postavljena je Young-Helmholtzova teorija aditivnih boja i trihromatskog vida, koju je Hermann von Helmholtz izneo u *Priručniku za fiziološku optiku (Handbuch der Physiologischen Optik, 1867)*. E. Hering se nije slagao s njima, pa je 1892.

godine predložio sopstvenu teoriju suprotnih (kontrastnih) boja, koja je bliža današnjim saznanjima o funkcionisanju ljudskog vida. Po njemu, opažamo tri para primarnih boja koje su međusobno suprotstavljene: to su crna i bela, crvena i zelena, žuta i plava. Svaku boju vidimo ili kao čistu primarnu boju ili kao rezultat mešavine nekih od njih (Kay & McDaniel, 1978: 620). To su tzv. *čiste* ili *psihološki primarne* boje.

U drugoj polovini XIX veka započinju i prva ozbiljnija istraživanja hromatske terminologije i postavljaju se temelji evolucionističke teze. Tada je, na temelju proučavanja antičkih pisaca, najviše grčkih (pre svega Homera), ali i antičkih klasika drugih kultura, postavljena hipoteza da je čovek u preistorijskoj zajednici isprva razlikovao samo svetlo i tamu, a da se percepcija boja u današnjem smislu postepeno razvijala kroz istoriju, s napretkom civilizacije.

Po Gladstoneu (1858), stari Grci nisu imali razvijenu percepciju boja, već su razlikovali prevashodno stepen osvetljenosti, pa je stoga i njihova hromatska leksika bila nepotpuna, bez apstrahovanih termina za boje, naročito kad je reč o kraćim talasnim dužinama u domenu plavog i zelenog (Luzzatto & Pompas, 1980: 5); najčešći argument na temelju starogrčkih spisa bio je da se ista reč koristila za plavo, sivo i tamno uopšte.²

L. Geiger je oko 1871. godine uz starogrčke proučavao i biblijske tekstove, nordijske Ede, indijske Vede i kineske klasike, i u svima je pronašao nedostatak određenih hromatskih termina, najčešće za plavu ali nekad i za zelenu boju (Segall et al., 1966: 38). I Geiger i H. Magnus (1877) smatrali su da se ljudsko čulo vida postepeno razvijalo kao i ostala čula, pa su u početku ljudi razlikovali samo svetlo od tamnog; no ne slažu se u redosledu kojim se percepcija razvijala za boje. Magnus je u kasnijim radovima revidirao to stanovište, odvojivši fiziološku od lingvističke problematike, te je na osnovu proučavanja

²Kasnija istraživanja opovrgavaju njegove zaključke: "The Greek was superior to English in possessing well-marked names for yellowish green (*χλωρός*) and for a more bluish green (*πράσινος*). It also, apparently, employed several names for blue, distinguishing light from dark blue; but the exact usage is here difficult to determine. *Kvavoŭç* was apparently applied both to deep blue and to dark gray objects, and this is one of the 'confusions' which have led repeatedly to the conclusion that the Greeks were deficient in the color sense" (Woodworth, 1910: 329).

građe iz različitih krajeva sveta došao do zaključka da primitivni narodi nemaju slabije razvijena čula, već je samo hromatska leksika u njihovim jezicima ograničena u odnosu na razvijenije kulture, što se odrazilo i na njegovu evolucionističku teoriju.

Svi navedeni jezici bili su karakteristični po tome što su jasnije razlikovali termine za veće talasne dužine, dok su oskudevali u nazivima za srednje i kraće (ukratko, crvena oblast spektra je leksički lakše identifikovana nego plava, zelena i ljubičasta). Više naučnika složilo se sa Magnusom u kritici evolucionističkih stavova Gladstonea i Geigera, ističući kako, a) valja uzeti u obzir praktične upotrebe jezika homerskog doba, kada naprosto nije postojao razlog niti interes da se detaljno opisuju predmeti živih boja, i b) u svetlu Darwinove teorije takve promene organa čula, kao i kod svih drugih delova organizma, zahtevaju daleko duži vremenski period od onoga koji deli preistorijskog od savremenog čoveka (Smith 1877; Allen 1879; Benaky 1897).

Krajem XIX i početkom XX veka istraživanja hromatske leksike uglavnom su se bavila osporavanjem ili pokušajem dokazivanja evolucionističke teorije, u nastojanju da dokuče da li postoji veza između fiziološkog razvoja ljudske percepcije boja i razvoja hromatskog vokabulara od arhaičnih faza klasičnih jezika (ili jezika primitivnih plemena) sa oskudnom terminologijom, do modernih jezika prebogatih leksikom za najrazličitije nijanse. G. Allen je među prvima koristio upitnike u eksperimentima s govornicima različitih jezika širom sveta, a u tom postupku sledio ga je Rivers (1901), koji je zaključio da razlike u percepciji uzrokuju i razlike u hromatskom vokabularu između jezika primitivnih i razvijenijih zajednica. Nasuprot njemu, Woodworth (1910) ističe kako na razvoj jezika, pa i hromatske leksike, utiču društvene i kulturne potrebe određene zajednice, a ne sposobnost njenih članova da razlikuju boje.

Ruski slikar Vasilij Kandinski 1912. godine je u svom veoma uticajnom delu *O duhovnom u umetnosti (Über das Geistige in der Kunst)* formulisao ekspresionističku teoriju boja, ali i izneo značajna zapažanja o njihovom psihološkom i fiziološkom uticaju na posmatrača (Gage, 1999: 207; v. 5. poglavlje).

Američki slikar Albert Munsell je početkom XX veka razvio je svoj sistem boja, prvi koji se zasniva na ljudskoj percepciji, iz koga je oko 1910. nastao njegov *Atlas boja* s uzorcima 1400 boja. Ovaj sistem je bio izuzetno značajan za dalja istraživanja jer je korićen u velikom broju relevantnih opita tokom celog XX veka. Za testove prepoznavanja boja koristile su se tzv. Munsellove kartice (*Munsell chips*), njih 320 (Prilog A, slika 4). Munsellov test sa karticama izgleda kao ahromatska centralna osa od koje horizontalno levo i desno polaze boje prema nijansi (*hue*) i zasićenosti (*chroma*), a po vertikalnoj osi raspoređene prema svetlini (*value*), tako da su najsvetlije na vrhu a najtamnije pri dnu³.

Na dalja proučavanja u ovoj oblasti veliki uticaj imala su Boasova antropološka istraživanja i kulturni relativizam, a postavljanje Sapir-Vorfove hipoteze i usvajanje pojma jezičke relativnosti između dva svetska rata dovelo je do toga da se istraživanja hromatske leksike polarizuju oko dva preovlađujuća stava, koji bi se u svojim radikalnim verzijama mogli sumirati na sledeći način:

- 1) budući da svi jezici opisuju istu stvarnost, misao i ponašanje ljudi su nezavisni od jezika kojim govore;
- 2) jezici oblikuju misao i način na koji čovek saznaje svet oko sebe, te njegovi kognitivni procesi zavise od konkretnog jezika kojim govori.

Ukratko, s evolucionističkih rasprava o manje ili više direktnoj povezanosti razvoja organa percepcije sa jezičkim izrazom, težište interesovanja pomerilo se na međusobnu zavisnost između kognitivnih sposobnosti, procesa saznavanja i doživljavanja sveta, i jezika kojim se te spoznaje izražavaju. Tako je problem klasifikacije i denominacije boja u različitim jezicima postao predmet istraživanja antropologije, etnolingvistike, psiholingvistike, kognitivne psihologije i drugih sličnih disciplina. Zapravo, svi ovi autori nisu se bavili hromatskim vokabularom raznih zabačenih krajeva sveta usled posebnog interesovanja za lingvističku stranu problema, već zbog toga što hromatska leksika predstavlja jednu od najuočljivijih i najlakše odredivih semantičkih kategorija, pa je

³ Munsell se služi terminima kao *chroma* umesto *saturation* i *value* umesto *brightness*, ali istraživači u opisu eksperimenata koriste oba termina kao sinonime i za jednu i za drugu osobinu.

izuzetno zahvalna kao predmet proučavanja kognitivnih procesa, odnosno uticaja psihofizioloških činilaca na verbalni razvoj i percepciju.⁴

Conklinovo istraživanje filipinskog jezika hanunoo (1955) pokazalo je kako njegovi govornici poseduju sistem hromatskih termina koji, bez obzira na to što je zasnovan samo na četiri boje – crnoj, beloj, crvenoj i zelenoj – u potpunosti odgovara njihovom okruženju i viđenju sveta. To je s jedne strane dalo podršku stavu po kome na razvoj jezika utiče konkretna kultura i okruženje, a ne obratno⁵, a s druge anticipiralo kasnija istraživanja Berlina i Kaya koja će izvršiti ogroman uticaj na sva dalja proučavanja hromatske leksike na globalnom nivou.

E. Lenneberg, R. Brown, J. Roberts, pa nakon njih E. Rosch Heider, C. Mervis, J. Catlin i drugi u opitima su koristili Manselove kartice kako bi utvrdili vezu između jezika i neverbalnih kognitivnih procesa: merili su brzinu i lakoću kojom se isti pojmovi (u konkretnom slučaju boje) mogu imenovati u različitim jezicima, i obratno, kako se različiti pojmovi mogu imenovati u istom jeziku (Grossmann, 1988: 11).

Ovi autori su pošli od pretpostavke da će, kako je opažanje boja svojstveno svim kulturama, svaka kultura za njih posedovati neki sistem klasifikacije.

Početak sedamdesetih, E. Rosch Heider vršila je opite sa tzv. *fokalnim* bojama, koje se po Lennebergu najlakše „kodiraju“ (1971): ustanovljeno je da deca razabiru fokalne boje isto tako jasno kao odrasli, pri čemu su fokalne boje crvena, narandžasta, žuta, zelena, plava, ljubičasta, ružičasta i smeđa, sa po Manselu najvećim stepenom zasićenosti (*chroma*) i svetline (*value*); naredni eksperiment pokazao je da fokalne boje u različitim jezicima govornici najlakše imenuju i pamte, i da su njihovi nazivi najčešće kraći od naziva za nefokalne boje (Rosch Heider, 1972: 19-20). Dalji eksperimenti E. Rosch sa Mervisovom i

⁴ “...in all 100 years of study there has been disagreement as to whether genuine differences in perception were ever demonstrated or whether these were merely differences in color vocabulary” (Segall et al., 1966: 38).

⁵ “...such data demonstrate that different people organize the world differently, in accord with cultural force rather than in manner dictated by its intrinsic structure. But we are probably still dealing here with the more cognitive aspects of what has been called perceptual behavior” (Segall et al., 1966: 48).

Catlinom (1975) pokazali su da se prepoznavanje fokalnih boja javlja pre i da je postojanije nego u slučaju graničnih boja (“boundaries”).

Ukratko, pomenuti naučnici su uprkos polaznim postavkama došli do zaključka da opažanje osnovnih boja i njihova klasifikacija nisu proizvoljni zavisno od sredine, što bi se kosilo sa Sapir-Vorfovom postavkom.

Novi pravac i podstrek razvoju saznanja u ovoj oblasti dalo je istraživanje B. Berlina i P. Kaya i postavljanje njihove teorije o 11 osnovnih boja 1969. godine. Po njihovoj klasifikaciji, nezavisno od toga koji im je prvi jezik, ljudi razlikuju 11 *osnovnih boja*, a to su: **crvena, narandžasta, žuta, zelena, plava, ljubičasta, ružičasta, smeđa, siva, crna i bela** (basic colours: *red, orange, yellow, green, blue, purple, pink, brown, grey, black and white*). Prvobitno istraživanje sprovedeno je na uzorku od 22 živa jezika, da bi od 1976. godine preraslo u projekat nazvan *World Color Survey*⁶ koji danas obuhvata 110 jezika iz celog sveta.

Berlin i Kay koristili su iste Manselove kartice kao Lenneberg i Brown, a posle njih E. Rosch i drugi: 320 kartica u boji (40 maksimalno zasićenih nijansi boja u 8 stepena svetline) i 9 ahromatskih kartica u belo, crnoj i raznim varijantama sive boje.

Od ispitanika je traženo da označe osnovne boje (*basic color terms*, dalje BCT) u svojim jezicima, pri čemu je trebalo da se usredsrede na **fokalne boje** (*foci*), odnosno one od ponuđenih kartica koje su po mišljenju ispitanika najbolji uzorci određene boje.

Da bi reč bila smatrana za BCT, morala je zadovoljiti četiri osnovna kriterijuma:

a) da se sastoji od samo jedne lekseme (što bi isključivalo termine kao *tamnoplavo, limun-žuto, jarkocrveno, boje zrelog žita* itd.),

b) da njeno značenje nije uključeno u značenje nekog drugog hromatskog termina, (što isključuje sinonime kao što su *purpurno, kafeno, teget, lila* itd.),

⁶ Baza podataka ovog projekta dostupna je na adresi <http://www1.icsi.berkeley.edu/wcs/data.html>.

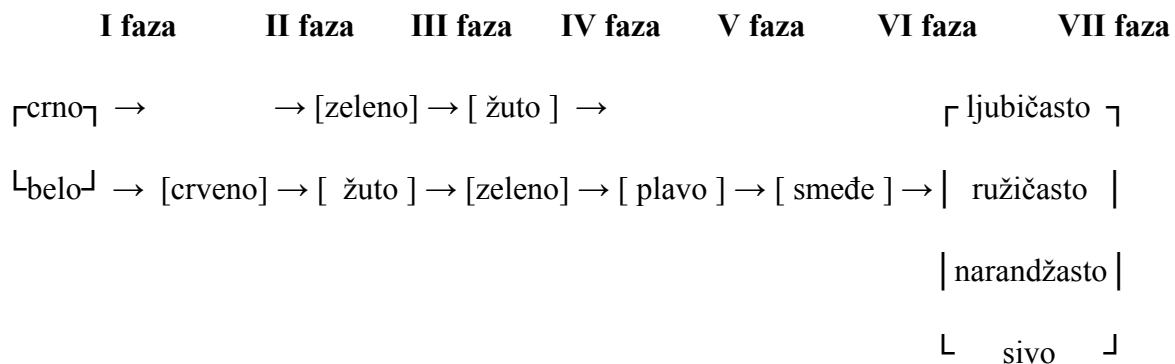
c) da njena primena nije ograničena na malobrojnu klasu pojmova (što isključuje npr. prideve koji se koriste samo za opis ljudskog izgleda, recimo kose, kao italijansko *biondo* ili srpsko *sed*),

d) da govornicima mora biti lako prepoznatljiva i u svakodnevnoj upotrebi.

Naravno, ne poseduju svi proučavani jezici ovih 11 termina. Međutim, nakon više puta ponavljanih eksperimenata, istraživanja su pokazala određene zakonitosti u distribuciji BCT kod jezika koji ih imaju manje, a te zakonitosti ukratko bi se mogle opisati ovako:

- 1) svi jezici imaju termine za **belo** i **crno**;
- 2) ako jezik ima tri BCT, treći je **crveno**;
- 3) ako jezik ima četiri BCT, četvrti je ili **zeleno** ili **žuto**, ali ne oboje;
- 4) ako jezik ima pet BCT, tih pet uključivaće, pored **crnog**, **belog** i **crvenog**, i **zeleno** i **žuto**;
- 5) ako jezik ima šest BCT, imaće termin za **plavo**;
- 6) ako jezik ima sedam BCT, imaće termin za **smeđe**;
- 7) ako jezik ima osam ili više BCT, imaće termin za **ljubičasto**, **ružičasto**, **narandžasto**, **sivo**, za nekoliko njih ili za sve navedene.

Berlin i Kay smatraju da ovo ne odražava samo sinhronijsko stanje u današnjim jezicima, već i hronološki redosled kojim su BCT nastajali u jezicima koji danas poseduju svih 11; po njihovoj teoriji, taj proces se sastoji od sedam stadijuma, pa su se dakle BCT kroz istoriju razvili postupno, a trajanje svake od tih sedam faza zavisilo je od različitih jezičkih i vanjezičkih faktora u svakom jeziku posebno. U prvoj fazi jezik ima samo termine za crno i belo, u drugoj se pojavljuje termin za crveno itd. Evolucija BCT od dva do jedanaest termina mogla bi se prikazati ovako:

Grafički prikaz 1. Pretpostavljen razvoj termina za osnovne boje po stadijumima

Budući da je ovo leksičko polje u neprestanom razvoju, svaka faza u tom razvoju uključuje sve termine iz prethodne, a dosadašnja istraživanja nisu zabeležila slučaj da je u bilo kom jeziku nestao neki od BCT. Kao deo otvorenog procesa, VII i zasada poslednja faza nije ujedno i kraj razvoja BCT, niti je 11 termina krajnji dostižan broj; tako npr. mađarski ima dva osnovna izraza za crvenu (*piros* i *vörös*), a ruski i italijanski za plavu (голубой/*azzurro*, синий/*blu*), dok pojedini autori smatraju da i termini kao što je *narandžast* u italijanskom već pripadaju sledećem stadijumu u razvoju BCT (Kristol, 1978: 30-35; Vincent, 1983: 166-167), što bi mogli biti pokazatelji pravca u kome će se hromatska leksika dalje bogatiti.

Vremenom se istraživanje Berlina i Kaya proširivalo na sve više jezika i 1976. započinje projekat *World Colour Survey* koji obuhvata 110 jezika⁷. Prva dostupna baza podataka na Internetu objavljena je 2002. (<http://www.icsi.berkeley.edu/wcs/>), a najnovije izdanje s dopunjenim rezultatima objavljeno je 2011. godine.

⁷ “The WCS was undertaken in response to the above-mentioned shortcomings of the BK data (1): it has collected color naming data *in situ* from 110 unwritten languages spoken in small-scale, nonindustrialized societies, from an average of 24 native speakers per language (mode: 25 speakers), insofar as possible monolinguals. Speakers were asked to name each of 330 color chips produced by the Munsell Color Company (New Windsor, NY), representing 40 gradations of hue at eight levels of value (lightness) and maximal available chroma (saturation), plus 10 neutral (black-gray-white) chips at 10 levels of value. Chips were presented in a fixed random order for naming. [...] In addition, each speaker was asked to indicate the best example(s) of each of his or her basic color terms” (Kay & Regier, 2003: 9085).

Dalja istraživanja do danas uglavnom su se bazirala na dokazivanju ili osporavanju teorije Berlina i Kaya iz 1969, ili njenih doradenih verzija. Naime, budući da su zabeležene mnoge nedoslednosti u prvobitnoj verziji ove teorije, Berlin i Kay su sa saradnicima nastojali da kroz eksperimente dođu do teorijski prihvatljivog okvira u koji bi se uklopili i rezultati proširenih istraživanja.

Polazeći od pretpostavke da je ljudska percepcija rezultat svima urođenih neurofizioloških procesa, Kay i McDaniel koriste teoriju rasplnutih skupova (*fuzzy set theory*) za reviziju početne hipoteze iz 1969. godine (1978: 611, 616-617, 620), gde se BCT shvataju kao rasplnuti skupovi, odnosno složene kategorije (*composite categories*), što S. Witkowski i C. Brown definišu kao „makro-boje“. Prema reviziji početne hipoteze iz 1976. godine, najšire kategorije bile bi one koje najpre nastaju: “macro-black”, “macro-white”, a potom i “macro-red” (Witkowski & Brown, 1977: 51). Ukupno, prema obrađenim rezultatima iz mnogo većeg broja jezika, uz crnu i belu, glavne kategorije su sada crvena, žuta, zelena i plava (ili “grue”). Po stadijumima, razvila se prvo fokalna crvena (stadijum A), zatim fokalna žuta, zelena i/ili plava (stadijum B), i najzad, tek posle ove četiri primarne boje, fokalna smeđa, ružičasta, ljubičasta i narandžasta (stadijum C). U stadijumima B i C ne postoji posebna zakonitost u redosledu kojim se pobrojane boje javljaju (Witkowski & Brown, 1977: 52).

I prvobitna i ublažena verzija teorije BCT izazvala je koliko odobravanja toliko i kritika. A. Wierzbicka je, recimo, iznela kritiku teorije BCT sa semantičkog stanovišta: ona smatra da nomenklatura boja ne može biti univerzalna pojava; da se BCT za fokalne boje ne mogu tretirati kao da obuhvataju više od onoga što doslovno znače: npr., ako u I stadijumu razvoja BCT “black” označava sve tamne a “white” sve svetle nijanse svih boja, nije moguće to značenje izjednačavati sa našim BCT za doslovno *crno* i *belo* (1996: 287). Ona pobija stanovište da fiziološki procesi u mozgu mogu neposredno da utiču na oblikovanje percepcije okruženja koja se ispoljava jezički, konkretno na klasifikaciju boja (1996: 292-293).

Na temelju dosada prikupljenih podataka, detaljnija analiza D. Lindseya i A. Brown daje 8 umesto 11 kategorija za osnovne boje: crvena, žuta-ili-narandžasta, zelena, plava, ljubičasta, smeđa, ružičasta i “grue”, “GRGreen+blUE”; to je zaseban BCT, i plava i zelena istovremeno, jer po Kayu istraživanja pokazuju da većina jezika na svetu ne pravi razliku između ove dve „hladne“ boje (Ledford, 2006). Međutim, i dalje postoji neslaganje u tumačenjima rezultata eksperimenata: da li jezik utiče na to što neki narodi ne poseduju termine za pojedine boje u delu spektra s kraćim talasnim dužinama, ili iz određenih fizioloških razloga njihove oči tu razliku ne opažaju pa otuda i nepostojanje takve razlike u jeziku?

Kao što vidimo, od prvobitnih 11 boja u novoj verziji izostavljeni su termini za crno, belo i sivo. Naime, ovi termini samo uslovno predstavljaju boje, jer su u suštini ahromatskog karaktera (predstavljaju stepen svetline, bez nijanse i zasićenosti).⁸

Zabeleženi su i obratni slučajevi, kada jezici razlikuju više BCT od dva prvobitna, plave i zelene, ali prema A. Brown, samo 5% jezika ima više BCT za plavu (Hopkin, 2007). Kao što je pomenuto, jedan od tih jezika je i italijanski. Nemamo podataka o sličnim analizama na srpskom govornom području; autori koji se bave hromatskom leksikom uglavnom prihvataju teoriju BCT. Mada je i u italijanskoj lingvistici uglavnom isti slučaj, ipak se ne slažu svi autori oko broja BCT u italijanskom, pa čak ni oko oblika prideva koji čine BCT: R. Casati (2005) i R. Fresu ne uključuju *marrone*, Fresuova umesto *viola* daje termin *porpora*⁹, a T na jednom mestu navodi *porpora* kao BCT, a *viola* kao “non basico”, dok na drugom uključuje oba termina u BCT alternativno, zajedno sa *azzurro/blu*¹⁰. Neki smatraju da italijanski ima manje od 11 osnovnih boja. A. Kristol ne ubraja *arancione* u osnovne boje u romanskim jezicima, iako ih smatra jezicima VII stadijuma po Berlinu i

⁸ “Evidence adduced since then (summarized in Kay 1975) shows many more exceptional cases, so many, in fact, that gray is now considered a “wild card” color (Kay and McDaniel 1975: 33) which can be encoded at any point after the early stages (see Figure 1). The status of gray clearly relates to the fact that black, white, and gray pertain to a dimension of brightness quite separable from hue” (Witkowski & Brown, 1977: 54).

⁹ http://www.treccani.it/magazine/lingua_italiana/speciali/colori/Fresu.html

¹⁰ http://www.treccani.it/magazine/lingua_italiana/speciali/colori/Fresu.html;
[http://www.treccani.it/enciclopedia/termini-di-colore_\(Enciclopedia-dell'Italiano\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/termini-di-colore_(Enciclopedia-dell'Italiano)/)

Kayu (1980: 139; 1978: 47); smatra da su Berlin i Kay uključili *narandžasto* jer su im kriterijumi odveć formalni. Po njemu, to je boja narednog, VIII stadijuma u razvoju hromatske leksike (“stade évolutionnaire supplémentaire”). U književnom italijanskom, na osnovu statističke analize građe uz pomoć LFI, Kristol je došao do zaključka da je pridev *azzurro* češći nego *blu*, pa da *azzurro* semantički obuhvata i veći deo značenja tamnije plave nijanse koje inače pokriva *blu* (Kristol, 1978: 250), dok *arancione* statistički nije ni u prvih 25 hromatskih prideva (Kristol, 1978: 30-35). Vincentova takođe smatra da *arancione* nije još postalo BCT u italijanskom po kriterijumima Berlina i Kaya (1983: 166-167), ali ističe i mogućnost da italijanski već poseduje čak 13 BCT, ukoliko se ravnopravno uračunaju pridevi *blu*, *azzurro*, *celest* (1983: 165), što bi značilo da je italijanski delimično već prevazišao VII stadijum prema prvobitnoj teoriji.

U XXI veku razmatranje uticaja jezika na percepciju i klasifikaciju boja okreće se neurološkom činiocu, a to je podela funkcija u levoj i desnoj moždanoj hemisferi. Opiti Gilbertove, Kaya i drugih ukazali su na to da je desna strana vidnog polja, kojom upravlja leva moždana hemisfera, pod uticajem nomenklature maternjeg jezika ispitanika, što sa levom stranom i desnom hemisferom nije bio slučaj (Gilbert, Regier, Kay & Ivry, 2006: 489-494). Kasniji opiti pokazali su da je to pre svega slučaj kod odraslih, dok je kod beba od 4-6 meseci u razlikovanju boja učestvovala desna moždana hemisfera. Tako se došlo do zaključka da razvoj jezika utiče na kategorizaciju vizuelnih opažaja u levoj hemisferi, umesto desne koja prima „čiste“ utiske još od predgovornog perioda.¹¹

Eksperimenti još traju i daleko su od konačnog zaključka, ali očigledno je da se problem ne može razrešiti prostim prihvatanjem teorije univerzalija ili Sapir-Vorfove hipoteze; uz neurofiziološke faktore, treba i dalje imati u vidu uticaj kulturnih i društvenih

¹¹ “These results suggest that whereas color CP is stronger in the LH than RH in adults, prelinguistic CP in infants is lateralized to the RH. The findings suggest that language-driven CP in adults may not build on prelinguistic CP, but that language instead imposes its categories on a LH that is not categorically prepartitioned.” (Franklin, Drivonikou, Bevis, Davies, Kay & Regier, 2008: 3221). To potvrđuju i kasniji eksperimenti (Regier & Kay, 2009: 439-446).

osobnosti i na zajednicu i na pojedinca. Prema trenutno preovlađujućem mišljenju, „Vorf je bio napola u pravu“ kad je reč o podeli moždanih funkcija.

2. SEMANTIČKA ANALIZA UZORKA

2.1. O korpusu. Za semantičku analizu italijanske i srpske hromatske leksike korišćeni su srpski i italijanski jednojezični rečnici.

Korpus za srpski: *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika I-VI (RMS)* i *Rečnik srpskoga jezika (RSJ)*.

Korpus za italijanski: elektronska izdanja jednojezičnih italijanskih rečnika: *Zingarelli 2008 (Z)*, *Garzanti 2006 (G)*, *De Mauro 2000 (DM)*, *Devoto-Oli 2006 (DO)*, *Sabatini-Coletti 2006 (SC)*, i sajt akademije Treccani www.treccani.it (T).

Nedostatak koji se u ovom korpusu odmah uočava jeste što broj jednojezičnih rečnika srpskog jezika nije dovoljan da bi se obezbedila raznovrsnost građe adekvatna delu korpusa koji pokrivaju italijanski jednojezični rečnici. Ne samo što je srpski zastupljen sa dva rečnika već se radi o šestotomnoj i jednotomnoj verziji rečnika Matice srpske čije se definicije svega neznatno razlikuju. Ipak, budući da se i definicije hromatskih odrednica u većini italijanskih rečnika često gotovo sasvim poklapaju (npr. *Sabatini-Coletti* i *Treccani*), to što ne postoji veći broj srpskih jednojezičnih rečnika koji bi poslužili za međusobno upoređivanje ne umanjuje u značajnijoj meri verodostojnost srpskog u odnosu na italijanski deo korpusa. Tamo gde je definicija šestotomnog Matičinog rečnika očigledno zastarela, oslonićemo se na novije izdanje iz 2007. godine. Mada bi se i izdanju 2007, kao što ćemo videti prilikom analize korpusa, moglo štošta zameriti (v. pod *ružičast*), ipak je dovoljno osavremenjeno u odnosu na prethodno da može poslužiti kao verodostojan izvor. Najbolji primer izmena u jednotomnom izdanju možemo videti u definiciji izraza *žuta štampa*. Šestotomni *Rečnik srpskohrvatskoga* (koji, valja napomenuti, predstavlja fototipsko izdanje još starijeg izdanja objavljivanog između 1967. i 1976) daje upadljivo ideološki obojenu definiciju „nazadna, reakcionarna štampa“ (1990: II, 52), dok je objašnjenje u RSJ prikladnije i savremenije: „novine sklone senzacionalizmu i neproverenim vestima“ (2007: 376).

Nije uvek jednostavno pružiti objašnjenje određene boje ili nijanse u jednojezičnom rečniku. U odrednicama za 11 osnovnih boja uglavnom su navedeni konkretni predmeti ili pojave koji se tom bojom ističu. Neki rečnici (DO, Treccani) navode pre tipičnog primera za određenu boju i njenu fizičku definiciju i talasnu dužinu u spektru. Takvo objašnjenje je tehnički precizno ali ne i dovoljno za najšire krugove korisnika kojima su jednojezični rečnici namenjeni. Time koliko su pojedine definicije odgovarajuće bavićemo se u okviru analize građe za svaku boju posebno.

S obzirom na to da se analizirani korpus sastoji od dva srpska i šest italijanskih rečnika, u analizi građe za svaku od 11 osnovnih boja izdvojićemo definicije koje se u većini rečnika poklapaju, bez direktnih citata osim u slučaju preciznih fizičkih definicija ili ukoliko je to neophodno radi ilustracije nekog zaključka. Takođe, pošto se odrednice u oba rečnika Matice srpske tek neznatno razlikuju, neće biti posebno navođen izvor za srpske hromatske definicije.

2.2. O pristupu građi. Kako bi analiza korpusa mogla biti kompletna, definicije za 11 osnovnih boja moraju se obraditi sa najmanje dva stanovišta¹². Kao što primećuje Vincentova (1983: 162, 168) da bi se semantički potencijal hromatskih termina pravilno predstavio, nije dovoljan pristup Berlina i Kaya (nazvan tip „A“, 1983: 163) koji su boju apstrahovali iz jezika i usredsredili se na njen univerzalni karakter u ljudskoj percepciji. Tako ne možemo dobiti pravu sliku o stvarnoj upotrebi hromatskih termina unutar konteksta. Pri semantičkoj analizi, naprotiv, treba razlikovati izolovano opažanje određene boje od njenog imenovanja, te imati u vidu i jezičke promene i međukulturne uticaje, odnosno upotrebu tih istih izolovanih termina u kontekstu, pristup nazvan „tip B“: “In altre parole, bisogna prendere in esame sia il livello più generale o astratto di tassonomia e la strutturazione semantica del campo, sia il punto di vista pragmatico, cioè di comportamento, o di uso di questa struttura, che permette, d'altronde, una migliore comprensione del primo” (1983: 163).

¹² Odnosno, s jedne strane ono što Palmer naziva *denotacijom* (opšte značenje) i *referencijom* (značenje u kontekstu, koje povezuje reč kao označitelj sa označenim, tj. pojmom u realnosti na koji se reč odnosi, Palmer, 2001: 29; Lyons, 1977: 206-209).

Istu kritiku pristupu Berlina i Kaya uputio je John Lyons, smatrajući, kao i Vincentova, da je odveć jednostran i apstraktan (Lyons, 1999, citirao Kay, 1999): “It seems to be because the Berlin-Kay approach to the investigation of colour vocabulary was weighted in favour of the use of colour-terms for context-independent (second-order) reference, rather than their use for the (first-order) description of entities and substances of this or that colour, that condition (4) [no restriction to a narrow class of objects] was imposed [in the definition of basic color term].”

Međutim, Kay u svom komentaru Lyonsovog članka pobija ovakva tumačenja, tvrdeći da istraživanje terminologije osnovnih boja nije usmereno na boje kao apstraktne pojmove, izolovane iz konteksta, već na konkretna značenja iskazana pridevima ili glagolima: “Workers in the B&K tradition have not assumed that most languages, especially most unwritten languages, have a large number of words which reify color properties as suitable subjects for second order, philosophical discussion, let alone taken words of this kind to be the basic color terms. The B&K tradition of research is not about second order color words. It is about ordinary color adjectives (or verbs), which signify properties of familiar material objects.” (Kay, 1999).

Pored semantičkog, ovde je očigledno neslaganje i u terminologiji, koje Kay takođe ističe u Lyonsovom tumačenju. Po Kayu, referencijalno značenje izolovano iz konteksta nije nužno jednako sekundarnom značenju, već može da se poklopi sa primarnim značenjem kao svi engleski BCT (*first order predicates*), pri čemu bi sekundarno značenje nosile apstraktne imenice kao *crvenilo* ili *belina*, a primarno pridevi kao *crven* ili *beo*, koji se odnose na konkretne pojmove. To znači da primarno i sekundarno značenje ne moraju biti vezani za upotrebu u kontekstu ili van njega.¹³

¹³ “Contrary to the implication of the parenthetical appositive “context-independent (second-order) reference,” there is no necessary connection between context-independent reference and second-order reference (or predication). All the basic color terms of English, for example, (*black, red, ...*) are both first order and context independent predicates. Thus, context independence can co-occur with first order predication. Words like *blondness* and *swarthy* denote second order predicates whose first order correspondents—*blond, swarthy*—bear context restrictions to narrow classes like hair, skin, and so on. Thus, second order predication can co-occur with restriction of arguments to a narrow class of objects. The first order/second order distinction and the context restriction/free reference distinction vary independently of each other, so even if Berlin and Kay had wanted to study second order

Oba stanovišta su barem delimično prihvatljiva, u meri u kojoj su potkrepljena činjenicama. I Vincentova i Lyons su u pravu kad je reč o nužnosti šireg pristupa ovoj problematici, dok je Kayevo objašnjenje skrenulo pažnju na pojedine Lyonsove terminološke nepreciznosti koje mogu da budu uzrok pogrešne interpretacije. Stoga u analizi korpusa nećemo ulaziti u očito problematične terminološke detalje razlikovanja referencija prvog i drugog reda, već ćemo prihvatiti ono što nam se čini da je osnovano i u kritici i u odgovoru na nju.

To znači da će i u ovom poglavlju korpus biti analiziran kombinacijom pristupa „A“ i „B“. Najpre će se analizirati doslovno značenje svake boje, odnosno njen fizički opis van konteksta, tj. ono što bi kod Lyonsa bilo *referencijalno* značenje, i što je obeleženo kao 1). Osnovno značenje hromatskih odrednica i njihova upotreba da vizuelno opišu određene stvari i pojave i jeste glavni predmet ove analize leksikografskog korpusa. Međutim, kako gotovo svaka od ovih 11 boja ima i niz drugih značenja i upotreba, pod 2) ćemo navesti najbitnija značenja i upotrebe u kontekstu, koji se unekoliko razlikuju od referencijalnih, ali najčešće nemaju izrazito frazeološki karakter, tj. predstavljaju ono što Lyons naziva *deskriptivnim* značenjem.¹⁴ Pod 3) će, ukoliko postoji, biti navedena posebna upotreba prideva u kontekstu opisa ljudskih bića (tzv. „ljudske boje“, Ivić, 1995: 42). Upotreba hromatske terminologije u okviru frazeoloških izraza i kolokacija, ili u simboličkom kontekstu, biće obrađena u 4. i 5. poglavlju. Neće se posebno izdvajati upotreba hromatskih prideva uz imenice koje označavaju biljne ili životinjske vrste, budući da će u 4. poglavlju biti navedeni najčešći primeri takvih kolokacija. Takođe, nisu uključeni poimeničeni pridevi sa značenjem građevinskih materijala (npr. posebnih vrsta kamena specifičnih za određene italijanske regije) kao ni hromatske imenice sa značenjem raznih prirodnih ili veštačkih materija za nanošenje određene boje, kao što su

color predicates, which was not the case, that desire would have provided no impetus to rule out restricted color predicates.” (Kay, 1999)

¹⁴ Upotrebljena je Lyonsova terminologija iz dva razloga: 1) zbog toga što se odnosi na konkretnu problematiku kojom se ovaj rad bavi, i 2) zbog toga što se i inače nailazi na brojna neslaganja među lingvistima oko terminologije kad su ove dve semantičke dimenzije u pitanju. Npr., mogli smo upotrebiti i Palmerove termine *denotativno* i *referencijalno značenje*, ali on i sam priznaje da može doći do nejasnoća u pogledu upotrebe termina referencije i denotacije, kao i kod Lyonsa (Palmer, 2001: 18).

blu di mitilena, giallo di cadmio, verde rame, rosso di cromo, azzurro di Berlino, nero di seppia i sl.

Kako ovo poglavlje obrađuje hromatske odrednice sa semantičkog aspekta, podrazumeva se da će se definicije odnositi pre svega na oblik prideva koji predstavlja motivnu reč za hromatske imenice i glagole. Pošto smo u 3. poglavlju obradili poimeničavanje prideva koji označavaju samu boju kao pojam (*crvena/-o, zelena/-o, il rosso, il verde*), ti oblici će ovde biti izostavljeni, a zasebno ćemo analizirati definicije hromatskih imenica ili poimeničanih prideva u slučajevima u kojima se one vidljivo razlikuju od onih koje su formulisane za prideve. To je u italijanskim rečnicima (G, DM, DO) najčešće slučaj kada su u pitanju boje duginog spektra ili definicije boja terminologijom fizike i optike¹⁵. Usled toga pridevske odrednice neće biti posebno označene, dok će imeničke biti obeležene sa „**n.**” tamo gde nije već naznačeno da se radi o imenici.

2.3. OSNOVNE BOJE

2.3.1. Crvena/rosso

Srpski:

- 1) Boje sveže krvi, boje rđe;
- 2) krajnje levice, komunistički; revolucionaran; **n. m.** u crvenom dresu
- 3) pocrveneo od priliva krvi pod kožu; crvenkastožut, riđ (o boji kose)

Italijanski:

1) Boje krvi (DO, G, SC, Z), purpura (G, Z), usijanog gvožđa (G), vatre (DO, SC), rubina (Z), slične cvetu maka, zreloom paradajzu i trešnjama (DM).

Stručne definicije za imenicu *rosso* nešto su opširnije, osim u SC gde se navodi samo da je to jedna od sedam osnovnih duginih boja, i DM koji uz to precizira i da se crvena nalazi između narandžaste i ljubičaste.

¹⁵ DM hromatske imenice navodi pod oznakom **TS** (“tecnico-specialistico”) kad daje stručnu definiciju za pojedinačne boje.

U T nalazimo: “Uno dei colori dello spettro della luce visibile, precisamente quello corrispondente alla regione di lunghezze d’onda maggiori, approssimativamente comprese tra 800 e 640 nm; è anche uno dei tre colori primari (insieme con il verde e il blu), dalla cui composizione (o sintesi) additiva vengono ottenuti (per es., nella televisione a colori) i colori restanti.” Veoma slično objašnjenje nudi i DO: “Il colore corrispondente alle radiazioni elettromagnetiche di lunghezza d’onda compresa approssimativamente tra 645 nm e 750 nm; è uno dei tre colori primari, insieme al verde e al blu, dalla sovrapposizione dei quali si possono ricostruire tutti gli altri colori dello spettro visibile”.

2) S političkom konotacijom levice (DM, DO, G, SC, T, Z), revolucionaran (DM, SC); o pripadniku pokreta sa crvenom zastavom ili drugim crvenim obeležjima (DO, T); u bankarstvu, za račun u minusu, pasiva, dug (DO, G, SC, T, Z); o hrani koja se sprema s paradajzom (DM, suprotno od *bianco*); **n. m.** o vinu (DM, DO, G, SC, Z) ili žumancetu (DM, DO, G, SC, T, Z), svetlu na semaforu (DM, G, SC, T, Z), boji na ruletu (DM, DO, G, SC, T, Z).

3) Za osobe riđe/crvene kose (DM, DO, G, SC, T, Z), brade ili brkova (DM, T); o rasi, boji kože kod Indijanaca (DM); o boji lica ili nosa (DM, DO, G, SC, T, Z), o očima (DM, DO, G, SC, T, Z).

Zajedničko u gotovo svim rečnicima u oba jezika je poređenje s bojom krvi. Zanimljivo je da se u par navrata (G, Z) pominje i purpur, koji je u ostalim izvorima opisan kao ljubičastocrvena a ne čisto crvena boja.

U oba jezika se poklapa značenje crvene boje ustanovljeno društvenim konvencijama, odnosno njeno poistovećivanje sa političkim pokretom levice, komunizma, ili u najširem smislu revolucije. Poklapa se i metonimijska upotreba, tj. označavanje grupe ljudi na osnovu boje odeće, s tim što je u srpskim rečnicima svedena na boju sportskog, obično fudbalskog dresa, dok u italijanskim imamo širu identifikaciju na osnovu boje bilo kog prepoznatljivog obeležja, od zastave do pojedinih odevnih predmeta.

Kad je reč o opisivanju ljudi, tu su italijanski rečnici mnogo detaljniji. U srpskim se samo navodi kao opis boje kose (umesto *riđ*) ili kože, podrazumevajući pod bojom kože promenljivu boju obraza a ne karakteristiku indijanske rase. Srpski rečnici ne daju dalja objašnjenja o upotrebi ovog prideva pri opisivanju ljudi, premda se u srpskom pridev *crven* takođe može upotrebiti i za boju nosa, očiju posle bdenja ili plakanja, i u drugim prilikama koje su pobrojane u italijanskom korpusu.

Takođe, italijanski rečnici u dosta slučajeva beleže i upotrebe koje postoje i u srpskom jeziku ali ih srpski rečnici ne navode (kao u slučajevima svetla na semaforu, boje u ruletu, vina).

2.3.2. Narandžasta / arancione

Srpski:

- 1) Boje narandže, crvenkastožut.
- 2) ---

Italijanski:

1) U italijanskim rečnicima nalazimo pored oblika *arancione* još i *arancio* (DM, DO, SC, T, Z) i *aranciato* (DM, T, Z, najčešće pod oznakom *meno comune di arancione*). Bez obzira na razliku u obliku, nema veće razlike u opisu referencijalnog značenja. Svi italijanski rečnici definišu narandžastu kao boju zrelog ploda pomorandže (DM, DO, G, SC, T, Z), pri čemu DM i T preciziraju da je to boja slična zreloj pomorandži, ali jarkija i intenzivnija, a SC i DM opisu dodaju i da je u pitanju boja između žute i crvene.

2) **n.** pripadnik indijske duhovne zajednice Hare Krišna (T), osnivača Bhagvana Rajniša (DM, DO, SC, Z); fudbaler ili navijač kluba Pistoiese (DO), ili nekog drugog fudbalskog kluba sa dresovima iste boje (DO).

S obzirom na to da je motivna reč za pridev u oba jezika *narandža/arancia*, očigledno je da će se svako objašnjenje zasnivati na poređenju sa zrelim plodom pomorandže i to je

zajedničko za srpski i italijanski korpus. Takođe, osim značenja pod 1), za ovu boju nisu zabeležene druge, manje doslovne upotrebe u srpskom, za razliku od italijanskog, gde označava grupu vernika/sportista/navijača na osnovu boje njihove odeće; no ni u italijanskom se ovakva metonimijska upotreba ne sreće često kad je narandžasta boja u pitanju.¹⁶ Osim ovakvih metonimija, ni u jednom ni u drugom jeziku pridev *narandžast/arancione* ne može se koristiti za opis ljudi, npr. boje kose ili brade (Kreisberg, 2001: 90-91). Tu ulogu od osnovnih boja preuzima pridev *crven/rosso* (v. *Crvena*).

2.3.3. Žuta / giallo

Srpski:

- 1) Boje limuna, žumanceta, voska, cveta maslačka i ljutića, zlata i sl.
- 2) zlatan, pozlaćen
- 3) o jednoj od ljudskih rasa u većem delu Azije

Italijanski:

1) Boje slične limunu (DM, G, T), zlatu (DM). Za referencijalno značenje imenice redovna je definicija da je to boja u spektru između narandžaste i zelene (DM, G, SC, Z), i da je to jedna od osnovnih duginih boja (DM, G, T). Najopširniju stručnu definiciju daje DO: “Uno dei sette colori dello spettro solare, intermedio tra l’arancio e il verde e corrispondente alle radiazioni visibili con lunghezze d’onda comprese convenzionalmente fra 585 e 575 nm”.

- 2) u sportskom žargonu, za karton kao opomenu (Z, SC)

n. m. za kriminalističku dramu, roman ili film (i kao pridev: DM, DO, G, SC, T, Z); o žumancetu (DM, DO, G, SC, T, Z); o svetlu na semaforu (DM, DO, G, SC, Z);

¹⁶ U govornom jeziku, što potvrđuju i pretrage na internetu, poslednjih godina sve češće se pridev *narandžasti* upotrebljava da se označe fudbaleri ili navijači reprezentacije Holandije, koja se raspoznaje po narandžastoj boji dresova. To je slučaj u oba jezika, a posebno u vreme evropskih i svetskih fudbalskih prvenstava.

3) koji pripada žutoj rasi, sa Dalekog istoka (DM, DO, G, SC, T, Z); o nezdravoj boji lica (DM, DO, G, SC, Z).

Ostale političke konotacije detaljnije su obrađene u 5. poglavlju.

Objašnjenja zajednička za korpus oba jezika su poređenje s bojom kore limuna ili zlata. Srpski rečnici daju više pojmova za poređenje, te obuhvataju više različitih nijansi u opisu referencijalnog značenja. Česta definicija italijanskih rečnika „između narandžaste i zelene”, iako tačna s aspekta fizike, nije dovoljno određena, pogotovo u rečnicima koji ne preciziraju da je to mesto na kome se žuta boja nalazi u spektru (G, Z). Takvo objašnjenje je nedovoljno jasno, ne samo stoga što podrazumeva da većina potencijalnih korisnika rečnika napamet zna tačan raspored sedam duginih boja, već i zato što je, ukoliko se ne naglasi da je reč o mestu boje u spektru, lako pogrešno protumačiti izraz „između” i shvatiti je kao prostu mešavinu dveju boja između kojih se nalazi. Za razliku od npr. objašnjenja da je narandžasta boja između žute i crvene, koje je sasvim odgovarajuće jer korisniku pomaže da boju sebi vizuelno predstavi, žutu boju je zaista teško zamisliti kao mešavinu zelene i narandžaste, pa bi u rečnicima koji ne daju preciznu definiciju ova odrednica lako mogla izazvati zabunu, ukoliko objašnjenje ne bi bilo potkrepljeno i tipičnim primerima za žutu boju kakvi su navedeni pod 1).

2.3.4. Zelena / verde

Srpski:

1) boje lišća, trave

2) obrastao rastinjem takve boje; koji nije sazreo, mlad (o plodovima, usevima i sl.); mlad, neiskusano; u zelenoj uniformi, dresu itd; koji stvara utisak zelene boje, sivkast¹⁷; koji pripada pokretu za očuvanje životne sredine, ekološki.

¹⁷ Za ovo specifično značenje u narodnoj tradiciji v. detaljno Ivić (1995: 87-101). Ovde se nećemo njime baviti budući da je u današnjem standardnom srpskom jeziku izuzetno retko i vezuje se za folklornu tradiciju.

Italijanski:

1) Boje trave (DM, DO, G, SC, T, Z) i lišća u periodu listanja (DM, DO, G, SC, T). Kao imenica, jedna od sedam duginih boja (DM, G) između žute i plave (DM, G, SC, Z). DO i T takođe daju i opširniju definiciju ove boje u spektru; DO: “Il colore corrispondente alle radiazioni elettromagnetiche di lunghezza d’onda compresa approssimativamente fra 570 e 480 nm; insieme al blu e al rosso, è uno dei tre colori primari”. T: “Nome (*colore* v. e, come s. m., *il verde*) di uno dei colori dello spettro della luce visibile, corrispondente alla regione di lunghezze d’onda comprese approssimativamente tra 570 e 480 nm: è uno dei tre colori primari (insieme con il rosso e il blu), dalla cui sintesi additiva si ottengono i restanti colori, e può essere ottenuto (come avviene, per es., nella pittura a tempera) dalla sintesi sottrattiva di giallo e blu”.

2) U cvatu, mladalački, u punoj snazi (DM, DO, G, SC, T, Z); svež, neustajao, ili još nezreo (DM, DO, G, SC, T, Z); ekološki (DM, DO, G, SC, T, Z); prirodan (G, SC, T, Z); poljoprivredni (DM, DO, G, SC, T, Z); o zelenilu, prekriven rastinjem (DM, DO, G, SC, Z);

n. pripadnik pokreta sa zelenim obeležjima (DM, DO, G, T, Z), ili u širem smislu pokreta alternativnog, ekološkog, netradicionalnog ili antimilitarističkog usmerenja (Z, v. 4. i 5. poglavlje); o svetlu na semaforu (DM, DO, G, SC, T, Z).

3) Za nezdravu boju lica, usled straha ili besa (DM, DO, G, SC, T, Z); o boji očiju (T, SC).

U oba korpusa je zajedničko identifikovanje zelene s bojom trave i lišća, kao najprisutnijima u prirodi oko nas. Takođe, to značenje se i kao deskriptivno prenosi na sve što je vezano za prirodu, cvetanje, bujanje biljaka, pa u prenosnom smislu na nezrelost i mladost. Srpski rečnici ne navode upotrebe u opisu ljudskog izgleda (osim primera *zelene oči*), za razliku od italijanskih, gde *verde* osim boje očiju može da opiše i nezdravu boju lica. Ovo je još jedan slučaj gde su italijanski rečnici opširniji i precizniji od srpskih, budući da, kao i kod prideva *crven*, za opis lica može da se upotrebi ova boja u istom kontekstu kao u italijanskom (Ivić, 1995: 39, 52).

Takođe, poimeničeni pridev *verde* koristi se u značenju zelenog rastinja i zelenila uopšte, baš kao i srpska imenica *zelen* (ž). No pitanje je da li se ova imenica može smatrati poimeničenim pridevom s obzirom na drukčije akcentovanje (v. 3. poglavlje i Klajn, 2003: 217).

Zajednička je i metonimijska upotreba u oba jezika za ljude ili grupe ljudi u zelenoj odeći. U srpskom se pominje uniforma ili sportski dres, a u italijanskom je objašnjenje opet prošireno na bilo kakva zelena obeležja. Povezivanje ove boje sa prirodom i zelenilom dovelo je do značenja *ekološki* u oba jezika, a takođe može kao imenica da označava pripadnike pokreta za zaštitu životne sredine. U italijanskom je to značenje dalje prošireno i na alternativne pokrete, u smislu inovativnih ideja koje se suprotstavljaju konzervativizmu i tradiciji, a ne moraju nužno biti ekološkog karaktera.

2.3.5. Plava / azzurro, blu

Srpski:

1) koji ima jednu od osnovnih boja spektra, srednju između ljubičaste i zelene: boje vedrog neba ili mora; modar; nešto zatvoreniji, tamniji od osnovne plave boje.

2) ---

3) svetložut, žućkast (o kosi)

Italijanski:

a) azzurro

1) boje vedrog neba (DM, DO, G, SC, T); jarko svetloplav (SC), između neboplave - *celeste* i tamnije plave – *turchino* (DM, DO, G, T, Z). DO opet daje i definiciju boje u spektru: “Il colore delle radiazioni luminose con lunghezza d’onda compresa approssimativamente fra 455 e 490 nm: uno dei sette colori dell’iride”.

2) Koji se odnosi na italijansku reprezentaciju, ili **n.** na sportistu koji u njoj učestvuje (DM, DO, G, SC, T, Z); koji se odnosi na fudbalere ili navijače kluba s plavim

dresovima, npr. Napoli (DO, T, Z); koji se odnosi na partiju *Forza Italia* (DM, DO, G, T, Z) ili na republikance (DM, T – v. 5. poglavlje)

Kao imenica, *l'azzurro* može u prenesenom značenju da označava i sâmo nebo, razume se kada je vedro, ili lazurni kamen (DM, T).

b) **blu (bleu)**

1) tamnoplav (DO, G, SC, T i Z daju sinonime *azzurro scuro/cupo* ili *turchino scuro/cupo*).

Zanimljivo je da DM odstupa od tih smernica i definiše *blu* kao boju vedrog neba ili dubokog mora. Vedro nebo je prethodno dato u istom rečniku kao poređenje i za *azzurro*, ali ipak uz malo drukčiji opis (za *azzurro* – “cielo terso e luminoso”, a za *blu* “cielo sereno”).

T uz definiciju prideva *blu* daje i konkretnije objašnjenje razlike između prideva *blu* i *azzurro* u italijanskom: “Indica le gradazioni più intense del colore che dai chimici e fisici è designato genericamente con *azzurro* (da cui invece nell’uso com. differisce, in quanto per *azzurro* s’intendono le gradazioni più chiare; si direbbe *azzurro* il cielo di giorno, *blu* o *turchino* il cielo di una notte chiara e serena)”.

2) u jeziku medija, o imovini datoj na korišćenje državnim funkcionerima (DO, T, Z), posebno za automobile - *auto blu/autoblù*

3) o boji lica, kad poplavi od straha (DM)

Zajedničko primerima u oba jezika je poređenje s bojom vedrog neba (ili, ređe, mora). Indikativno je da srpska definicija pod opštom odrednicom *plav* izričito spominje kako su uključene i tamnije nijanse plave, one koje pokriva italijansko *blu*, premda u srpskom na prvi pogled nema potrebe da se ta razlika ističe. Možda bi se razlog mogao naći u rasprostranjenosti germanizma *teget* za najtamniju nijansu plave, mada je upotreba ovog prideva u srpskom ograničena na predmete (najčešće razne vrste tkanine): ne može se, npr., upotrebiti za boju očiju. Takođe, postoji i sinonim *modar* koji se danas na srpskom govornom području u svom prvobitnom značenju plave boje doživljava kao

arhaizam, budući da je vremenom poprimio vrlo negativnu konotaciju italijanskog prideva *livido* (Ivić, 1995: 71).

Srpsko *plav* koje odgovara Berlinovom i Kayevom “BLUE” u italijanskom pokrivaju dva osnovna prideva, *azzurro* i *blu*, a kao što se vidi iz definicija, brojni su sinonimi za različite nijanse koji ne spadaju u osnovne boje (*turchino* i *celest* najčešći u opisima iz korpusa).

Nije lako razgraničiti koji bi od brojnih italijanskih sinonima spadao u osnovne boje, kao najpogodniji ekvivalent srpskom *plav*. Neki autori kao italijanske ekvivalente terminu “BLUE” ravnopravno uključuju *azzurro*, *blu* i *celest*. Kreisbergova navodi sva tri, uz ogradu da je *celest* od ta tri najmanje zastupljen (2001: 64-67), Vincentova ih smatra do te mere ravnopravnim da čak iznosi pretpostavku kako italijanski umesto 11 termina za osnovne boje ima 13, uključujući sva tri navedena prideva koja pokrivaju značenje “BLUE” (1983: 164-165), dok Ronga (2009: 74) dokazuje da je semantičko polje “BLUE” raspodeljeno između italijanskog *blu* i *azzurro*. Drugi autori se pak opredeljuju samo za jedan od dva najčešća prideva u ovoj nomenklaturi: *azzurro* (Kristol, 1978: 250, 1980: 139; Grossmann, 1988: 70-71) ili *blu* (Cardona, 1976: 119; Widmann, 2009). S obzirom na to da ne postoji preovlađujući stav po kome bi prevagu odneo samo jedan pridev, ovde ravnopravno analiziramo prideve *azzurro* i *blu* kao oblike za osnovnu boju koji pokrivaju semantičko polje srpskog prideva *plav*, ali, kao što se vidi iz definicija, ne predstavljaju prave sinonime.

Činjenica da za jednu od 11 osnovnih boja u italijanskom postoje dva različita prideva uzrokuje dosta poteškoća ne samo govornicima srpskog već i mnogih drugih jezika kod kojih je semantičko polje osnovne plave boje pokriveno takođe samo jednim pridevom. Uprkos tome, u kompletnoj obrađenoj građi italijanskog korpusa, jedino je T našao za shodno da pored referencijalnog opisa prideva *blu* pomene razliku između odrednica *azzurro* i *blu* i pokuša da je objasni. To je jedan od nedostataka kakvi ponekad otežavaju upotrebu jednojezičnih italijanskih rečnika, a posebno korisnicima kojima italijanski nije prvi jezik.

Srpski rečnici ne beleže metonimijsko značenje „koji je u plavom dresu/odeći”, što deluje kao propust s obzirom na to da je pod odrednicama *crven*, *zelen*, *crn* i *beo*

navedeno ovakvo značenje, a *plav* se u istovrsnom kontekstu mnogo češće upotrebljava. Navodi se samo imenica *plavac* kao žargonski izraz za policajca. Takođe, valja istaći 3) značenje „svetložit” koje *plav* u srpskom ima kad se odnosi na boju kose ili brade/brkova, što je sasvim specifična upotreba koju u italijanskom pokriva pridev *biondo* (Kreisberg, 2011: 73-79).

2.3.6. Ljubičasta / viola

Srpski:

1) koji ima boju ljubičice (boja dobijena mešanjem modre sa crvenom bojom), violetan.

2) ---

Italijanski:

a) viola

1) boja između tamnocrvene i tamnoplave – *turchino* ((DM, DO, G, SC, T, Z), karakteristična za cvet ljubičice, “viola mammola” (DM, G, SC, Z).

2) koji se odnosi na fudbalere ili navijače Fiorentine (DM, DO, SC, T), takođe i **n**.

b) violetto

1) Jedna/poslednja od sedam duginih boja (DM, DO, G, SC, T, Z), između plave i crvene (SC, Z), između indigo (“indaco”) i crvene (DM). Ljubičast (viola) ili blizak ljubičastom (SC, Z), svetloljubičast (DM). Boje ljubičice (SC, Z).

Ponovo DO i T pružaju i preciznu numeričku definiciju. DO: “Il colore corrispondente alle radiazioni elettromagnetiche di lunghezza d’onda compresa approssimativamente fra 455 e 395 nm”. T: “Uno dei 7 colori dello spettro della luce visibile con lunghezza d’onda da 4250 a 4000 Å circa”.

2) ---

Svi rečnici u oba korpusa daju poređenje sa cvetom ljubičice, uz dodatak da je između neke od nijansi plave (*turchino*, *azzurro*, ili za srpski *modra*, ali samo u RSJ) i tamnocrvene.

Violetto (srpski rečnik takođe daje dosta redak sinonim *violetan*) negde je sinonim (G), a negde nijansa približna ljubičastoj (DM, SC).

Treba istaći da italijanski rečnici koji daju stručne definicije ljubičaste boje u spektru s njenom talasnom dužinom (DO, T, u ovom slučaju i G i SC) to čine za oblik *violetto*, a ne za *viola*. Uzrok bi mogao biti u tome što se u rečnicima *viola* kao hromatski pridev nikada ne javlja kao prvo značenje te odrednice, već se tretira kao popridevljena imenica koja se u osnovnom obliku odnosi na cvet (“*viola mammola*”). Moguće je da se stoga kao glavna odrednica boje navodi izvedenica *violetto*, kao pravi pridev koji nedvosmisleno označava boju.

2.3.7. Ružičasta, roze/rosa

Srpski:

- 1) rumen, rumenkast; roze, roza = ružičast.
- 2) pun nade, optimizma, idiličan, srećan.

Italijanski:

1) boja između bele i crvene (DM, DO, G, SC, T, Z), koja podseća na vrstu divlje ruže – “*rosa canina*” (DO, SC, T), boja uobičajena za ruže (DO, G, T). Boja mesa – “*carnicino*” (DO, T).

2) ženski, ženstven, namenjen ženama (DO, G, SC, Z); o ljubavnim romanima i filmovima (DM, DO, G, SC, T, Z), takođe i **n. m.**; optimističan, pozitivan (DO, G, SC, T, Z).

Svi italijanski rečnici daju opis boje između bele i crvene, a neki navode i određenu vrstu ruže te boje (DO, SC, T).

Srpski referencijalni opis ove boje sastoji se u navođenju sinonima *rumen* i nije dovoljno jasan, osim u primerima gde se odnosi na boju ljudske kože ili neba u svitanje, odnosno pred suton. Italijanski opis takođe nije previše slikovit, ali iz njega stičemo predstavu da je to osnovna boja bliska bledocrvenoj. Ipak, od laika kojima bi trebalo da jednojezični rečnici budu prilagođeni teško se može očekivati asocijacija na tačnu boju vrste divlje ruže koja je navedena za primer u više izvora.

U oba jezika *ružičasta* ima i deskriptivno značenje, koje se u prenosnom smislu odnosi na raspoloženje i optimizam. Samo u italijanskim rečnicima je navedeno i simboličko značenje vezano za ženski pol.

Postavlja se pitanje zašto je definicija referencijalnog značenja ove boje u srpskim rečnicima, pa i u novijem izdanju RSJ iz 2007, toliko štura. Budući da su pojedine boje, npr. ljubičasta i siva, opisane kao mešavina drugih dveju osnovnih boja, bilo je opravdano da se i za ružičastu da makar opis kakav pružaju gotovo svi italijanski rečnici. Takvo objašnjenje, s obzirom na ogroman raspon nijansi ružičaste s kojim se danas susrećemo, ne bi svakako bilo sasvim precizno niti bi obuhvatilo sve mogućnosti, ali bi ipak bilo jasnije i upotrebljivije od postojećeg. Uz to, ovakva definicija ne ispunjava drugi od četiri osnovna kriterijuma koje Berlin i Kay postavljaju za osnovne hromatske izraze: da njihovo značenje nije uključeno ni u jednu drugu osnovnu boju - "its signification is not included in that of any other color term" (Berlin & Kay 1969/1999: 6), pošto *rumen* može biti sinonim i za *crven(kast)*: srpski rečnici navode dosta primera u tom značenju, a kao osnovno značenje prideva *rumen* navedeno je: „koji ima tonove, nijanse crvene boje, crvenkast, ružičast”.

2.3.8. Smeđa/marrone (mrka, braon/bruno)

Istraživanje Aline Kreisberg (2001: 20) pokazuje da italijansko *marrone* ima širi spektar značenja i veću primenljivost uz različite imenice, dok *bruno* ima ograničenu primenljivost ali je zato u češćoj svakodnevnoj upotrebi. Slično bi se moglo tvrditi i za srpske prideve *smeđ* i *braon* (Ivić, 1995: 28), dok se *mrk* upotrebljava u opštijem

značenju. Stoga smo smatrali opravdanim da, kao i u slučaju plave, analiziramo nekoliko glavnih sinonima za *smeđu* i *marrone*, iako se ova dva termina u srpskom (Kristal, 1995: 106) i italijanskom (Grossmann, 1988: 65-66) uzimaju kao osnovni u kontekstu nomenklature Berlina i Kaya.

Tako možemo reći da njihov termin “BROWN” u srpskom jeziku pokrivaju čak tri prideva, a u italijanskom dva.

Srpski:

a) smeđ

- 1) boje pržene kafe, kafen; mrk, boje kestena, kestenast
- 2) ---
- 3) o kosi i očima

b) mrk

1) boje između žute i crne ili sive i crne, tamnožut ili tamnosiv; zagasit, taman, crn; tamne boje, tamnosiv, tamnosmeđ.

- 2) ljutit, namršten, neraspoložen, zlovoljan, utučen

c) braon

- 1) mrk, smeđ; kestenjast, otvoreno mrk.
- 2) ---

Italijanski:

a) marrone

1) tamne boje, slične ljusci kestena (DM, DO, G, SC, T, Z); tamnosmeđ – “bruno scuro” (Z).

- 2) ----

- 3) za boju očiju (G)

b) bruno

1) tamne boje, između smeđe i crne (DM, G);

2) taman, skoro crn, “sin. scuro” (DO, SC, T, Z); fig. mrk, potišten, uznemiren (*raro, poet.*, Z); crn (DO); kao boja žalosti (*vestire di bruno*, DM, G, SC, T, Z); ist. novac gradova Pavije i Luke (DM, T, v. 5. poglavlje); o stoci (G, SC, T, Z)

3) crn, taman, o boji tena (DM, DO, G, SC), kose (DM, DO, G, SC, Z) i očiju (DM, G, SC, Z); **n.** za takvu osobu

Rečnici oba korpusa za *smeđ* i *marrone* daju poređenje s bojom kestena. Označavaju nijansu svetliju i od srpskog *mrk* (kad *mrk* ne označava boju blisku žutoj) i od italijanskog *bruno*.

Srpski pridev *mrk* pokriva vrlo široku lepezu nijansi, od žute pa sve do crne. Odmah se uočava sličnost između srpskog *mrk* i italijanskog *bruno*: oba prideva označavaju boju blisku crnoj, a mogu i da imaju uopštenije značenje tamne boje. Međutim, dok se *bruno* koristi za opis osoba tamne puti ili kose (Kreisberg, 2001: 89), to značenje u srpskom pokriva pridev *smeđ*; ukoliko se u tom kontekstu koristi *mrk*, imaće najčešće preneseno značenje „smrknut, mračan”.

Braon pokriva obe ostale nijanse (*smeđ* i *mrk*) ali mu je upotreba ograničena uz imenice koje označavaju nežive predmete, najčešće odeću i obuću (Ivić, 1995: 28-29, 47), što bi odgovaralo italijanskom *marrone*. Za kosu se ne može upotrebiti ni *braon* ni *marrone*, dok je oboje moguće kod opisa očiju, ali daleko ređe u odnosu na *bruno/castano* i *smeđ/kestenjast* (Kreisberg, 2001: 93).

Zatim, srpsko *mrk* ima deskriptivno značenje turobnog raspoloženja, zlovolje koja se izražava namrgođenim izrazom lica. Samo Z navodi takvo značenje za *bruno*, ali naglašavajući da je retko i pripada pesničkom jeziku. Običniji bi u tom smislu bio pridev *grigio* (v. *Siva*).

2.3.9. Siva/grigio

Srpski:

- 1) boje pepela, mešavina crne i bele.
- 2) mutan, tmuran, natušten (o vremenu); koji se ničim ne ističe, bezbojan, neodređen, bezizražajan;
- 3) bled, sa nijansom boje pepela (o licu, nosu); pepeljast, sivkast; koji počinje sedeti, (pro)sed (o kosi, bradi).

Italijanski:

1) boje između bele i crne (DM, DO, G, SC, T, Z); boje slične pepelu (DM, SC). “Sin. bigio, cinerino” (SC).

2) oblačan, maglovit (DM, DO, G, SC, T, Z); osrednji, monoton, dosadan, neprivačlan (DM, DO, G, SC, Z); nezanimljiv, neupadljiv, beznačajan, koji se ničim ne ističe (Z, G, DM, SC); sumoran, setan (DM, G, SC, T, Z). Nejasan, dvosmislen, neodređen (DO, T, Z); o književnosti (*letteratura grigia*), tačnije za neobjavljene naučne i stručne tekstove koji se šire u naučnim krugovima; o inteligenciji, najčešće kolokvijalno u šaljivom kontekstu (*materia grigia*); u fudbalu, za igrače ili navijače Alesandrije (DM); o konjskoj dlaci (DM, DO, T, Z).

3) o kosi koja počinje da sedi (DO, G, SC, T, Z), brkovima, bradi (T); smrknut, namrgođen (T).

Rečnici u oba jezika daju definicije koje se za referencijalno značenje poklapaju: da je to boja između crne i bele koja se najčešće poredi sa bojom pepela. Može da se koristi i za opis ljudi, pri čemu je u italijanskom češća upotreba za opis kose i brade nego u srpskom, gde se češće koriste pridevi *sed* ili *prosed* (Kreisberg, 2001: 90; Ivić, 1995: 37), ali rečnici ipak navode *siv* i u tom značenju iako je dosta ređe. Koristi se takođe za opis boje lica kao znak negativnih emocija ili bolesti (u srpskom).

Deskriptivno značenje u oba jezika može da se odnosi na vremenske prilike, ili u prenosnom smislu da opiše nešto što se ne ističe, što je monotono ili depresivno. Takođe, u vezi sa značenjima termina *crno* i *belo*, u njihovim konotacijama negativnog i pozitivnog, *sivo* može da izrazi neku sredinu između dobrog i lošeg, tj. neodređenost u moralnom smislu (*siva zona*).

Od svih osnovnih boja, najteže je definisati *crno* i *belo*, dve boje koje naoko iziskuju najjednostavniji opis, ali se, kao što ćemo iz korpusa ustanoviti, upotrebljavaju u širem spektru značenja od svih ostalih osnovnih boja. To je stoga što semantičko polje obuhvaćeno hromatskim terminima *crno* i *belo* daleko premašuje njihovo doslovno

značenje najtamnije i najsvetlije moguće boje, i to ne samo u italijanskom i srpskom već i u mnogim drugim jezicima. To je moguće dovesti u vezu sa evolutivnom hipotezom Berlina i Kaya po kojoj su u prvoj fazi razvoja hromatskog vokabulara postojala samo ta dva termina, daljim istraživanjem preimenovana u *macroblack* i *macrowhite* (Kay, 1975; Kay & McDaniel, 1978; Witkowski & Brown, 1977). Semantičku obuhvatnost ovog drugog najsažetije je predstavio Palmer: “[...] *White* is brown when relating to coffee, yellow when referring to wine and pink as applied to people” (Palmer, 1976/2001: 72).

U ovom poglavlju biće obrađeno njihovo osnovno referencijalno značenje i ona značenja koja iz njega neposredno proističu, kao i glavna deskriptivna značenja obuhvaćena korpusom. Izuzetno složenim prenesenim i simboličkim vrednostima ova dva termina bavićemo se opširnije u 4. i 5. poglavlju.

2.3.10. Crna/nero

Srpski:

1) boje uglja ili čađi.

2) obučen u crno odelo (o kaluđeru); nečist, prljav, zamazan; bez svetlosti, taman, mračan; tamniji nego nešto drugo iste vrste (uglavnom kao kontrast belom); težak, mučan, tužan; odvratn, mrzak, zlokoban; nesrećan, jadan; rdav, zao; za pojačavanje značenja: vrlo velik, težak, strašan;

n. m. za figuru u šahu, odnosno igrača sa crnim figurama; o đavolu, nečastivom; crnomanjast muškarac; **n. f.** za crnu kafu, crnu vlas kose, crnu boju; crnomanjasta žena; **n. n.** crna boja, ili o crnoj odeći, crnini.

3) tamne puti, crnomanjast, crmpurast; opaljen, preplanuo od sunca (kolokvijalno).

Italijanski:

1) boje slične uglju (DM, G, Z), katranu ili smoli (DM, G, Z), mastilu (DM, Z); najtamnija boja (G, SC).

2) mračan (DM, DO, G, SC, T, Z); taman u odnosu na nešto svetlije iste vrste (DM, DO, G, T); tamnije ili svetlije crveno u odnosu na nešto drugo (o vinu, grožđu; SC,

Z); prljav (Z, G, DM, DO, SC, T); kao znak žalosti, u vezi sa korotom (DM, DO, G, T, Z); tužan, setan (DM, DO, G, T, Z); zlokoban, zloslutan (DO, DM, SC, Z), rđav, zao (Z, G, DM, DO, SC, T); o nebu, prekriven tamnim oblacima (SC, T); nesrećan, baksuzan, koban, strašan (DM, DO, G, SC, T, Z); ilegalan, kriminalan (DM, DO, G, SC, T, Z); pesimistički, s negativnim pogledom na stvari (DM, DO, G, SC, T, Z).

Fašistički ili neofašistički, vezan za (neo)fašizam (DM, DO, G, SC, T, Z); klerikalan, crkveni pristalica (DM, DO, G, SC, T, Z); konzervativan, reakcionaran (DM, DO, SC, T). U književnosti, horor literatura, zasnovana na efektu jezivog i mračnog, posebno u kolokaciji *romanzo nero, noir* (DM, DO, SC, Z). Istorijski, vezan za frakciju gvelfa u Firenci (DM, DO, G, SC, T, Z). Za masna štamparska slova, *caratteri neri* ili *neretto* (DM, DO, G, SC, T).

n. m. Kao suprotnost belom (DO, T, Z); pripadnik pokreta ili partije sa crnim oznakama, ili po suprotnosti protivnik pokreta ili partije sa belim ili crvenim obeležjima, najčešće fašista ili neofašista (DM, DO, SC, T). U igri šaha ili dame, crne figure ili igrač sa takvim figurama (DM, DO, G, T, Z), obično označen velikim početnim slovom; o boji na ruletu (DM, DO, G, Z); u knjigovodstvu, aktiva, za razliku od pasive koja se označava crvenom bojom (G, DM, T, Z). U numizmatici, o kovanici koja je istrošena ili sadrži manju količinu osnovnog metala (obično srebra ili zlata) od predviđene (DM, T, Z).

3) o boji kože, tamnoputoj rasi, umesto ranijeg *negro* (DM, DO, G, T, Z); opaljen od sunca, preplanuo (DM, SC, T); o očima, kosi (DM, SC, Z); o boji lica usled velikog uzbuđenja ili besa (DM, SC, T).

G: “si dice del colore proprio di una superficie che assorbe completamente tutte le radiazioni visibili emesse dal sole, e non ne riflette nessuna”; Z: “1 (fis.) Detto di corpo la cui superficie assorbe completamente ogni radiazione qualunque sia la sua lunghezza d'onda, lo stato di polarizzazione o l'angolo di incidenza.” DM: “fis. di corpo la cui superficie assorbe completamente le radiazioni, senza riflettere alcuna”; T: “Nel linguaggio scient., è detto *nero* un corpo che assorbe integralmente la radiazione luminosa che lo investe (al contrario di un corpo *bianco*, il quale riemette la radiazione

visibile che lo investe senza alterarne la composizione cromatica); il termine qualifica inoltre la sensazione visiva che tale corpo provoca.” SC: “1 fis. Detto di corpo o superficie, che assorbe tutte le radiazioni senza rimandarne alcuna (contrapposto a bianco)”; DO: “1. Capace di assorbire tutta la radiazione luminosa che lo investe, in modo da non rifletterne alcuna che ecciti l’occhio”.

Definicije za referencijalno značenje crne u italijanskim rečnicima su u većoj meri stručne (svi navode da je to boja koja apsorbuje sva zračenja i ne odražava nijednu boju spektra) nego što je to slučaj sa ostalim bojama, uz izuzetak bele. Za razliku od njih, srpski rečnici ne pominju ovu dimenziju referencijalnog značenja.

Zajedničko za korpus u oba jezika je poređenje sa bojom uglja u referencijalnom značenju. Kod opisa ljudi, u oba jezika koristi se za boju kose i očiju, ali i tena, bilo kao urođene osobine ili kao posledice izloženosti suncu. Kad je reč o boji kože kao osobenosti rase, u srpskim rečnicima nema takve pridevske upotrebe, budući da je zamenjena imenicom *crnac/crnkinja* (Ivić, 1995: 11), dok italijanski korpus izdvaja upotrebu za označavanje osoba afroameričkog porekla. Takođe, italijanski rečnici navode crnu kao boju lica u prenesenom značenju, kao izraz jakih negativnih osećanja, što srpski rečnici ne beleže.

Deskriptivna značenja mogu se grubo podeliti na nekoliko glavnih koja su zajednička za oba jezika:

- a) taman, mračan
- b) ne upadljivo taman, ali vidno tamniji u odnosu na druge pojmove iste vrste, posebno bele/svetle ili crvene
- c) prljav, nečist
- d) zao, zlokoban, zloslutan, žalostan, mučan, tužan, strašan, i uopšte u svakom smislu negativan.

Osim ovih glavnih, postoji i više posebnih značenja. Tako nailazimo na metonimijsku upotrebu u oba jezika (odeća za označavanje osoba u srpskom, obeležja u širem smislu u italijanskom). Česta je upotreba u značenju ilegalnog, nezakonitog, kriminalnog, ali je beleže samo italijanski rečnici, iako i srpski daju slične primere u frazeologiji (*crna berza, crni fond* itd.)

S političkom konotacijom, koristi se u značenju fašistički, klerikalan, i uopšte reakcionaran i konzervativan (v. 5. poglavlje).

2.3.11. Bela/bianco

Srpski:

1) boje snega, mleka i sl.

2) koji se belinom odvaja od sredine; sagrađen od belog kamena ili okrečen takvom bojom; sjajan, svetao; srebrnast (o metalima), zažaren, usijan do beline, bleštav; svetle, otvorene boje u odnosu na nešto tamne boje iste vrste (uglavnom kao kontrast crnom); jasan, vidan; pun svetlosti, obasjan svetlošću; čedan, nevin, bezgrešan, častan; spokojan, miran, siguran, srećan, ugodan; dobar, pozitivan u moralnom smislu; optimistički, vedar; prazan, neispisan, brisan.

n. m. o figurama u šahu, odnosno igraču sa belim figurama; kontrarevolucionar, protivnik komunističke revolucije; ist. „bjelaš“ (v. 5. poglavlje); koji je obučen u beli dres; **n. n.** belina, belo odelo; beonjača; bela skrama, pena; ono što je dobro, pozitivno, lepo.

3) svetloplav, svetao (o kosi); o ljudima kavkaske rase i njihovoj koži.

Italijanski:

1) boje sunčeve svetlosti ili njoj slične (DO, G, SC, T, Z); boje mleka, morske pene, snega (DM, G).

2) svetao, kao suprotnost nečem tamnijem (DM, DO, G, SC, T, Z); čist, neokaljan, i fig. (DM, DO, SC, T, Z); prazan, neispisan, neispunjen, i fig. (DM, DO, G, SC, T, Z); prekriven snegom, snežan, vezan za sneg i zimu (DM, G, SC, Z); sjajan, bleštav (G, Z).

Reakcionaran, kontrarevolucionaran (DM, DO, G, T, Z); hrišćanski orijentisan, konzervativan (DM, DO, G, SC, T);

n. m. o vinu (DM, G, SC, Z); belancetu (DM, DO, G, SC, T, Z); sportista u belom dresu (DO, SC); pripadnik pokreta s belim obeležjima, posebno nasuprot onima s crnim ili crvenim (DO); pripadnik jedne frakcije gvelfa u doba srednjovekovnih komuna (DM, DO, G, SC, T, Z); za figure u igri šaha ili dame, ili sa velikim početnim slovom o igraču koji ih koristi (DM, DO, G, SC, T, Z); takođe s velikim početnim slovom, u starom Rimu i Vizantiji jedna od stranaka koje su se nadmetale na trkama, dok se u doba Francuske revolucije odnosi na rojaliste (DM, v. 5. poglavlje). U štamparstvu, belina, prazan prostor koji se ne vidi u štampi, ili deo štamparskog mehanizma koji tu belinu ostavlja (DM, DO, G, SC, T, Z); u numizmatici, o srebrnim ili posrebrnim kovanicama (DM, T, Z).

3) o boji kose, (ili brade i brkova), sed (DM, DO, G, SC, T, Z); o boji lica: bled, nezdravo ubledo (DM, DO, G, SC, T, Z) ili u kombinaciji *bianco e rosso* kao slika zdravlja (DO, G, SC, T, Z); o boji kože kao karakteristici kavkaske rase (DM, DO, G, SC, T, Z).

G: “Si dice del colore proprio di una superficie che rifletta tutte le radiazioni visibili emesse dal Sole, senza assorbirne alcuna”; Z: “Detto di sensazione visiva dovuta a una particolare miscela di luci monocromatiche”; T: “Nel linguaggio scient., si definisce *bianca* la sensazione visiva prodotta dalla luce solare o da luce a questa analoga, e la luce stessa, la cui caratteristica è quella di contenere molti colori fusi insieme in opportuna misura, anzi, al limite, come accade per la luce solare, di contenere tutti i colori; in termini fisici, cioè, la luce bianca ha uno spettro ampio, estendendosi da un capo all’altro della gamma delle radiazioni visibili”; SC: “Del colore che risulta dalla

riflessione dei raggi solari su una superficie che non li assorbe”; DO: “Proprio della sensazione visiva prodotta dalla luce solare o da luci di effetto analogo [...]; com., anche del corpo che la emette o la diffonde”.

Italijanski rečnici (za razliku od srpskih, koji, kao i u slučaju crne, ne daju ovakvo objašnjenje) pružaju dosta iscrpne stručne definicije referencijalnog značenja bele boje, koja se mogu sažeti kao „boja površine koja odbija sve vrste Sunčevog zračenja i ne upija nijedno od njih”, dakle i po definiciji suprotnost crnoj.

Zajedničko u referencijalnom opisu za oba jezika je poređenje sa bojom snega i mleka. Kad je reč o opisu ljudske spoljašnjosti, u oba jezika koristi se za boju kože osoba kavkaske rase, ili za boju kose, s tom razlikom što srpski rečnici navode upotrebu u značenju „vrlo svetao, plavokos”, a italijanski u značenju „sed”. Kad se radi o boji lica, u oba jezika bela izražava nezdravu boju, bledilo usled bolesti ili jakog uzbuđenja, ali srpski rečnici ovu upotrebu ne pominju, verovatno zato što je pridev *bled* u daleko češćoj upotrebi (Ivić 1995: 39, 52).

Deskriptivna značenja bele boje takođe, kao i kod crne, mogu da se podele na nekoliko glavnih u oba jezika:

- a) svetao, sjajan, bleštav
- b) svetao kao suprotnost nečem tamnijem (uglavnom crnom)
- c) čist, neukaljan
- d) nevin, dobar, miran, srećan, spokojan, pozitivan
- e) prazan, neispisan, neispunjen.

Uz to, nailazimo opet na metonimijsko označavanje osoba (u srpskom preko odeće/sportskog dresa, u italijanskom takođe, ali i u širem smislu preko bilo kakve vrste obeležja; takođe, u oba jezika boje figura u šahu i sličnim igrama prenose se i na igrača s takvim figurama). Sa političkom konotacijom, bela u oba jezika označava stavove i

ideologije suprotstavljene komunizmu i njegovom izrazitom *crvenilu*, ili protivne bilo kakvom revolucionarnom pokretu (v. 5. poglavlje).

Primetno je da, premda u oba korpusa imamo primere bele boje sa pozitivnom konotacijom, srpski rečnici nude daleko više sinonima i naglašenije ističu njeno „dobro” značenje nego italijanski. Međutim, na polju frazeologije u rečnicima izostaje dovoljan broj primera koji bi potkrepili toliko isticanje pozitivne konotacije u srpskom u odnosu na italijanski korpus, iako ona nesumnjivo postoji. Uz to, rečnici oba korpusa navode zanemarljiv broj primera i kao ilustraciju negativne konotacije bele boje koja se često povezuje i sa značenjem pod e): *lupara bianca, morte bianca, bela smrt, belo roblje, bela kuga* itd., o čemu će biti više reči u 4. poglavlju.

2.4. Rezultati analize uzorka. Kao što možemo videti, većina rečnika definiše referencijalno, (1) značenje osnovnih boja poređenjem s nekim opštepoznatim predmetom ili pojmom iz svakodnevnog okruženja koji se tom određenom bojom ističe. To se pre svega odnosi na srpske rečnike. Italijanski takođe definišu boje po istom principu, ali uz poređenja sa prototipom DO i T za određenu boju daju i stručne definicije: u slučaju sedam boja spektra, od kojih šest spada u osnovne boje, navode njihovu talasnu dužinu i mesto u duginom spektru (ovo je jedino izostavljeno kod definicije narandžaste). Ovakve definicije su za razliku od ostalih citirane u celosti, pošto daju dobar uvid u semantičku obuhvatnost pojedinih italijanskih rečnika, gde, uz objašnjenje referencijalnog značenja za laike, nalazimo i terminologiju specijalizovanih oblasti. To je posebno izraženo u slučaju *crne* i *bele*, za koje nijedan od italijanskih rečnika iz korpusa ne propušta da pruži i manje ili više opširnu naučnu definiciju.

Uz to, DO i T *crvenu* i *zelenu* definišu i kao dve od tri *primarne* boje (uz *plavu* - *blu* - koja se pominje u definicijama za *rosso* i *verde*).¹⁸

¹⁸ Primarnim bojama popularno se smatraju crvena, plava i žuta, budući da se njihovim mešanjem u vizuelnim medijima dobijaju sekundarne boje iz kojih se dalje može izvesti veliki broj različitih nijansi. Međutim, to su tzv. *suptraktivne* primarne boje (tačnije bi bilo *purpurna, tirkiznoplava* i žuta), dok su crvena, plava i zelena *aditivne*, tj. primarne boje čijim se mešanjem dobija bela svetlost (v. 1. poglavlje).

Srpski rečnici nisu ovoliko dosledni u referencijalnom opisu, jer je samo plava definisana kao boja spektra (ali bez detaljnijeg objašnjenja), dok je kod ostalih osnovnih boja koje mu takođe pripadaju (crvene, zelene, ljubičaste, narandžaste, žute) ta osobina izostavljena iz definicije.

Plava boja je ona kod koje je zapažena najizrazitija asimetrija između italijanskog i srpskog korpusa. Naime, utvrdili smo da semantički prostor termina "BLUE" iz standardne nomenklature u srpskom pokriva pridev *plav*, ali u italijanskom ga dele najmanje dva prideva, *azzurro* i *blu* (kojima se u pojedinim slučajevima dodaje i treći, *celest*). Tako možemo zaključiti da srpsko *plav* pokriva mnogo šire semantičko polje nego ijedan od pomenutih italijanskih termina, pri čemu smatramo da i *azzurro* i *blu* ravnopravno funkcionišu kao termini za osnovne boje, premda je *azzurro* češće u upotrebi i pokriva veći broj mogućih kombinacija, pošto je *blu* ograničeno na tamnije nijanse plavog. Tome treba dodati i sasvim specifičnu upotrebu srpskog *plav* u kategoriji 3), što dalje proširuje njegov semantički potencijal u odnosu na italijansku hromatsku leksiku, koja se u ovom domenu može smatrati dosta raznovrsnijom od srpske.

Na nešto manje uočljivu asimetriju nailazimo kod termina "BROWN", gde u srpskom imamo tri semantičke mogućnosti: *smeđ*, *mrk* i *braon* (pri čemu se *smeđa* u literaturi smatra „pravom” osnovnom bojom), a u italijanskom dve: *marrone* i *bruno* (od kojih je *marrone* uzet za osnovni hromatski termin). Kontekst upotrebe ovih termina i odnosi između njih u italijanskom i srpskom veoma su složeni, pa premda su usvojeni hromatski termini u ova dva jezika *smeđ* i *marrone*, često prevodni ekvivalent za *marrone* nije *smeđ* (i obratno), već neki od preostalih navedenih sinonima. Zbog toga je bilo neophodno obraditi i njih, jer kao što vidimo u praksi, najčešće samo jedan ne može pokriti celo semantičko polje "BROWN", bez obzira što literatura ne potvrđuje njihovu paralelnu upotrebu u terminologiji istraživanja ove oblasti, kao što je slučaj sa terminima za "BLUE".

Posebnu pažnju treba posvetiti terminima *crno* i *belo*, koji i u frazeologiji i simbolici imaju istaknutu ulogu, do te mere da se može reći da su zastupljeniji od svih

drugih boja. S obzirom na to da ove dve boje predstavljaju potpuni kontrast i tako reći prvu asocijaciju za ekstremne suprotnosti u svakom smislu, nije neočekivano što nam korpus pokazuje kako su u slučaju crne i bele suprotstavljena ne samo njihova referencijalna, već i deskriptivna značenja. Ovo je toliko izraženo da čak možemo napraviti paralelu između glavnih deskriptivnih značenja oba termina, i zaključiti da gotovo svako od takvih značenja *crne* nalazi svoju semantičku suprotnost kod *bele*, poput slike u ogledalu:

- a) mračan/svetao
- b) tamniji/svetliji od nečeg drugog
- c) prljav/čist
- d) loš/dobar

Jedino e) značenje bele boje, „prazan, obrisan, neispisan“ - nema svoj pandan u lepezi značenja crne, dok svako od glavnih značenja crne ima svoju suprotnost kod bele. Razume se, ovo je samo okvirna podela kojom nisu obuhvaćena sva moguća značenja i jednog i drugog termina. Kad je značenje b) u pitanju, italijanski korpus ponekad uz crnu i belu boju kao definiciju suprotnosti navodi i treću, *crvenu*, mada mnogo ređe. *Crvena* može biti suprotstavljena *crnoj* ili *beloj* na simboličkom nivou (politička konotacija), ili to može biti nešto sasvim konkretno kao što je vino, grožđe ili boja na ruletu.¹⁹

Najzad, kategorija 3) koja kao i 2) donosi deskriptivna značenja, ipak je izdvojena, jer tzv. „ljudske boje“ često karakteriše specifična upotreba koja se ne uklapa potpuno u semantičko polje osnovnih boja, čak ni ako prihvatimo da se deskriptivno značenje može u velikoj meri razlikovati od referencijalnog. Najbolji primer za to imamo u upotrebi srpskog prideva *plav* da se označi žuta boja kose ili krajnje svetao ten, tako da zapravo jedna osnovna boja preuzima ulogu druge, i to potpuno različite kao što je žuta.

¹⁹ I ovakva povezanost crvene sa crnom i belom mogla bi se dovesti u vezu sa teorijom Berlina i Kaya po kojoj se u drugom stadijumu razvoja hromatskog vokabulara, odmah posle *crne* i *bele*, pojavljuje i reč za *crvenu* boju (v. 1. poglavlje).

Zatim, kad se radi o imenovanju rasa po boji, zapažamo da italijanski ima prideve za sve tipove rasa (belu, crnu, žutu i crvenu), dok srpski za belu i žutu koristi prideve, a za preostale radije upotrebljava imenice (*crnac*, *crvenokožac*), naravno uz napomenu da se *belac* kao imenica takođe koristi mnogo češće od prideva *beli* u istom značenju. Takođe, primećujemo da italijanski rečnici često navode različite prideve za boju lica kao izraz zdravlja, bolesti ili jakih uzbuđenja. Treba napomenuti da se gotovo svako od ovih značenja, ili neko slično, može pronaći i u srpskom jeziku, ali srpski rečnici ih uglavnom ne navode pod pridevskim odrednicama već najčešće u definicijama hromatskih glagola. Na primer, pod odrednicom *zelen* imamo primer *zelen u licu* bez detaljnijeg objašnjenja koje se odnosi na reakciju usled besa, zavisti i slično, ali zato takvo objašnjenje nalazimo pod odrednicom *zeleneti*. Na to je mogla uticati činjenica da srpski jezik zaista češće koristi hromatske glagole od prideva u ovom kontekstu (Ivić, 1995: 47-59), ali s obzirom na to da italijanski rečnici, uz opis ovakve upotrebe prideva, donose i detaljna objašnjenja za veliki broj hromatskih glagola u istom kontekstu, ipak ne možemo izbeći zaključak da je u pitanju još jedan primer veće opširnosti i informativnosti italijanskog korpusa u odnosu na srpski.

3. MORFOLOŠKI PRIKAZ ITALIJANSKE I SRPSKE HROMATSKE TERMINOLOGIJE

S tačke gledišta tvorbe reči, boje i nijanse u italijanskom i srpskom mogu se izraziti na više načina. Morfološke i tvorbene karakteristike izraza za osnovne boje obradićemo po vrstama reči. Tamo gde je potrebno, u zagradi ili iza ekavske stajaće i ijekavska varijanta (npr. *beo/bijel, b(j)elina, beleti/bijeljeti*).

Pridevi predstavljaju osnovnu morfološku kategoriju u hromatskoj terminologiji, budući da, osim što nose njeno glavno značenje, imaju i ulogu motivnih reči za izvođenje ostalih elemenata hromatskog vokabulara, tj. imenica, glagola i priloga sa značenjem boje. Stoga ćemo morfološki prikaz ovog leksičkog polja započeti karakteristikama prideva za 11 osnovnih boja.

3.1. PRIDEVI

Tabela 1: pridevi za osnovne boje

italijanski	srpski
<i>rosso, -a</i>	<i>crven, -a, -o</i>
<i>arancione</i>	<i>narandžast, -a, -o</i>
<i>giallo, -a</i>	<i>žut, -a, -o</i>
<i>verde</i>	<i>zelen, -a, -o</i>
<i>blu / azzurro, -a</i>	<i>plav, -a, -o</i>
<i>viola</i>	<i>ljubičast, -a, -o</i>
<i>rosa</i>	<i>ružičast, -a, -o / roze</i>
<i>bruno, -a / marrone</i>	<i>smeđ, -a, -e / braon / mrk, -a, -o</i>
<i>grigio, -a</i>	<i>siv, -a, -o</i>
<i>nero, -a</i>	<i>crn, -a, -o</i>
<i>bianco, -a</i>	<i>beo, bela, belo / bijel, -a, -o</i>

Boje i nijanse u oba jezika mogu se izraziti na više načina, kao što su:

3.1.1. Korišćenje prideva ili popridevljenih imenica u funkciji atributa.

Opisni (kvalitativni) pridevi su uobičajen način da se imenici pripise određena boja, međutim u italijanskom postoje i imenice koje se koriste kao pridevi i koje su u

značenju prideva i postale toliko uobičajene da ćemo naći njihova pridevska značenja na posebnom mestu u rečnicima (*rosa, viola, marrone, lilla/lillà, indaco*, ponekad *arancio* za *arancione* i sl.) No u funkciji hromatskog prideva popridevljene imenice postaju nepromenljive, odnosno ne slažu se kao većina prideva u rodu i broju s imenicama uz koje stoje. Za popridevljenu imenicu *arancio* jedino Zingarelli daje u zagradi, nakon oznake *agg. inv.*, još i plural muškog i ženskog roda i to pod oznakom *lett.*, dok se za izvedeni pridev *arancione* i za *marrone* u pridevskoj funkciji u većini rečnika množina navodi u dva oblika, nepromenljivom i pravilnom, pri čemu je nepromenljivi naveden na prvom mestu (v. 2. poglavlje). Grossmannova i Rainer čak navode samo pravilnu množinu za *arancione*: “I termini *arancione*, il cui suffisso -one è derivazionale piuttosto che alterativo (del tipo di *argentone*) e *turchese* sono invariabili solo per genere, come si vede in *le maglie arancioni/turchesi*” (2004: 447-8).

Takođe, nepromenljive u rodu i broju su i pozajmljenice iz stranih jezika, kao *beige, mauve, bordeaux/bordò, cremisi, tané, lilla, indaco, écru, cachi* i slično, i naravno pridev *blu/bleu*, kao i sve italijanske jednosložne reči.

Po pravilu će stajati iza imenice koju opisuju.

Srpski u ovim slučajevima neuporedivo više nego imenice koristi prideve, a oni su nepromenljivi, odnosno ne slažu se u rodu i broju s imenicom samo kad je reč o očiglednim pozajmljenicama kao što su *braon, roze, lila, teget, bordo, bež, oker, drap, indigo, akvamarin, rezeda, karmin, kaki, violet, krem, grao* itd. Kao i svi ostali pridevi, idu ispred imenice.

Sa semantičkog stanovišta, zanimljivo je da se te nepromenljive pozajmljenice u oba jezika upotrebljavaju gotovo po pravilu uz imenice koje označavaju nežive predmete. U srpskom možemo reći da neko ima *ružičaste obraze* (mada je običnije upotrebiti pridev *rumeni*), ali ne i *roze obraze*, dok se može bez velike razlike reći da devojka nosi *ružičastu* ili *roze haljinu*; možemo govoriti o *smeđim* ali ne i *braon očima* i *kosi*, dok su *braon cipele* ili *braon kaput* sasvim uobičajen spoj. Još uži semantički prostor pokrivaju pridevi kao *teget* ili *drap*: *teget* se može primeniti na bluzu, suknju, uniformu, bilo kakvu tkaninu ili predmet tako obojen, ali ne na boju očiju ili noćnog neba; za pantalone,

nameštaj ili zidove možemo reći da su *drap* ili *bež*, ali nećemo tu boju upotrebiti da opišemo psa, hrčka ili neku drugu životinju.

U **italijanskom** je upotreba pozajmljenica ograničena na sličan način, što bi se moglo objasniti činjenicom da se većina boja i nijansi u italijanskom prepoznatljivih kao strane reči koristi u svetu mode da opiše razne tkanine i označava boje koje se dobijaju industrijski, pa teško da se mogu povezati sa ljudima ili životinjama kao njima svojstvene, prirodne osobine (izuzev ako se ne radi o nekom detalju od tkanine, boji šminke ili farbe za kosu, što su već oblasti sa sasvim specifičnim žargonom u pogledu hromatske leksike).

Uz to, zanimljivo je primetiti da su srpske motivne reči za prideve *ljubičast*, *ružičast*, *kestenjast* (kao nijansa smeđeg) i *narandžast* iste one imenice koje se u italijanskom kao nepromenljive koriste u funkciji prideva: *viola* - *ljubičica* (ljubica), *rosa* - *ruža* (ružica), *marrone* - *kesten*, *arancio* - *narandža*. Srpski hromatski pridevi od sve četiri reči grade se, uz odgovarajuće glasovne promene, dodavanjem sufiksa *-ast*, o kome će biti više reči u nastavku. (Naravno, ne dolazi uvek do ovakvog poklapanja, kao npr. kod prideva *maslinast* - *olivaceo/verde oliva*).

3.1.2. derivacija: sufiksacija – dodavanje sufiksa na osnovu koju čini pridev za osnovnu boju.

Sufiksi koji se u oba jezika dodaju na pridevske osnove ne menjaju prvobitno značenje prideva već ga ublažavaju, i u tom smislu bliži su alteraciji (tvorbi reči subjektivne procene) nego „pravoj“ derivaciji. Takve izvedenice označavaće neku nijansu osnovne boje, nepotpunu sličnost, približnost ili nedovoljnu čistoću. Da li će ti pridevi imati negativnu ili pozitivnu konotaciju ili će im značenje ostati neutralno u odnosu na motivni pridev osnovne boje, zavisi od konkretnog sufiksa. Od nove konotacije koju tako izvedeni pridevi poprimaju zavisiće i koliko često i u kom kontekstu se mogu koristiti. Kao što italijanski generalno ima veći izbor sufiksa za alteraciju od srpskog, to je slučaj i kod hromatske terminologije.

3.1.2.1. ITALIJANSKI SUFIKSI

Tabela 2: Alteracija italijanskih prideva sa značenjem boje (L=leksikalizovano; *=samo u ovoj reči, sa značenjem ublažavanja; **=francuski sufiks; istaknuti su pridevi za osnovne boje, Grossmann & Rainer, 2004: 447)

	<i>-(ol)ino</i> <i>-(c)ino</i>	<i>-etto</i>	<i>-igno</i>	<i>-ognolo</i>	<i>-astro</i>	<i>-accio</i>	<i>-acchio</i>	<i>-iccio</i>	<i>-one</i>
Bianco	+	L			+	+		+	+
Nero		L	+	+	+	+		+	
Rosso	+	L	+		+	+		+	
Verde	+			+	+	+	+		+
Giallo	+	+	+	+	+	+		+	+
Grigio	+	+		+	+	+			+
Marrone	<i>(-c-) +</i>								
Rosa	+				+	+			
Viola		+				<i>-aceo*</i>			
Biondo	+	+			+			+	+
Bruno		+			+			+	
Azzurro	+		+	+	+			+	
Celeste	+								
Bigio				+					
Blu		<i>-ette**</i>			+				
Turchese	?+								
Turchino		+						+	
Vermiglio									
Beige	<i>(-ol-)</i>								
Cenere				+					

Arancione									
Porpora									
Indaco									

Može se primetiti da je najproduktivniji sufiks za hromatske prideve *-ino*, što i nije neobično budući da je to i inače najproduktivniji deminutivni sufiks u italijanskom. Odmah za njim po produktivnosti je *-astro*, ali s obzirom na to da u svakodnevnoj komunikaciji najčešće izvodi pejorative, polje upotrebe mu je dosta suženo u odnosu na *-ino*, što vidimo i iz činjenice da se u pridevskoj upotrebi izvedenice na *-astro* smatraju ekvivalentnim onima sa sufiksom *-accio*, karakterističnim za pejorative²⁰. Iz tabele možemo ustanoviti i da je *giallo* osnova koja omogućava najviše različitih izvedenica. Takođe valja napomenuti da nepromenljivi motivni pridevi (*blu, rosa, viola*) u izvedenicama za nijanse kao npr. *bluastro, rosino, violetto* dobijaju pravilnu promenu u rodu i broju. *Arancione*, već dobijeno od *arancio* sufiksom *-one* koji je ovde potpuno neutralnog značenja, ne dozvoljava dalju sufiksaciju. Sufiks *-one*, i kad se dodaje na pridevsku osnovu, često povlači sa sobom poimeničavanje dobijene reči (*verdone, grigione, giallone*).

3.1.2.2. SRPSKI SUFIKSI

Tabela 3: alteracija srpskih prideva sa značenjem boje (*=samo uz ovaj hromatski pridev; **=redak oblik proširene osnove)

	<i>-ast</i>	<i>-(i)kast</i>	<i>-ičast</i>	<i>-uš(k)ast</i>	<i>-ikav</i>	<i>-uljast</i>	<i>-ušav</i>	
Beo (b(j)el-)		+	+	+			+	*-ugav *-cat
Crn		+		+				
Crven		+						
Zelen		+						
Žut		+			<i>žutnjikav</i>			*-injav, *-eljiv *-eljav

²⁰ “Anche il suffisso *-accio* seleziona di preferenza l'uso sostantivale del colore (è di un *verdaccio* / *giallaccio* / *neraccio orribile*), normalmente sostituito da *-astro* per l'uso aggettivale.” (Grossmann & Rainer, 2004: 448)

Siv	+	+		+		+		
Smeđ	+	+						
Roze		+			+			
Ružičast (retko ružičav)								
Ljubičast								
Plav		+	+	+	** <i>plavetn(j)ikav</i>	+	+	
		** <i>plavenkast</i> ** <i>plavetn(j)</i> <i>ikast</i>						
Braon		+						
Narandžast								
Modar (modr-)	+	+	+		+	+		*-uljav *-ičav
Riđ	+	+						
Mrk	+			+				

Tabela je sastavljena na osnovu prideva preuzetih iz šestotomnog *Rečnika srpskohrvatskog književnog jezika* Matice srpske (1990) i iz Klajnovе *Tvorbe reči II*, dok ima više nepotvrđenih žargonskih oblika koji u građi nisu zabeleženi pa nisu ni ovde uzeti u obzir (*belkav, sivkav, žutkav, crvenj(k)av, zelenjav, zelenjikav, crnj(i)kav, zeleničav*, itd.) Iz istog razloga nisu korišćeni ni pridevi u dosad izašlim knjigama *Rečnika SANU*, pošto se ovaj rad bavi samo savremenim standardnim jezikom.

Poredeći sa tabelom 1, odmah se uočava da je srpskih sufiksa u istom značenju manje od italijanskih. Pridevi za osnovne boje koji su već izvedeni od imenica sufiksom *-ast* ne trpe dalju sufiksaciju. Najviše različitih sufiksa može se dodati na pridev *žut*, što se poklapa s italijanskim, a izvan osnovnih boja produktivnošću se ističe osnova prideva *modar*. U nekim slučajevima dolazi do jotovanja (*beljugav, žučkast, kestenjast, pepeljast*, itd.) Sufiks *-cat* koristi se samo u izrazu *beo belcat*, za pojačavanje osnovnog značenja („potpuno, čisto beo“).

Glavni sufiksi za derivaciju hromatskih prideva su *-ast, -kast* i *-ičast*. Prvi je veoma produktivan sufiks, ali mnogo češće se dodaje na imeničke nego na pridevske osnove (kao u primerima *ljubičast, ružičast, narandžast, maslinast, kestenjast, pepeljast* itd.) U odnosu na imeničke osnove označava sličnost, a u odnosu na pridevske ublažavanje.

Sufiksi *-kast* i *-ičast* su najproduktivniji baš u izvedenicama sa značenjem nijanse ili približne boje. Stevanović karakteriše sufiks *-kast* kao izrazito deminutivni kad se dodaje na pridevsku osnovu (Stevanović, 1986: 566).

Treba istaći i produktivnost prideva *plav*, koji je uz uobičajene pridevske izvedenice i motivna reč za imenicu *plavet* (imenički sufiks *-et*, Klajn, 2003: 77) od koje se dalje sugiksom *-an* izvodi pridev *plavetan*, a od njega oblici kao *plavetnikast*, *plavetnilo* i sl. (o izvođenju hromatskih imenica biće reči u nastavku). Doduše, prema Stevanoviću, *plavetan* je izvedeno iz *plav*, sufiksom *-etan* (Stevanović, 1986: 568), no on očigledno ne uzima u obzir postojanje imenice *plavet*.

U izuzetnim slučajevima značenje ublažavanja boje u srpskom može se postići i pomoću prefiksa, no tim primerima ne posvećujemo poseban odeljak budući da je njihov broj zanemarljiv. Zapravo, jedini takav prefiks pronađen u literaturi je **na-**, sa značenjem nepotpune i slabije izražene osobine, te po analogiji sa pridevima *nagluv*, *nakiseo*, *natruo* imamo prideve *nažut*, *nasiv*, *nacrn*, *namodar*, *nacrven*, sve u značenju „pomalo žut, siv, crn, crven“ itd. (Klajn, 2002: 214); za razliku od prethodnih primera sufiksacije, prefiks **na-** se upotrebljava najčešće sa negativnom konotacijom.

Možemo zaključiti da svi pobrojani sufiksi u oba jezika izražavaju određenu približnost. Pomenuti srpski sufiksi najčešće su ograničeni upravo na prideve za boje, i mada izražavaju približnu osobinu s izvesnom deminutivnom vrednošću ublažavanja osnovne boje, njihovo značenje najčešće ostaje u dovoljnoj meri neutralno i opisno. To nije slučaj kod većine pobrojanih italijanskih sufiksa. Budući da u svakodnevnoj upotrebi izražavaju subjektivnu procenu, i služe za izvođenje deminutiva, augmentativa ili pejorativa, u najvećem broju slučajeva izvedenice dobijene sufiksima *-astro*, *-accio* ili *-igno* ne mogu da zadrže neutralno značenje, pa će tako izvedeni pridevi obično imati izvesnu negativnu konotaciju: osim što nisu precizni, pobuđuju i asocijacije na nečistoću i neodređenost boje, te je njihovo polje primene, uprkos većem broju raspoloživih sufiksa, dosta ograničenije od primene srpskih sufiksa istog ili sličnog značenja. Potvrdu nalazimo i kod A. Kreisberg (2001, 132-133): “[...]La forma usuale... prende il suffisso *-kast*, abbastanza produttivo (nella versione serba si riscontra in alcuni casi la variante palatalizzata in *-čast*). Abbiamo quindi *bjelkast* (cr) / *beličast* (serbo) 'biancastro',

'bianchiccio', *modrikast, plavkast* (cr) / *plavičast* (serbo) 'bluastro, azzurrino, azzurrognolo' e anche 'biondastro', *žučkast* 'giallastro, giallino, gialliccio, giallognolo', *zelen(i)kast, zelenčast* 'verdastro, verdino, verdolino, verdognolo', *crnkast* 'nerastro, nericcio', *sivkast* 'grigiastro', *crvenkast* 'rossastro, rossiccio'... ecc. È stato certamente notato che per la maggior parte degli aggettivi della lista si è dovuto ricorrere a più corrispondenti italiani: i termini serbo-croati, a differenza delle formazioni in *-astro* italiane, ed analogamente alle forme alterate delle altre due lingue slave (poljski i ruski, prim. a.), esprimono soltanto l'approssimazione rispetto alla qualità espressa dall'aggettivo di base, senza alcuna sfumatura negativa”.²¹

Ukratko, na osnovu primera može se zaključiti da je italijanski bogatiji sufiksima i mogućnostima alteracije hromatskih prideva, ali su malobrojni srpski sufiksi i pridevi pomoću njih izvedeni šire primenljivi u svakodnevnom životu, pošto imaju više opisnu a manje subjektivnu vrednost.

3.1.3. Kompozicija (slaganje).

Za izražavanje nijansi osnovnih boja, **italijanski** jezik naveliko koristi spojeve od dve a ponekad i više reči. Ta pojava je toliko raširena i prirodna da većina lingvista i pridevske konstrukcije **3.1.3.1** ne svrstavaju u sintagme već u složenice (Grossmann & Rainer, 2004: 41), a neki italijanski rečnici pojedine ovakve spojeve i navode kao monorematski, napisane sastavljeno (npr. *verdemare, rossochiaro, verdescuro*). U slučajevima **3.1.3.1.** i **3.1.3.2.** ovakvi složeni pridevi su nepromenljivi u rodu i broju, za razliku od većine prideva u italijanskom jeziku, gde se kao i u srpskom pridev po pravilu slaže s imenicom uz koju stoji.

Različite nijanse iste boje mogu se izraziti tako što će se iza prideva za osnovnu boju dodati:

3.1.3.1. Pridev u funkciji priloga (it. “chiaro”, “scuro” ili “cupo”; srp. („sv(j)etlo”, „tamno”, „zagasito” itd.). U italijanskom se ovi adverbijalizovani pridevi dodaju iza prideva za boju (*blu scuro, verde chiaro, rosso cupo*) a u srpskom ispred prideva (*zagasitoplav, sv(j)etlozelen, tamnocrven*), tvoreći složenice koje najčešće označavaju stepen svetline

²¹ Razume se, kod ovog citata treba uzeti u obzir da su navedeni i primeri iz hrvatskog jezika, kao i oni koji nisu uvršćeni u standardnu građu za ovaj rad.

određene boje. Ove složenice biće u italijanskom nepromenljive u rodu i broju, za razliku od srpskog u kome se menja drugi pridev: *verde chiaro*, inv. = *sv(j)etlozelen/-a-/o*, *verde cupo/scuro*, inv. = *tamnozelen/-a-/o*; *maglia rosso chiaro* - *sv(j)etlocrvena majica*, *nuvole grigio scuro* - *tamnosivi oblaci*. U rečnicima srpskog jezika nije precizno određeno kojoj vrsti reči pripada prvi deo ovakvih složenica, niti da li taj prvi pridev (*sv(j)etlo-*, *tamno-*, *otvoreno-*, *bl(ij)edo-*, *zatvoreno-*, *jarko-*, *zagasito-*, *mutno-* itd.) zapravo predstavlja prilošku komponentu, no preovlađuje mišljenje da je ipak reč o pridevu (Klajn, 2002: 119).

ili

3.1.3.2. Imenica u funkciji atributa, koja služi da bliže odredi „x“ specifičnu nijansu osnovne boje (*verde pisello*, *rosso fuoco*, *giallo sabbia*), gde je izostavljen italijanski predlog *come* (kao), premda se u značenju i dalje podrazumeva.

A. Meunier je 1978. objavila studiju o ovakvim slučajevima u francuskom (Kreisberg, 2001: 104-105; Tornay, 1978: 167-179) gde je pridev koji po pravilu dolazi na prvo mesto nazvala „indikator“ (*indicateur*), a imenicu, motivisanu nekim predmetom ili pojavom koja taj pridev bliže određuje nazvala je „specifikator“ (*specifieur*). Ovaj način izražavanja nijansi putem poređenja s nekim konkretnim modelom daleko je zastupljeniji u italijanskom nego u srpskom (npr. *rosa fucsia*, *giallo banana*, *verde mela*, *blu pavone*). “Sono costruzioni N + N quelle che si formano dall'unione di un nome di colore in posizione iniziale con un altro nome che funziona da non-testa e che costituisce un termine di paragone. Sono le formazioni come *verde bottiglia / mare*, *giallo limone*, *nero fumo*, *grigio perla*, *rosso fuoco* la cui parafrasi è: 'verde come (è verde) una bottiglia / il mare', 'giallo come (è giallo) un limone' ecc. [...] Questi composti, che hanno funzione di apposizione di nomi, sono indeclinabili (*un maglione verde mela*, *tre sciarpe rosso mattone*)” (Grossmann & Rainer, 2004: 41).

U italijanskom, indikator za boju u ovakvim konstrukcijama ponekad se može i sasvim izostaviti (Moderc, 2004: 113); tako, umesto da se kaže “gonna giallo sabbia” može se reći prosto “gonna color sabbia” ili čak i samo “gonna sabbia” (gde se reč “colore” podrazumeva, a imenica-specifikator ostaje nepromenjena).

Gde god da imenica-specificikator ostane u funkciji prideva, biće nepromenljiva: “I termini *beige* e *cenere* sono invariabili per genere e numero e sono scarsamente alterabili, mentre *indaco* e *porpora* e, analogamente, *acquamarina*, *fucsia*, *malva* ecc. sono invariabili e inalterabili.”²² Ovakve konstrukcije mogu imati i više od dva elementa, kao u *giallo cadmio scuro*, *blu oltremare chiaro/scuro*, *verde cinabro scuro/chiaro*, a mogu uključiti i predlog, kao u *blu di Prussia*, *violetto di Parma*, *terra di Siena naturale/bruciata*, *lacca di geranio*, *fumo di Londra* itd.

U srpskom je prirodnija konstrukcija **3.1.3.1.**, pa tako *verde smeraldo* odgovara pridevu *smaragdnozelen*, *rosso fuoco - vatreno-* ili *plamenocrven*, *grigio piombo - olovnosiv*, itd. Kod savremenih pisaca često je na prvom mestu složenice pridev izveden iz imenice koji preuzima ulogu specificikatora, ili čak i neke ređe izvedenice umesto složenica. Tako M. Josić-Višnjić (2007) u *Azbučniku prideva u srpskoj prozi XX veka* beleži oblike kao što su *plamenit*, *čivitast*, *tmušav*, *mastiljav*, *ledenomodar*, *blatnosiv*, pa čak i *jeguljastocrven*.

Konstrukcije **imenica + pridev** srpski koristi relativno retko u poređenju s italijanskim, i uglavnom u govornom jeziku (primeri kao „banana-žut”, „limun-žut”, „kardinal-crven” ili „grašak-zelen”, u *Pravopisu* 2010, t. 82v. nazvane su „netipičnim spregama”). To je verovatno stoga što srpske reči za boje, čak i kada ulaze u složenice, teže uobičajenoj kombinaciji **pridev + pridev**, dok ovde na prvom mestu imamo imenicu umesto prideva, što nije karakteristično za srpsku sintaksu.

3.1.3.3. Treća mogućnost je **slaganje dva hromatska prideva u jedan složeni pridev**, koji će se ponašati poput svakog drugog prideva, to jest slagaće se s imenicom u rodu i broju: “grigio” + “verde” = “grigioverde”; “la divisa grigioverde” – pl. “le divise grigioverdi” tačno odgovara srpskom „sivozelen uniforma”. U množini se u oba jezika menja samo drugi deo složenice. Ipak, valja pomenuti da je broj ovakvih kombinacija za izražavanje pojedinačne nijanse ograničen i da su moguće samo između prideva za boje koje se doživljavaju kao srodne ili pomešane, odnosno koje imaju određene vizuelne bliskosti

²² "Le sfumature del colore sono anche rese da espressioni del tipo di (*color*) *lavanda*, *prugna*, *salmone*, *pesca*, *sabbia*, *corda*, *fumo di Londra*, *cioccolata* ecc., oppure da aggettivi denominali, come *corvino*, *porporino*, *cinerino*, *roseo*, *argenteo* ecc., che non ammettono alterazioni." (Grossmann & Rainer, 2004: 448)

(npr. “verd(e)azzurro” – „plavozelen”). Ako napravimo složenicu od prideva za dve upadljivo različite osnovne boje, kao što su zelena i crvena, ili čak od boja koje se doživljavaju kao potpuna suprotnost, kao crna i bela, dobijena složenica neće imati značenje određene nijanse osnovne boje, već kombinacije dve zasebne boje, koja će se najčešće odnositi na neki predmet ili tkaninu. (Kao izuzetak možemo pomenuti pridev *giallorosa*, nepromenljiv u rodu i broju kao i njegova druga komponenta, za opis književnosti ili filmova u kojima se prepliću kriminalistički i romantični elementi zapleta). U **srpskom** će ova razlika biti i pravopisno obeležena: dok se složenice sa značenjem ravnomerne, jedinstvene nijanse pišu sastavljeno kao jedna reč, one koje označavaju kombinaciju dve ili više različitih boja ostaju rastavljene i u pisanju, sa crticom između. (*Pravopis* 2010, t. 106). Ovakvi slučajevi nisu nimalo retki u oba jezika, s njima se susrećemo svakodnevno u štampi i drugim medijima, najčešće u vezi sa sportom, posebno fudbalom: tako fudbalere Juventusa popularno zovu “bianconeri”, kao što su i igrači beogradskog Partizana „crno-beli”, zbog prugastih dresova u ovim bojama; igrači Crvene Zvezde su „crveno-beli”, Milana “rossoneri”, Intera “ner(o)azzurri”, igrači Parme i Verone “gialloblù”, itd. (Grossmann & Rainer, 2004: 47). Ovo je samo najočiglednija i najčešća upotreba; kombinacije boja mogu izražavati i mnoga druga prenesena značenja, npr. u političkom kontekstu (*alleanza rosso-verde*), o čemu će biti više reči u 4. i 5. poglavlju.

U nastavku ćemo se usredsrediti na imenice i glagole, odnosno na način njihovog izvođenja iz prideva, a do toga dolazi pre svega **sufiksacijom**, uz nešto manje učešće **prefiksacije** kad je reč o glagolima, i **konverzijom**, odnosno prelaskom prideva u druge vrste reči, imenice ili priloge.

S morfološkog aspekta, uzimamo u obzir samo produktivne sufikse, ne one koje nalazimo u nazivima biljaka, životinja ili pojmova koji se javljaju samo u pojedinačnim slučajevima (*verdicchio*, *biancheria*, *giallista*, *azzurrite*, odnosno *zelembać*, *zelenašenje*, *crnčiti*, *žutica*, *zelenko*, *crvendać*, *sivonja* i tako dalje).

To znači da će se za potrebe ovog rada razmatrati isključivo imenice sa značenjem boje kao apstrahovane osobine, kao i glagolske imenice.

3.2. IMENICE

Imenice sa značenjem boje grade se:

3.2.1. Dodavanjem imeničkih sufiksa na pridevsku osnovu. Rod će zavistiti od sufiksa. U oba jezika za ovo značenje koriste se sufiksi pomoću kojih se inače izvode apstraktne imenice (**-ore**, **-ezza**, odnosno **-oća**, **-ost**, **-ina**). Tu donekle odudara italijanski sufiks **-ume**, koji može u ovom kontekstu da poprimi takođe apstraktno značenje, ali često ima i svoje uobičajeno, zbirno značenje, te dobijamo imenice sa značenjem skupa predmeta ili pojmova određene boje: **rossume**, **giallume**, **verdume** itd.

Italijanski ima samo muški i ženski rod, pa će italijanske hromatske imenice u zavisnosti od završetka biti ženskog roda ako se sufiks završava na **-a**, a muškog ako se završava na **-e** ili **-o**.

Srpske imenice su u najvećem broju slučajeva ženskog roda, osim kad se izvode pomoću sufiksa **-ilo** ili **-nje** za glagolske imenice, u kom slučaju su srednjeg roda.

Primeri: *rossore – crvenilo, rumenilo*

nerezza – crnilo

biancore – b(j)elina

azzurrità – plavetnilo

3.2.2. Dodavanjem imeničkih sufiksa na glagolsku osnovu hromatskih glagola, tako da dobijamo **glagolske imenice**.

Za **italijanski** to su sufiksi **-mento**, **-zione** i **-ura**. Sufiks **-ura** se od ostalih razlikuje po tome što se dodaje na perfekatsku osnovu, sa izuzetkom imenice **verdura**. Sufiksi **-aggio** i **-ità** su za ovo značenje marginalni, iako ponegde postoje u primerima.

Za **srpski** to je sufiks **-nje**, koji se dodaje na prezentsku osnovu, i kao deverbativni sufiks veoma redak **-ost**, koji se dodaje na osnovu radnog glagolskog prideva, kao u primerima *posiv(j)elost*, *požut(j)elost* i sličnim.

Primeri: *arrossamento – crvenjenje*
nereggiamento, annerimento – (za)crnjenje; denigrazione – ocrnjivanje
sbiancatura - izb(j)eljivanje

Valja spomenuti da, kao što ima tvorbeno neproduktivnih prideva, tako ima i produktivnih sufiksa koji se mogu dodati na pridevske osnove, ali će dobijene imenice imati drukčije i mnogo konkretnije značenje. Takvi su npr. italijanski alterativni (deminutivni ili augmentativni) sufiksi **-etto**, **-ello** i **-one**, ili srpsko **-ica**, u rečima kao *neretto* (masna slova), *rossetto* (ruž za usne), *brunello* (vrsta vina), *verdone* (zelembać -dolar, ili ptica zelentarka), ili u srpskom *crnica* i *crvenica*, za vrste zemlje, *žutica* za bolest, *belica* za pšenicu, itd. Ovakve imenice su u oba jezika mnogo brojnije od ovde obrađivanih imenica s opštim ili apstrahovanim značenjem boje/obojenosti, ali nisu predmet ovog rada. (Iz istog razloga nisu uzete u obzir ni pridevske složenice koje osim same boje ili nijanse imaju još neko značenje, kao *verderame*, *bianco-russo*, *plavokos*, *crnook*, *žutokljun*, glagoli kao *smarronare*, *obelodaniti*, *tamnovati* i slično).

Tabela 4: sufiksi za izvođenje hromatskih imenica

	italijanski	srpski
Imenički sufiksi	-ore, -ezza, -ume, -ura -mento, -zione (-aggio, -ità – retko)	-ilo, -ina, -oća, -ost -nje
Alterativni sufiksi	-etto, -ello, -one	-ica

Tabela 5: derivacija imenica iz hromatskih prideva

Osnovne boje - pridevi		imenice	
rosso, -a	crven, -a, -o	rossore, rossezza, rossello, rossume; arrossamento, arrossimento	crvenilo, crvĕn
arancione	narandžast, -a, -o	-----	-----
giallo, -a	žut, -a, -o	giallore, giallume, giallezza; ingiallimento	žutina, žutilo

verde	zelen, -a, -o	verdura, verdezza, verdore, verdume; inverdimento	zelenilo, zelēn
blu / azzurro, -a	plav, -a, -o	azzurrità; azzurraggio, azzurramento	plavetnilo, plavet, plavetnost, plavilo, plavina, plavost, plavoća; plavljenje, plavetnjenje
viola	ljubičast, -a, -o	violetto	-----
rosa	ružičast, -a, -o roze	rosolo; rosolatura	ružičastost
marrone / bruno, -a	smeđ, -a, -e (mrk, -a, -o)	brunimento, brunitura	mrkost
grigio, -a	siv, -a, -o	grigiore	sivilo, sivoća, sivost, sivina; posiv(j)elost
nero, -a	crn, -a, -o	negro, nerezza= negrore, nerume; nereggiamento, anneramento, annerimento, anneritura, denigrazione	crnilo, crnina, crnost, crnoća; zacrnjenje
bianco, -a	beo, bela, belo / bijel, -a, -o	biancore, bianchetto bianchezza, biancicare, biancume; bianchimento, biancheggiamto, imbiancamento, imbiancatura, imbianchimento, sbiancatura	b(j)elina, b(j)elilo, b(j)eloća; b(ij)eljenje, b(j)elasanje, izb(j)eljivanje

3.2.3. Treći način dobijanja hromatskih imenica jeste **konverzija**: prelazak prideva za boje u imenice.

Poimeničavanje je češće u **italijanskom**, s tim što je poimeničeni pridev muškog roda, kao i podrazumevana imenica „colore“ (*il rosso, il nero, il bianco*, umesto *rossore, nerezza, biancore*, itd.).

U **srpskom**, hromatski pridevi najčešće prelaze u **priloge** (v. **Prilozi**). Kad je reč o najčešćoj vrsti poimeničavanja, ukoliko se ženski rod prideva upotrebljava samostalno

(*crvena, zelena, plava* itd.), onda se imenica „boja“ podrazumeva, tako da je to po Klajnu pre **elipsa** nego poimeničavanje (Klajn, 2002: 382). Ipak, budući da se u italijanskom isti postupak smatra konverzijom, ima osnova da tako posmatramo i srpske oblike ovih imenica. Nalazimo i primere poput imenica ženskog roda *crvĕn/rumĕn* i *zelĕn* u značenju *rumenilo, crvenilo*, i *zeleno rastinje* gde možemo pretpostaviti da je u pitanju konverzija, iako je moguće i da se radi o nultom sufiksu.

3.3. GLAGOLI

Glagoli sa značenjem boje grade se:

3.3.1. Dodavanjem glagolskih sufiksa na pridevsku osnovu.

U italijanskom to su sufiksi **-eggiare, -icare**²³, **-are, i -ire**, a u srpskom **-(j)eti i -iti**.

Italijanski sufiks **-icare** je ređi oblik istog značenja kao i **-eggiare**. Glagoli izvedeni pomoću ova dva sufiksa su neprelazni, označavaju vidljivo prisustvo boje koja je u osnovi kao dinamične osobine, ili postepeno poprimanje te boje. U **srpskom** im odgovara sufiks **-(j)eti**, često kod glagola u povratnom obliku: *biancheggiare – beleti/bijeljati se, verdeggiare – zelen(j)eti se, nereggiare – crn(j)eti se*, itd. Uz glagole na **-eggiare** treba pomenuti i participe prezenta u pridevskoj upotrebi, kao što su *verdeggiante, rosseggiante* itd. Sufiksi **-are** i **-ire** imaju donekle sličan status kao srpski **-(j)eti** i **-iti**. Glagoli koje oni izvode mogu da budu prelazni, i da označavaju davanje određene boje objektu, ali kada su neprelazni mogu da imaju isto značenje kao **-eggiare**, a mogu da budu i povratni. (No u italijanskom je retko da se hromatski glagol izvede samo dodavanjem sufiksa **-are** ili **-ire** na pridev; najčešće je potrebno dodati i prefiks, o čemu će biti reči u nastavku).

Primeri: *annerare=annerire – zacrniti, ocrniti nešto*
annerarsi=annerirsi, nereggiare – (za)crn(j)eti (se)

²³ Hromatski glagoli sa sufiksom **-icare** (*nericare, verdicare, rossicare, bianicare*) u modernom italijanskom uglavnom se doživljavaju kao arhaični i strogo književni oblici. Ipak, bez obzira na slabu zastupljenost, beleže ih rečnici a potvrđuje i novija literatura (Grossmann & Rainer, 2004: 460, 465), te ni ovde ne mogu biti sasvim izostavljeni.

U **srpskom**, neprelazni glagoli na **-(j)eti**, u značenju “isticati se bojom”, najčešće su povratni, kao što su gore navedeni primeri. Ukoliko nisu povratni, onda označavaju postepeno poprimanje boje u osnovi: *siv(j)eti*, *žut(j)eti*, *plav(j)eti* itd. Gramatičari su ranije ovakvim glagolima suprotstavljali glagole na **-iti**, koji bi u teoriji trebalo da budu prelazni i da, za razliku od prvih, označavaju davanje boje objektu. Ipak, još je Stevanović ukazao da se u praksi ta dva značenja vrlo teško razlikuju, posebno što i na **-iti** imamo povratne glagole.²⁴ Tako šestotomni *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika* Matice srpske u značenju sticanja boje često daje oba oblika (*crven(j)eti se* i *crveniti se*, *zelen(j)eti se* i *zeleniti se* itd.) I Klajn zaključuje da su danas glagoli kao *crniti*, *crveniti*, *žutiti* i sl. u prelaznom značenju gotovo izašli iz upotrebe, te da se najčešće zamenjuju sintagmom *bojiti/farbati u crveno, zeleno* itd. (Klajn, 2003: 344). Nešto slično imamo i u **italijanskom**, gde možemo pokušati da napravimo opoziciju *prelazno : neprelazno* između glagola na **-ire** i na **-are**, ali to jednostavno ne funkcioniše, pošto se u okviru ovog semantičkog polja ne može naći dovoljan broj primera koji bi potvrdio bilo kakav pokušaj stvaranja čvrstog pravila, a često jedan glagol može imati oba značenja, zavisno od konteksta.

3.3.2. Dodavanjem prefiksa; prefiks se dodaje na već postojeći glagol u **srpskom**, dok je u **italijanskom** (premda postoji i ovaj način, v. tabelu 7) mnogo češći slučaj da se glagol sa značenjem boje dobija istovremenim dodavanjem sufiksa i prefiksa na pridevsku osnovu.

To je **prefiksarno-sufiksarna tvorba glagola**, a tako nastale glagole italijanska tvorba reči naziva **parasintetičkim glagolima (verbi parasintetici)**. Takvi su italijanski glagoli *arrossire*, *inazzurrare*, *imbrunire*, *sbiancare*, ili srpski *pocrven(j)eti*, *ocrniti*, *poplav(j)eti*, *ozelen(j)eti*, itd.

Glavni **italijanski** glagolski prefiksi u ovom značenju su **in-**, **a-**, **s-** i **ri-**. Svaki od prva tri može da ima značenje dobijanja ili pridavanja objektu boje u pridevskoj osnovi. Prefiks **a-** je karakterističan po tome što udvaja prvi konsonant osnove (*nero*>*annerire*,

²⁴ O povratnim hromatskim glagolima u srpskom v. Stevanović, 1986: 326, i 1989: 562.

rosso>*arrossare*, *bruno*>*abbrunare*, itd.) **In-** može preći u **im-** pošto u zavisnosti od konsonanta kojim počinje osnova (odnosno ispred *b*, *m*, *p*) može doći do jednačenja po zvučnosti (*imbiancare*, *imbrunire*).

Postoje i takozvani **dvoprefiksadni glagoli**, kada se na osnovu dodaju dva prefiksa: u italijanskom **ri-** + **a-** daju **ra-**, a od **ri+in** dobijamo **rin-** ili **rim-**: *rabbrunare*, *rannerire*, *rinverdire*, *rimbianchire* itd. I glagoli sa prefiksima se ponašaju isto kao i prethodni navedeni, mogu da budu prelazni, neprelazni i povratni. Italijansko **re-** i **ri-** izvorno označavaju ponavljanje, no u ovakvim slučajevima često samo naglašavaju osnovno značenje.

Primeri: *rinverdire* – povratiti zelenilo nečemu, ponovo ozelen(j)eti, obnoviti se
rimbiancare – ponovo ob(ij)eliti, okrečiti
rannerire – pocrn(j)eti / pocrniti, obojiti u crno

Zanimljivo je kako se morfološko odstupanje ponekad poklapa sa semantičkim: kod glagola *ocrniti* u prenosnom značenju italijanski koristi latinsku pridevsku osnovu pa dobijamo *denigrare*, sa prefiksom **de-** koji nije karakterističan za hromatske prideve, kao ni sufiks **-zione** kojim se izvodi glagolska imenica *denigrazione* (*ocrnjivanje*, *klevetanje*). Stariji oblik osnove, *negro*, prisutan je u još nekim oblicima, ali se danas retko koristi.

Najzad, neretko se dešava i da se iz iste pridevske osnove izvode dva ili više glagola sa značenjem boje (Dardano, 2009: 53), jedan parasintetički a drugi samo sufiksacijom: *biancheggiare* – *imbiancare*, *biondeggiare* – *imbiondire*.

Srpski prefiksi za hromatske glagole su **po-**, **za-**, **o-**, **na-** i **u-**. U srpskom skoro da nema hromatskih dvoprefiksadinih glagola. Kao prefiks za hromatske glagole, **na-** najčešće ima značenje nanošenja boje na neku podlogu (*nacrniti*, *naplaviti*). **Za-** može označiti početak radnje, izazivanje neke osobine (u ovom slučaju obojenosti) kod objekta ili dugotrajniju promenu stanja (*zabeleti/zabijeljeti*, *zab(j)elasati se*), **iz-** davanje određene boje objektu kod prelaznih glagola (*izb(ij)eliti*), dok **o-** može da označava prekrivanje podloge nekom bojom (*oplaviti*, *ob(ij)eliti*) ili poprimanje te boje (*ozelen(j)eti*). Da li će prefiks **po-** označiti poprimanje boje u osnovi kod neprelaznih ili pridavanje boje objektu kod prelaznih glagola zavisi od toga da li je glagol izveden sufiksom **-(j)eti** ili **-iti**, mada se u praksi

hromatski glagoli na **-iti** sve ređe susreću. Najzad, **u-** takođe označava davanje boje u osnovi kod prelaznih glagola (*užutiti, uplaviti, ucrniti, ubeleti/ubijeljeti* itd.).

Mada smo primere u tabeli 7 ograničili na 11 osnovnih boja, treba naglasiti da ne znači da su baš pridevi za te boje tvorbeno najproduktivniji. Naprotiv, za narandžastu boju npr. uopšte nema izvedenica ni u jednom od dva jezika, a za ljubičastu, smeđu i ružičastu toliko je malo mogućnosti da su praktično zanemarljive. U srpskom bi se nedostatak glagolskih izvedenica mogao objasniti dužinom motivne reči kao i time što je sama osnova već izvedena sufiksom *-ast* koji očito odbija dalje gomilanje sufiksa, (kao što i italijansko *arancione* odbija dalju sufiksaciju) ali to ne objašnjava isti nedostatak izvedenica u italijanskom za *viola, rosa* i *marrone*²⁵, tako da razloge verovatno ne treba tražiti na morfološkom već na semantičkom planu. U slučaju prideva *viola* razlog za nepostojanje glagolskih imenica mogao bi biti homonimija sa glagolom *violare* (povrediti, narušiti).

Međutim, alternative za italijansko *marrone (bruno)* i za srpsko *smeđ (mrk)* pokazuju solidnu produktivnost, što se vidi iz tabele 5. S druge strane, kao što ni pridevi *bruno* i *mrk* nisu potpuni sinonimi za *marrone* i *smeđ*, već imaju šire značenje tamnije boje, zagasite i mračne, tako će i glagoli iz njih izvedeni imati i opštije značenje vezano za odsustvo svetlosti ili beline.

Tabela 6: prefiksi i sufiksi za derivaciju hromatskih glagola

	italijanski	srpski
Glagolski sufiksi	-eggiare, -icare, -are, -ire	-(j)eti, -iti, -asati
Glagolski prefiksi	in-, a-, rin- (rim-)	za-, na-, o-, po-, u-

Tabela 7: derivacija glagola sa značenjem osnovnih boja

Osnovne boje - pridevi		glagoli	
rosso, -a	crven, -a, -o	rosseggiare, rossicare, arrossare, arrossire	crven(j)eti (se), crveniti, nacrviniti, ocrven(j)eti, ocrveniti, pocrven(j)eti, pocrveniti,

²⁵ Postoji glagol *smarronare*, sa glagolskom imenicom (*s*)*marronata*, ali izveden je od imenice a ne prideva *marrone* i značenje mu nije vezano za boju. Takođe, iako su nađene imeničke i glagolske izvedenice od italijanskog *rosa*, sve one se vezuju za glagol *rosolare* koji označava poprimanje ružičaste/rumene boje kao rezultat izlaganja toploti, i mogu se koristiti samo u kontekstu pripremanja hrane, eventualno dužeg sunčanja u prenesenom smislu. Ipak su i ove izvedenice našle mesto u tabeli 5, pošto je značenje makar i specifično, vezano za boju, ali i dalje nedostaju pravi hromatski glagoli i imenice od *rosa*.

			zacrven(j)eti (se), zacrveniti
arancione	narandžast, -a, -o	-----	-----
giallo, -a	žut, -a, -o	gialleggiare, ingiallire, ingiallirsi	žut(j)eti (se), žutiti, žutnuti, nažut(j)eti, nažutiti, požut(j)eti, požutiti, ožut(j)eti, ožutiti, užutiti, užut(j)eti, zažut(j)eti (se), zažutiti
verde	zelen, -a, -o	verdeggiare =verdicare, inverdire, rinverdire, sverdire	zelen(j)eti (se), zeleniti, pozelen(j)eti, ozelen(j)eti (se), ozeleniti, uzelen(j)eti, zazelen(j)eti se, zazeleniti
blu / azzurro, -a	plav, -a, -o	azzurrare, azzurreggiare, azzurrarsi, inazzurrare	plav(j)eti (se), plaviti (se), poplav(j)eti, poplaviti, plavetniti se, (po)plavetn(j)eti, naplaviti, oplaviti, uplaviti, zaplav(j)eti (se), zaplaviti
viola	ljubičast, -a, -o	-----	-----
rosa	ružičast, -a, -o roze	rosolare	-----
marrone / bruno, -a	smeđ, -a, -e (mrk, -a, -o)	bruneggiare, brunire, abbrunare, abbrunire, imbrunare, imbrunire, rabbrunare	mrknuti, namrčiti, omrknuti, omrčiti (se), pomrknuti, pomrčiti, smrknuti (se), namrčiti (se), zamrknuti, zamrčiti
grigio, -a	siv, -a, -o	-----	siv(j)eti (se), siviti, posiv(j)eti, posiviti, zasiv(j)eti (se)
nero, -a	crn, -a, -o	nereggiare= nericare, annerare =annerire, annerarsi =annerirsi, denigrare, rannerar(si), rannerir(si)	crn(j)eti (se), crniti, nacrniti, pocrniti, pocrn(j)eti, ucrniti (se), ucrn(j)eti, zacrn(j)eti (se), ocrniti, ocrn(j)eti, zacrniti (se)

bianco, -a	beo, bela, belo (bijel, -a, -o)	biancheggiare, bianciare, imbiancare, bianchire, imbianchire, rimbiancare, rimbianchire, sbiancare, sbianchire	b(ij)eliti (se), beleti/bijeljati (se), b(j)elasati se, obeleti/obijeljati, ob(ij)eliti, pobeleti/pobijeljati, ub(ij)eliti, ubeleti/ubijeljati, zabeleti/zabijeljati (se), zab(ij)eliti, zab(j)elasati (se), izbeleti/izbijeljati
------------	------------------------------------	---	---

3.4. PRILOZI

Prilozi od hromatskih prideva u oba jezika zapravo su pridevi u priloškoj funkciji. U **italijanskom** tu funkciju ima muški rod prideva, kao u primerima *vedere rosso, mangiare in bianco, essere al verde, film in bianco e nero, vestire di bruno* itd.

U **srpskom**, kao i kod svih ostalih priloga nastalih na ovaj način hromatski prilozi jednaki su obliku srednjeg roda prideva (*ofarbati se u plavo, gledati belo, raditi na crno, otići u crveno na računu* itd.).

Bez obzira na to što su jednaki sa oblikom muškog roda u italijanskom, odnosno sa srednjim rodnom prideva u srpskom, rečnici ih tretiraju kao prave priloge i tako su i označeni, kao posebna vrsta reči u okviru hromatskih odrednica.

Iz navedenih primera možemo zaključiti da ukupno uzevši italijanski jezik raspolaže većim brojem načina nego srpski da izrazi osnovne boje i njihove posebne nijanse pomoću prideva. Kad je reč o sufiksaciji, italijanski ima i više sufiksa i više mogućnosti njihovog kombinovanja međusobno i s osnovom nego srpski, ali je zato značenje takvih italijanskih izvedenica ograničenije i njihova primena uže specijalizovana nego u srpskom.

U pogledu kompozicije, upotreba složenica od dva prideva ili kombinacije prideva i priloga uglavnom se poklapa u oba jezika, ali italijanski ima i složenice **imenica + pridev** (koje se mogu sastojati iz dva ili više članova) sa neuporedivo širom primenom i mogućnostima kombinovanja nego što je to slučaj u srpskom.

Ukupan broj sufiksa za izvođenje imenica u italijanskom je nešto veći, ali broj onih koji se često koriste približno se podudara sa srpskim. Konverzijom se u italijanskom dobija veći broj hromatskih imenica, ukoliko prihvatimo stav da su srpske imenice ženskog roda *crvena, zelena, crna* itd. nastale pre kao posledica elipse imenice „boja“ nego prostog poimeničavanja. Međutim, potpuno je legitiman i stav da su sve to poimeničeni pridevi i u srpskom, kao što se tretiraju u italijanskom.

Najzad, u oba jezika glavni postupak za izvođenje hromatskih glagola je sufiksacija, uz nemalo učešće prefiksacije. U zavisnosti od upotrebljenih sufiksa i/ili prefiksa, tako izvedene glagole prate i izvesne razlike u značenju, stanju i vidu.

4. PREGLED HROMATSKE FRAZELOGIJE

4.1. Korpus i metoda. Kao što je već pomenuto, italijanski korpus jednojezičnih rečnika daleko je bogatiji od srpskog, pa je u svrhu sticanja što objektivnije slike o srpskoj hromatskoj frazeologiji za ovo poglavlje srpski korpus dopunjen sa dva frazeološka rečnika²⁶. To su *Frazeološki rječnik hrvatskog ili srpskog jezika* Josipa Matešića iz 1982. i *Frazeološki rečnik srpskog jezika* Đorđa Otaševića iz 2012. godine. Tačno je da je prvi daleko od savremenog i aktuelnog izdanja, ali svakako može da upotpuni nedostatke još starijeg izdanja šestotomnog *Rečnika* Matice srpske. Takođe, dok Otaševićev *Frazeološki rečnik* predstavlja sigurno najsavremeniji i najnoviji priručnik za oblast opšte frazeologije, ipak ne obuhvata sve srpske hromatske frazeologizme koji su danas u upotrebi. Stoga u srpskom frazeološkom korpusu uočavamo dva glavna nedostatka: s jedne strane, češće nailazimo na zastarele izraze koji su bili aktuelni u nekadašnjem društvenom ambijentu (*plava koverta, dobiti žutu, crveni kutić, Crvena pomoć* itd.), dok je u italijanskim rečnicima broj takvih primera zanemarljiv, budući da redovno izlaze njihova nova izdanja. S druge strane, srpski rečnici ne beleže veliki broj hromatskih izraza i kolokacija koji se u savremenom jeziku svakodnevno koriste, bilo u govornom bilo u jeziku medija²⁷. Kako smatramo da bi bez uključivanja bar malog dela takvih izraza opšti prikaz srpske hromatske frazeologije bio okrnjen i nedelotvoran, u ovom pregledu navodi se izvestan broj primera koje srpski rečnički korpus ne beleži, a koji su velikim delom ekvivalenti italijanskim kolokacijama istog značenja (*crveno meso, mali zeleni, siva zona, plava zastavica, crni/beli dim* itd.). Takvi primeri su označeni zvezdicom (*). Znatno ređe bilo je i obratnih slučajeva: da italijanski korpus ne navodi ekvivalent srpskom izrazu kada primeri takvog ekvivalenta postoje, uglavnom kao kalkovi (*borghesia rossa, economia grigia, pagine bianche, fascia gialla* itd.). Tamo gde su se izraz ili kolokacija pojavili relativno skoro kao kalk i još je prisutna svest o njihovom metaforičkom naboju, samo pridev ili cela sintagma često se

²⁶ Uz navedene rečnike, koristan uvid omogućio je i članak Opašić & Spicijarić, 2010.

²⁷ Npr., *essere/andare in rosso* korpus navodi kao „otiči u minus, imati dugovanje na račun“. Međutim, u današnjem jeziku sve je češći i kalk „biti 'u crvenom“ ili „imati račun 'u crvenom“, mada ga rečnici još ne beleže.

stavljaju pod navodnike, čime se markira njihova nedovoljna ustaljenost u svakodnevnom jeziku (*borghesia "rossa"*, „*crvena klauzula*“, „*zeleni*“ *benzin* itd.).

Pridevski izrazi čine većinu primera, uz eventualno poimeničene prideve. Izostavljeni su hromatski glagoli (već popisani u 3. poglavlju), ukoliko nisu potrebni za prevod italijanskih izraza. Isto tako, ne uzimaju se u obzir izvedenice niti složenice kao *ultravioletto*, *infrarosso*, *crvendać*, *zelenkada* i slično, osim u prevodu.

Bila je nužna određena selekcija, jer nisu mogli biti popisani svi primeri navedeni u korpusu (to se naročito odnosi na italijanski deo korpusa koji navodi znatno veći broj ustaljenih izraza i kolokacija od srpskog). Imeničke sintagme u nekim oblastima imaju više paradigmatskih varijanti, kada uz istu imenicu stoje različiti hromatski pridevi. Tako vidimo da uz imenice *bandiera*, *camicia*, *orso*, *libro* i sl. može da stoji više prideva koji određuju razlike u značenju. Na nekim mestima pobrojani su svi takvi primeri nađeni u korpusu, ali kako to ipak nije svuda moguće niti korpus iscrpljuje sve mogućnosti, u većini slučajeva kriterijum za selekciju odredili su zastupljenost u svakodnevnoj upotrebi ili značaj u određenoj oblasti. Uz *maglia* (majica) u kontekstu biciklizma osim navedenih primera imamo i prideve *bianca*, *rossa*, *azzurra*, *nera*, *ciclamino* itd., uz *volpe* (lisica) osim karakterističnog *rossa* nalazimo i *azzurra*, *bianca*, *grigia*, *argentata*, patuljasta zvezda osim navedenih *nana rossa* i *bianca* može biti i *bruna*, *nera*, *gialla*, *blu*, zavisno od faze u kojoj se nalazi, očna *mrena* može biti *zelena*, *crna* ili *siva*, diplomatske knjige raznih država mogu biti sive, plave, bele, ili *libri verdi*, *gialli*, *azzurri*, *bianchi* itd.

Pojedine kolokacije koje se odnose na retke prirodne pojave i ne spadaju u ustaljene niti u često korišćene izraze navedene su ukoliko se u korpusu nailazi na njih više puta, odnosno navodi ih više rečnika (*pioggia rossa*, *neve rossa* i sl.).

Izrazi su navedeni abecednim redom, ali ukoliko je bilo moguće zajedno je smešteno po nekoliko sintagmi u kojima hromatski pridev ima isto ili srodno značenje (npr. *verde* u značenju „nezreo, tek posečen/ubran“, ili *grigio* u značenju „oblačan, tmuran“).

U tabelama su navedeni ustaljeni izrazi i kolokacije po bojama. Veliki broj frazeoloških izraza nalazimo u oba jezika, tako da italijanska sintagma ima svoj ekvivalent u srpskom, i obratno. Često su to kalkovi, nastali ili direktnim prevodom ili preuzeti iz

nekog trećeg jezika (najčešće engleskog). Ukoliko je u ekvivalentnom izrazu upotrebljen pridev za neku drugu boju, takav pridev biće obeležen kurzivom (“principe azzurro” - „princ na *belom* konju“, “pesciolino rosso” - „*zlatna* ribica”, i sl.). Retko se dešava da je boja za oba izraza zajednička, a imenica drugačija (“mosca bianca” - „*bela vrana*”).

Često, međutim, samo jedan jezik poseduje hromatski izraz u određenom značenju (značenja su ukratko navedena u trećoj koloni tabele; objašnjenje je izostavljeno samo ukoliko je značenje potpuno jasno već iz srpskog iz izraza u drugoj koloni). U posebnim slučajevima, moguće je da isti izraz ima više značenja u jednom nego u drugom jeziku, ili čak da se ta značenja u dva jezika potpuno razlikuju (*morte bianca/bela smrt, peste bianca/bela kuga*, itd.). Takvi primeri biće obrađeni posebno.

Izdvojeni su nazivi biljnih i životinjskih vrsta budući da ih korpus (posebno srpski) izričito pominje, ali nisu navedeni njihovi italijanski ekvivalenti ukoliko ne uključuju boju.

Ovim pregledom obuhvaćene su hromatske sintagme iz različitih oblasti kao što su fizika, botanika, zoologija, medicina, ekonomija, sport, politika, meteorologija, astronomija, geologija itd. Pojmovi iz istorije i geografije uključeni su ukoliko ih korpus izričito navodi; u određenom broju slučajeva istorijski pojmovi vezani za šire društvene situacije obrađeni su detaljnije u 5. poglavlju. Pojmova vezanih za geografiju u korpusu gotovo da i nema. Jedan od razloga svakako je činjenica da su to vlastite imenice kakve se u rečnicima najčešće ne navode, ali ipak i kod vlastitih imenica ima izuzetaka, najčešće u nazivima raznih organizacija (*Croce/Mezzaluna Rossa, Brigate rosse, Crvena pomoć, Bela kuća*). Stoga su najčešći hromatski toponimi navedeni ilustrativno, van tabela, pošto s obzirom na značaj i prisutnost u jeziku nisu mogli biti potpuno izostavljeni (v. **Toponimi** u nastavku).

4.2. OSNOVNE BOJE

4.2.1. Crvena / rosso

ITALIJANSKI	SRPSKI	ZNAČENJE
a luci rosse (cinema, film,	*crveni fenjer	it. u vezi s pornografijom,

locale)		rede prostitucijom; srp. oznaka za javnu kuću, o prostituciji (od engl. <i>red light</i>)
Armata rossa	Crvena armija	raniji službeni naziv za armiju Sovjetskog Saveza
avere gli occhi rossi avere il naso rosso	(imati) oči crvene od plača (imati) nos crven od hladnoće ili pijanstva	biti pod uticajem hladnoće, pića ili jakih osećanja
bandiera rossa cooperative rosse, giunte rosse, regioni rosse	*crvena zastava	zastava komunističkih i socijalističkih partija, simbol njihove ideologije; levičarski orijentisane organizacije: zadruge, odbori, pa i pojedine regije
Brigate rosse	Crvene brigade	ultralevičarska teroristička organizacija u Italiji 70-ih godina XX veka
calore rosso (portare al calore rosso)	*crveno usijanje (u srp., uglavnom samo kao naslov istoimenog filma, ne i kao ustaljen izraz)	temperatura na kojoj metal poprima crvenu boju prilikom kovanja (engl. <i>red heat</i> , up. <i>belo usijanje</i>)
camicie rosse	crvene košulje, crvenokošuljaši	Garibaldijevi dobrovoljci (garibaldinci) koji su nosili takve košulje u borbi za ujedinjenje Italije
carne rossa	*crveno meso	goveđe, svinjsko, jagnjeće ili konjsko meso, zbog boje koju dobiju nakon pripreme
cartellino rosso	crveni karton	u sportu, posebno fudbalu, kazna isključenjem iz igre
clausola rossa	*„crvena klauzula” (retko, odskora u bankarstvu, kalk od engl.	klauzula štampana crvenim slovima u ugovoru, po kojoj se

	<i>red clause</i>)	banka ovlašćuje da uplati avans korisniku i bez podnošenja akreditivnih dokumenata
Croce/Mezzaluna rossa	Crveni krst/polumesec	međunarodna organizacija za ukazivanje pomoći postradalima u ratovima ili elementarnim nepogodama
debito rosso		dug nastao pod „crvenom klauzulom”
essere bianco e rosso	biti <i>krv i mleko</i> (arh.)	biti rumen, imati zdravu boju lica
essere, andare in rosso conto in rosso; cifre rosse, numeri rossi	*biti „u crvenom” *imati račun „u crvenom”	biti u gubitku, otići u minus imati dugovanje, minus na računu brojevi koji u računovodstvu označavaju pasivu, minus
febbre rossa (dengue)		denga groznica
filo rosso (del discorso)	(provlačiti se kao) crvena nit	osnovna misao, lajtmotiv, misao vodilja
globuli rossi	crvena krvna zrnca	eritrociti
guardia rossa	crvena garda, crvenogardejci	revolucionarna vojska u Oktobarskoj revoluciji
il rosso d’uovo		žumance
La carta non diventa rossa		Papir trpi sve
pelle rossa	crvenokožac	pripadnik rase koju karakteriše crvenkasta boja kože, Indijanac
pioggia, neve rossa	*crvena kiša, *crveni sneg	padavine (kiša ili sneg) pune čestica specifičnog hemijskog sastava koji im

		daje crvenkastu boju
pizza rossa, sugo rosso, pasta rossa		hrana pripravljena s paradajzom (pica, sos, testenina i sl.)
primula rossa		osoba do koje je teško doći, neko ko stalno izmiče; begunac koga policija ne uspeva da uhvati
puntare sul rosso uscire (è uscito) il rosso		u ruletu, uložiti na brojeve na crvenoj pozadini izašlo (palo) je crveno
Rosso di sera, bel tempo si spera il rosso del tramonto		Večernje rumenilo je predznak lepog vremena rumenilo zalaska sunca
semaforo rosso, passare col rosso, fermarsi al rosso	crveno svetlo (na semaforu) proći na crveno, zaustaviti se na crveno	
sindacato rosso		sindikata koji je socijalistički, prokomunistički orijentisan (up. <i>sindacato bianco</i>)
spostamento verso il rosso	*crveni pomak	porast talasne dužine elektromagnetnog zračenja nekog nebeskog tela, prouzrokovan širenjem svemira (od engl. <i>red shift</i>)
*tappeto rosso	*crveni tepih	ceremonijalni dugački tepih koji se prostire za doček važnih gostiju na državnom nivou, ili na velikim svečanostima (engl. <i>red carpet</i>)

*stendere il tappeto rosso davanti a qcn., ricevere con il tappeto rosso	*prostrti nekom crveni tepih	dočekati nekog sa svim počastima, prirediti svečanu dobrodošlicu
telefono rosso, linea rossa, filo rosso	*crveni telefon	hitna telefonska komunikacija između šefova dveju država
Tutto il rosso non son ciliegie		Nije zlato sve što sija, nije sve kako se naizgled čini
vedere rosso	<i>žuta minuta, v. žuta</i>	pasti mrak na oči nekome, obnevideti od besa; privremena neuračunljivost, ludilo
vino rosso	<i>crno vino</i> (u proizvodnji vina čest i naziv *crveno vino)	vino tamnocrvene boje, dobijeno od crnog grožđa
*"borghesia rossa"	crvena buržoazija	komunisti koji su se obogatili i stekli privilegije u društvu; u it. samo u političkom kontekstu, kad je reč o komunističkim državama i najčešće pod navodnicima
	crvena linija	krajnja podnošljiva granica
	Crvena subota	Velika subota, pred Uskrs (po običaju da se tada jaja farbaju u crveno)
	crveni (ženski) cvet	menstruacija
*gigante rossa	crveni div	tip zvezde crvene boje i ogromnog prečnika (mase do 10 puta veće od Sunčeve)
*nana rossa	crveni patuljak	tip zvezde crvene boje i niske površinske temperature

	crveni vetar	zarazno oboljenje kože, naročito na nosu i obrazima (<i>erysipelas</i>)
	crveni vosak	pečatni vosak crvene boje, dobijen veštačkim putem
	priča o crvenom vrapcu	bajka, ulepšano pričanje
	pustiti crvenog petla nekome na krov	podmetnuti vatru, zapaliti nekome kuću
	sevnuti (nekome) crveni svetlaci pred očima	na trenutak obnevideti od snažnog udara

Biljne i životinjske vrste:

formiche rosse - crveni mravi

peperone rosso - *crvena paprika

pernice rossa - *crvena jarebica kamenjarka

pesce/pesciolino rosso - *zlatna* ribica

*trifoglio rosso/*violetto* - crvena detelina

volpe rossa - *riđa* lisica

crveni glog - **biancospino* selvatico

crveni luk

Za veliki broj italijanskih izraza sa pridevom *rosso* u srpskom postoji ekvivalent, mada nije uvek naveden u korpusu. Za razliku od italijanskog, srpski ne koristi pridev *crven* da opiše hranu sa dodatkom paradajza, kao što ne koristi ni pridev *beo* da opiše hranu bez njega, ili *zelen* da opiše dodatke začinskih trava (up. *bela*, *zelena*).

U oba jezika crvena boja često označava komunističku ili socijalističku ideologiju i levičarsku orijentaciju, samo se srpski pridev *crven* ne koristi uvek uz iste imenice kao u italijanskom, usled različitog istorijskog konteksta (up. *sindacato rosso*, *bianco*, *giallo*). Italijanski ima više kolokacija vezanih za bankarski sistem gde se crvena boja povezuje sa

dugovanjima, dok su takvi izrazi u srpski ušli relativno skoro, pa ih korpus još uvek ne beleži, a kao i većina skorašnjih kalkova obeležavaju se navodnicima. Srpski izrazi koji nemaju italijanskih ekvivalenata uglavnom su frazeologizmi ili kulturno uslovljene kolokacije (npr. *Crvena subota*, *Crvena pomoć*), dok većina stručnih izraza iz različitih oblasti pobrojanih u tabeli postoji u oba jezika, uglavnom kao kalkovi, mada ih korpus ne beleži uvek.

4.2.2. Narandžasta / arancione

4.2.3. Žuta / giallo

ITALIJANSKI	SRPSKI	ZNAČENJE
avere una faccia gialla, essere giallo in viso; diventare giallo dalla bile, per invidia, dalla rabbia, di paura	biti žut (u licu) od jeda, od bolesti, od zavisti, od besa, od straha	biti ljubomoran, uplašen, imati nezdravu boju lica
bandiera gialla	*žuta zastava	zastava isticana na brodovima kao znak zarazne bolesti
cartellino giallo	žuti karton	u sportu, posebno fudbalu, javna opomena za prekršaj
cera gialla	žuti vosak	prirodni, neprerađeni pčelinji vosak
farina gialla		kukuruzno brašno
febbre gialla	žuta groznica	teška tropska stomačna bolest
il giallo dell'uovo		žumance
il giallo della rosa		polen, cvetni prah
(essere) in guanti gialli		ponašati se izveštačeno, lažno gospodski
maglia gialla	žuta majica	majica koju dobija vodeći takmičar u biciklističkoj <i>Trci</i>

		<i>kroz Francusku (Tour de France)</i>
mal giallo (itterizia)	žutica	oboljenje jetre kod koga koža i beonjače dobijaju žutu boju usled prodiranja žuči u krvotok
metallo giallo oro giallo	*žuti metal žuto zlato	zlato tamnija nijansa zlata; srp. fig. kukuruz
pagine gialle	*žute strane	telefonski imenik po zanimanjima i vrstama delatnosti (od engl. <i>yellow pages</i> , up. <i>bele strane</i>)
pericolo giallo	žuta opasnost	opasnost po zapadnjački svetski poredak od ubrzane ekspanzije azijskih nacija, naročito Kine i Japana (kalk od nemačkog <i>gelbe Gefahr</i> s početka XX veka)
razza gialla auto gialla (giapponese, asiatica)	*žuta rasa	ljudska rasa karakteristična za veći deo Azije it. o proizvodima iz Azije, naročito Japana
romanzo, film giallo il giallo		triler, krimi-literatura ili film; fig. i bilo kakav nerasvetljen događaj ili tajanstven slučaj
semaforo giallo passare col giallo	žuto svetlo na semaforu proći na žuto	
sindacato giallo		sindikat koji ne radi u interesu radnika već njime manipulišu poslodavci
stampa gialla	žuta štampa	novine sklone senzacionalizmu i neproverenim vestima,

		tabloidi (od engl. <i>yellow press</i>)
terra gialla (ocra)		oker (mineralna boja oksida gvožđa u žućkastim tonovima)
	biti još žut oko kljuna (žutokljunac)	biti suviše mlad, ne znati ništa o životu
	dobiti žutu	dobiti otkaz (arh.)
	klati se kao žuti mravi	uporno, sa žarom se boriti s nekim oko nečega, biti u neprijateljskim odnosima
	nadrljati/nagrabusiti kao žuti	nastradati, doživeti veliku neprijatnost, užasno se provesti
	žuta kuća	ludnica (arh.)
	žuta minuta	privremena neuračunljivost, hirovitost, ludilo
	žuta pega/mrlja	mesto u oku za primanje vidnih utisaka, <i>macula lutea</i>
*fascia/*stella gialla	žuta traka/*zvezda	oznaka nasilno davana Jevrejima pod fašizmom
	žuto telo	žlezda s unutrašnjim lučenjem
	(dok) žuti žutuju, crveni (rumeni) putuju	bolešljivi ljudi često duže žive od onih koji izgledaju zdravi

Biljne i životinjske vrste: *formiche (pazze) gialle - žuti mravi

Zapažamo da veliki broj izraza sa pridevom *žut* ima negativnu konotaciju. Žuta boja kod ljudi opisuje nezdravu boju lica, ili usled bolesti ili usled jakih uzbuđenja (zavisti, besa, straha: *essere giallo come un morto/un limone, biti žut kao limun*), na opasnost upozoravaju i žuta zastava, žuto svetlo na semaforu, srpski izrazi *žuta minuta, nadrljati kao žuti, klati se*

kao žuti mravi. Izraz *biti žut oko kljuna* označava osobu koja je neiskusna ili premlada, što implicira da se na nju ne može osloniti, dakle nepoverenje: još jedno pejorativno značenje (up. *biti još mlad i zelen*), kao i u *stampa gialla* (*žuta štampa*), koja objavljuje nepouzdana vesti u trci za senzacijama, ili *sindacato giallo* koji ne zastupa istinske interese radnika. Za ovu boju u srpskom nalazimo više frazeologizama bez italijanskog ekvivalenta. I u stručnijim izrazima često nema odgovarajuće hromatske kolokacije u oba jezika (il *giallo della rosa, terra gialla, žuta mrlja, žuto telo*).

Italijanski karakteristično upotrebljava pridev *giallo* za dalekoistočne proizvode (*auto gialla, computer gialli, tecnologia "gialla"*) po analogiji s kolokacijom *razza gialla*, no srpski osim izraza *žuta rasa* i *žuta opasnost* nema ekvivalenata u ovom značenju.

Verovatno najčešća specifična upotreba ovog prideva na italijanskom govornom području je *giallo* u značenju kriminalističkog žanra u literaturi i filmu. Nazvan tako po boji korica prvih redovno objavljivanih krimi-romana (*I libri gialli*, kasnije *Il Giallo Mondadori*), termin se zadržao do danas i proširio i na kinematografiju, a zatim i na stvarne kriminalne slučajeve s nerazjašnjenim okolnostima, pa tako danas osim žanrovske misterije može da označava i bilo kakav zamršen i nejasan slučaj.

Žuta kuća je nekada bio sinonim za ludnicu (Matešić) ali već dugo nije u upotrebi, pa je u ovom značenju ne navode ostali rečnici. Poslednjih godina se ovaj izraz u medijima pojavio u sasvim drugom značenju, nakon informacija o trgovini ljudskim organima i otmicama Srba sa Kosova i Metohije, gde je zloglasna „žuta kuća” u Albaniji navodno bila mesto ilegalnih operacija vađenja organa („Žuta kuća’ u Albaniji nije jedina!” „Nađen svedok zločina u 'žutoj kući’”).

U nešto ređim slučajevima kada italijansko *giallo* ima pozitivno ili neutralno značenje, uglavnom postoje odgovarajući ekvivalenti, mada ih srpski korpus u velikom broju slučajeva ne beleži. No i tu može doći do grešaka pri doslovnom prevodu: *žuto zlato* može da znači isto što i italijanska sintagma *oro giallo*, ali u srpskom može da se upotrebi i metaforički, kada se govori o kukuruzu.

4.2.4. Zelena / verde

ITALIJANSKI	SRPSKI	ZNAČENJE
anni verdi, età verde essere nel verde degli anni		mladost, adolescencija biti u najboljim godinama, u punoj snazi
avere il pollice verde		imati dara za baštovanstvo, biti vešt u gajenju biljaka
avere un viso verde dalla paura, verde di bile, d'invidia, essere verde dalla rabbia	biti zelen (u licu)/pozeleneti od straha, jeda, zavisti, besa	
biglietto verde	*zelena novčanica, *zelena valuta	američki dolar
carta verde	*zeleni karton	dokument o osiguranju uz međunarodnu vozačku dozvolu
Croce verde		organizacija za hitno pružanje pomoći žrtvama nesreća i prirodnih katastrofa
energia verde	*„zelena” energija	energija iz obnovljivih, ekoloških izvora (sunca, vetra)
veicoli verdi	*„zelena” vozila	vozila koja ne zagađuju okolinu
benzina verde	*„zeleni” benzin	bezolovni benzin
essere, trovarsi, ridursi al verde		ostati bez novca, biti švorc, bez ičega
Europa verde		skup mera i inicijativa koje se odnose na poljoprivrednu politiku EU; evropska poljoprivreda it. konvencionalna vrednost određene valute koja u okviru EU utvrđuje cenu poljoprivrednih proizvoda

valute verdi, moneta verde sterlina verde, lira verde		(npr. „zelena funta”, ili „zelena lira” pre uvođenja evra u Italiji) (up. srp. <i>zelena valuta</i> za američki dolar)
far vedere i sorci verdi a qcn.		zapanjiti, prestrašiti nekoga, neprijatno iznenaditi
Goletta verde Treno verde		„Zelena jedrilica”, ekološka kampanja u kojoj se ispituje stanje mora kraj italijanskih obala „Zeleni voz”, voz koji prolazi kroz najveće italijanske gradove i, uz promociju ekologije, beleži stepen akustičke i atmosfere zagađenosti
il verde pubblico il verde attrezzato il verde privato	javne zelene površine, gradsko zelenilo	parkovi i druga ozelenjena gradska područja sportska ili dečja igrališta u parkovima i drugim gradskim zelenim zonama gradsko područje sa zelenim površinama gde je gradnja zabranjena ili ograničena kako bi se zelenilo očuvalo
L'erba del vicino è sempre la più verde	Trava je uvek zelenija kod komšije (u tuđem dvorištu)	čovjek nikad nije zadovoljan onim što ima, nego zavidi drugima
legno/a verde frutta verde pelle verde	zeleno voće	sveže posečena drvena građa, još neosušeno drvo nezrelo, kiselo voće još neuštavljena životinjska koža
luce verde (semaforo)	zeleno svetlo na semaforu	

passare col verde	proći na zeleno	
numero verde		telefonski broj koji se može pozvati besplatno;
telefonista verde		dežurni telefonista na takvom broju
onda verde		radio-emisija s informacijama za vozače
opere in verde		pošumljavanje u cilju sprečavanja erozije
operazioni in verde		u hortikulturi, postupci koji se izvode na biljkama u periodu vegetacije (razne vrste obrezivanja i sl.)
partito verde	stranka zelenih	partija koja se zalaže za očuvanje životne sredine;
movimento verde	*Zeleni pokret, *Pokret Zelenih	pokret alternativne orijentacije u odnosu na ostale stranke, posebno na polju ekologije, često i antimilitarističkog karaktera sve što se odnosi na takvu partiju/pokret (iniziative verdi, deputati verdi itd.)
pasta verde, gnocchetti verdi		hrana (npr. razne testenine) koja dobija zelenu boju usled dodataka kao što su peršun, bosiljak i sl.
piano verde	*Zeleni plan	plan na državnom nivou koji predviđa mere i ulaganja u razvoj i zaštitu poljoprivrede ili životne sredine
piante sempre verdi (sempreverdi)	zimzelene biljke	biljke koje i zimi imaju zelenu boju lišća
protezione, difesa, tutela del verde	zaštita, održavanje zelenih površina	

raggio verde	*zeleni zrak (od engl. <i>green flash</i>)	redak optički fenomen pri izlasku ili zalasku Sunca kada se deo Sunčevog rumenila naoko pretvori u zeleni zrak, kao posledica zakrivljenja svetlosti
ridere verde		usiljeno, kiselo se smejati
rivoluzione verde	*„zeleni revolucija”	doba tehnoloških inovacija počev od 60-ih godina XX veka, kad je omogućen veliki porast poljoprivredne proizvodnje u zemljama Trećeg sveta
semaforo verde	(dati/dobiti) zeleno svetlo	dati/dobiti dozvolu, priliku
tappeto verde	zeleni čija	tkanina kojom su presvučeni stolovi za hazardne igre (ili bilijar), sami ti stolovi ili cela prostorija za kockanje
tavolo verde		kockarski sto
*vecchiaia verde		starost koja nije izgubila snagu, podmakle godine u dobrom zdravlju
vivo e verde		živ i zdrav; u punoj snazi
zona verde, polmone verde	zeleni zona	skup parkova i zelenih površina u gradu, „pluća” grada; it. i zona s ograničenjem saobraćaja
	biti još (mlad i) zelen	biti mlad, neiskusni
	doći do/na zeleni granu	obogatiti se, materijalno se pridići; poboljšati položaj, izbaviti se iz nevolje
*omini (ometti) verdi	*mali zeleni	popularan izraz za vanzemaljce u govornom jeziku (najčešće Marsovci,

		verovatno kalk od engl. <i>little green men</i>)
<i>Campa cavallo che l'erba cresce</i>	Ne lipši, magarče, do zelene trave	ne isplati se čekati jer nema nikakvih izgleda, nema nade
	obrati zelen bostan	nagrabusiti, loše proći, nastradati
	pojesti na zeleno	potrošiti nešto što treba tek zaraditi
	proći kao zelena trava	nastradati, loše proći
	prodati, kupiti na zeleno	prodati/kupiti dok još nije zrelo
	rešavati za zelenim stolom *pobediti/izgubiti za zelenim stolom	rešavati putem posebnih komisija; u sportu, dobiti/izgubiti utakmicu službenim rezultatom, po odluci nadležnog organa
	zagristi u zelenu/kiselu jabuku	prihvatiti se nezahvalnog i teškog, rizičnog zadatka
* <i>la green card</i>	*zelena karta	dozvola stalnog boravka u SAD (srp. kalk od engl. <i>green card</i> , oblika koji se u it. ne prevodi)
	zelena mrena	teško oboljenje očiju, oštećenje mrežnjače i vidnog živca, glaukom

Biljne i životinjske vrste:

caffè verde - *zelena kafa

pepe verde - *zeleni biber

tè verde - zeleni čaj

U oba jezika zelena boja vezuje se za prirodu, bujnost rastinja, pa tako posredno i za mladost i vitalnost, posebno u italijanskom gde nalazimo više takvih primera (*vivo e verde, nel verde degli anni*). Nekad mladost može biti i nezrelost, bilo doslovno (*frutta verde, kupiti na zeleno*) bilo figurativno (*mlad i zelen*). U većini slučajeva kada pridev *verde* znači ekološki i u vezi je s očuvanjem prirode, ukoliko postoji ekvivalentan izraz u srpskom, to će biti kalk relativno skorijeg datuma, i najčešće označen navodnicima („*zeleni*” *benzin*, „*zelena*” *energija*, „*zelena*” *kompanija* itd.). Kada se odnosi na poljoprivredu, osim kalkova *Zeleni plan* i *zelena revolucija*, odgovarajući hromatski izrazi u srpskom su retki.

Nepostojanje ekvivalenata za neke italijanske kolokacije rezultat je i različitih društveno-političkih situacija: srpski još nema odgovarajuće izraze za brojne pojmove koji se odnose na funkcionisanje Evropske unije i koji su u upotrebi u njenim zemljama članicama (*Europa verde, moneta verde*), a pojedine organizacije i aktivnosti su specifične za Italiju (*Croce verde, Goletta/Treno verde, Camicie verdi* - v. 5. poglavlje).

Srpski izrazi koji u italijanskom nemaju hromatskih ekvivalenata uglavnom su frazeologizmi, a ponekada se u italijanskom može naći frazeološki iako ne i hromatski ekvivalent²⁸ (*Campa cavallo che l'erba cresce - ne lipši, magarče, do zelene trave*).

Valja obratiti pažnju na pojedine izraze čija sličnost bi mogla dovesti do grešaka u prevodu: *vincere al tavolo verde* u italijanskom označava dobitak za kockarskim stolom, dok srpsko *pobediti za zelenim stolom* u sportskoj terminologiji znači dobiti meč zvaničnim rezultatom, bez igre. Takođe, italijanski frazeologizam *essere al verde* (biti bez prebijene pare, ostati švorc) ima sasvim drukčije značenje od srpskog *doći na zelenu granu* (izvući se iz teške situacije, materijalno se oporaviti, obogatiti se). Perifraza *zelena valuta* označava američki dolar kao i *zelena novčanica (biglietto verde)*, za razliku od italanske *moneta/valuta verde* koja se odnosi na cene poljoprivrednih proizvoda u EU.

4.2.5. Plava / azzurro, blu

²⁸ Razume se, ovo ne važi samo na pridev *verde/zelen*; na frazeološku ali ne i hromatsku ekvivalenciju nailazimo i kod drugih boja (npr., izraz *roditi se u crvenoj košuljici - essere nato con la camicia*, za nekog rođenog pod srećnom zvezdom, koji međutim ovde nije uključen u pregled hromatske frazeologije jer je i u srpskom češći oblik bez prideva *crven* - "roditi se u košuljici").

ITALIJANSKI	SRPSKI	ZNAČENJE
arma azzurra		italijansko vojno vazduhoplovstvo
atleti azzurri, sport azzurro calciatori azzurri ritiro azzurro	„azuri”	italijanski sport i sportisti koji nastupaju za reprezentaciju Italije fudbalska reprezentacija Italije ili fudbaleri Napolija karantin italijanske reprezentacije pred važno takmičenje
Autostrada Azzurra		auto-put Đenova-Livorno
avere il sangue azzurro/blu	biti plave krvi	biti plemićkog porekla
fiocco azzurro		plava mašna od trake na kućnim vratima koja označava rođenje dečaka (up. <i>fiocco rosa</i>)
libro azzurro (pl.)	plava knjiga	srp., knjiga plavih korica u kojoj srpsko Ministarstvo spoljnih poslova objavljuje važne dokumente; it., knjiga iste vrste kakvu objavljuje Velika Britanija
morbo azzurro/blu		srčana bolest koja prouzrokuje tešku cijanozu, karakterističnu po plavoj boji tkiva
nastro azzurro il <i>cordon bleu</i>	plava traka	1) znak priznanja brodu koji za najkraće vreme stigne iz Evrope u Ameriku 2) it. orden za hrabrost 3) francuski kulinarski specijalitet (srp. <i>plava traka</i> , it. ne prevodi francusko <i>cordon bleu</i>)

		4) posebno priznanje vrhunskim kuvarima
pesce azzurro	plava riba	neke vrste riba s krljuštima tamnoplave boje (sardela, skuša, tuna)
principe azzurro	princ na <i>belom</i> konju (v. <i>bela</i>)	zamišljeni idealni muž, princ iz bajke
telefono azzurro, numero azzurro		telefonski broj za prijave nasilja nad decom
auto blu telefonino blu	* <i>crni</i> mercedes, * <i>crna</i> limuzina	službeni automobil koji koriste funkcioneri; u it. i druge privilegije, kao što je upotreba službenih mobilnih telefona
bandiera blu	*plava zastavica	međunarodno priznanje morskim kupalištima koja zadovoljavaju visoke standarde čistoće vode i kvaliteta usluge
caschi blu	plavi šlemovi	vojnici OUN u mirovnim misijama
colletti blu		radnici ili seljaci, oni koji nose radne kombinezone plave ili neke druge tamne boje (up. <i>colletti bianchi</i>)
essere blu dalla paura prendersi una fifa/paura blu	*poplaveti, pomodreti od straha	nasmrt se preplašiti
popolo/uomini blu	*plavi narod	narod Tuarega, berberska plemena koja žive u zapadnoj i severnoj Africi, po boji njihovih velova za glavu koji često ostavljaju traga i na koži
	plava grobnica	morska pučina kod ostrva Vida blizu Krfa, gde su u prvom sv. ratu sahranjivani

		srpski vojnici
	plava koverta	koverta s novcem za podmićivanje (arh.)
	plavi kamen	modra galica, kuprisulfat

Biljne i životinjske vrste:

balenottera azzurra - *plavi kit

plavi patlidžan

plavo drvo

Dosta izraza vezanih za specifične elemente kulture i društva nemaju ekvivalente u drugom jeziku (italijansko *autostrada azzurra*, *arma azzurra*, *telefono azzurro*, *fiocco azzurro*, većina pojmova vezanih za italijanski sport, odnosno srpsko *plava grobnica*, *plava koverta*, *plav kao šljiva*), dok su pojmovi poznati u obe kulture uglavnom ekvivalentni (*caschi blu* = *plavi šlemovi*, *bandiera blu* = *plava zastavica*, *sangue blu/azzurro* = *plava krv*, itd.). Službene privilegije u Italiji su tamnoplave, a na srpskom govornom području crne boje. Pojedini pojmovi imaju blisko ali ne sasvim isto značenje (*libri azzurri*, *plava knjiga*), ili pored zajedničkog, izraz u jednom jeziku ima dodatno značenje koje drugi nema (u italijanskom “*nastro azzurro*”²⁹ označava i plavu lentu o kojoj visi orden za hrabrost, kao i traku koju nose odlikovani, pa se može koristiti i metonimijski - *un nastro azzurro* za odlikovanog vojnika).

4.2.6. Ljubičasta / viola

la squadra viola - „ljubičasti”, nadimak fudbalskog kluba Fiorentina i njihovih navijača

violetto ---

4.2.7. Ružičasta, roze / rosa

²⁹Razumevanje dodatno komplikuje i činjenica da se popularna marka italijanskog piva takođe zove *Nastro Azzurro*, u čast prvog italijanskog preokookeanskog broda koji je dobio istoimeno priznanje.

ITALIJANSKI	SRPSKI	ZNAČENJE
campionato rosa sport in rosa		prvenstvo u nekom od ženskih sportova ženski sport
cronaca rosa		trač-rubrika, hronika događaja iz privatnog života slavni ličnosti (up. <i>cronaca nera</i>)
fiocco/nastro rosa		ružičasta mašna od trake na kućnim vratima koja označava rođenje devojčice (up. <i>fiocco azzurro</i>)
foglio rosa		privremena dozvola za kandidate za polaganje vozačkog ispita koja se izdaje na papiru takve boje
maglia rosa	roze/ružičasta majica	majica koju dobija vodeći takmičar u biciklističkoj <i>Trci kroz Italiju (Giro d'Italia)</i>
parcheggio rosa bollino rosa		parking mesto rezervisano za trudnice i porodilje ružičasta markica koja trudnicama i porodiljama omogućava besplatno parkiranje u svim zonama
quote rosa		u politici, broj mesta rezervisanih za žene na izbornim listama ili u organima uprave, na osnovu zakonski određenog minimuma
romanzi, film, letteratura, stampa rosa		popularna književnost, štampa i filmovi sa ljubavno-sentimentalnom tematikom, uglavnom

		namenjeni ženskoj publici
scandalo rosa		skandal u koji je upletena žena
vedere tutto rosa	gledati kroz ružičaste naočare	biti optimista, videti sve s lepše strane
	prikazati/predstaviti nešto/nekog u ružičastoj boji/svetlu	prikazati nešto ulepšano, idealizovano, lepšim nego što stvarno jeste, optimistički
	ružičasta perspektiva	povoljan, dobar ishod/izgled na uspeh

Sličnosti i razlike u frazeologiji koja se odnosi na ružičastu boju posebno su zanimljive kao ilustracija kulturnih razlika i specifičnosti običaja. Tamo gde se značenja u oba jezika poklapaju, to se najčešće odnosi na konotaciju optimizma, vedrine, nade. Italijanske kolokacije i izrazi kojih u srpskom nema odnose se pretežno na ružičastu boju kao oznaku ženskog pola. Premda je i na srpskom govornom području ženama simbolično „dodeljena” ista boja, to se zasada ne ispoljava u jeziku na isti način kao u italijanskom, mada su u svakodnevnom životu usvojeni neki obrasci, kao onaj da je roze boja za devojčice a plava za dečake, pa se muškoj i ženskoj deci kupuju odeća ili igračke odgovarajućih boja. Još jednu ilustraciju ovakve podele boja po polovima predstavlja italijanski običaj da se rođenje deteta objavljuje kačenjem mašnice na kućna vrata, i to ružičaste za devojčicu (*fiocco rosa*) i svetloplave za dečaka (*fiocco azzurro/celeste*). Tako su ovi izrazi i sami po sebi počeli da označavaju rođenje ženskog ili muškog deteta (Prilog A, slika 5).

U nekim slučajevima povezivanje sa ženskim rodnom nije preterano pozitivno: „ružičasta” literatura namenjena ženama uglavnom je trivijalna i bez veće književne vrednosti (Prilog A, slika 6), skandal ima pejorativnu konotaciju sam po sebi a roze predznak upućuje da je žena njegov glavni izazivač (i makar posredno krivac), dok se „ružičasta” hronika i štampa iste vrste (opet, namenjene pretežno ženskoj publici) bave tračevima koji nemaju mnogo veze sa „ozbiljnim” novinarstvom.

S druge strane, ružičasta boja na srpskom govornom području izaziva i određene asocijacije koje su uslovljene pojavama specifičnim za to područje, tako da bi prevod na italijanski zahtevao dodatna objašnjenja. Takva je skorašnja sintagma *ružičasta televizija*, koja se u medijima sve češće susreće, a odnosi se na privatnu medijsku kuću *TV Pink* (odnosno, danas već čitav lanac regionalnih *Pink* televizija u zemljama bivše Jugoslavije). Budući da se radi o doslovnom prevodu zvaničnog naziva, ovaj izraz može da se koristi kao neutralna perifraza (npr., „Ružičasta televizija predstavila novu programsku šemu”). Međutim, česta je i upotreba s podrugljivim prizvukom, gde pridev *ružičasta* naglašava opštu površnost, loš uticaj i kulturnu osiromašenost sadržaja koje *TV Pink* nudi gledaocima („Ružičasta televizija vrvi od prsatih cica”). Po analogiji, pridev *ružičast* u izrazima poteklim od ove kolokacije počeo je da označava celu supkulturu koja je nastala i razvila se pod uticajem tog medija i njemu sličnih, te je postao sinonim za kič, neukus i isključivo komercijalne, trgovačke porive (*ružičasta kultura*, *ružičasta imperija*, *ružičaste zvezde*, *ružičasta muzika* itd.)

4.2.8. Smeđa / marrone (mrka, braon/bruno)

ITALIJANSKI	SRPSKI	ZNAČENJE
abito, velo bruno bandiera abbrunata	<i>crnina</i>	tamna odeća koja se nosi u znak žalosti za nekim zastava sa crnom trakom na koplju u znak žalosti
camicie brune	<i>sive</i> košulje, *smeđekošuljaši	paravojne nacističke formacije u Nemačkoj za vreme Hitlera
mettere, vestire, portare, deporre il bruno	nositi, obući <i>crninu</i> odložiti <i>crninu</i>	biti u žalosti za nekim prestati s oplakivanjem nekoga
*zucchero bruno (greggio)	*smeđi / žuti šećer	nerafinisani šećer od šećerne trske
	do mrka mraka	do kasno u noć

	gledati (se) mrko; mrk pogled mrke misli, mrko ćutanje	gledati (se) s mržnjom, odbojnošću, netrpeljivošću neveseo, bez vedrine, utučen
	mrka kapa (zla prilika)	slabi izgledi za uspeh

Biljne i životinjske vrste:

orso bruno - mrki medved

razza bruna (alpina) - *smeđe alpsko goveče

Marrone

Smeđ je u srpskoj frazeologiji redak pridev, baš kao i *marrone* u italijanskoj (nađeni su samo u nazivima životinjskih vrsta kao što su *smeđe alpsko goveče* i *ratto marrone* - v. *siva*, a čak se i u srpskoj kolokaciji *smeđi šećer* ovaj pridev češće zamenjuje *žutim*). Sinonimi koji u frazeologiji preovlađuju su pridevi *bruno*, odnosno *mrk*, koji označavaju vrlo tamnu smeđu boju, nekad toliko tamnu da prelazi u crnu, pa često i preuzima isto značenje, bilo da se radi o opisu ljudske spoljašnjosti (v. 2. poglavlje) bilo da je reč o boji žalosti (*vestire il bruno*). Katkad u velikom broju nijansi između svetlosmeđe i crne može doći i do preklapanja gde postaje nejasna ne samo razlika između smeđe/mrke i crne već i između smeđe i sive. To uočavamo u primerima kao što su italijansko *ratto grigio/marrone* za sivog pacova (v. *siva*), ili obratno, srpska verzija *sive košulje* (jedina navedena u korpusu) za italijansko *camicie brune*, dok postoji i oblik *smeđe košuljaši*. U svakom slučaju, u frazeologiji oba jezika ova boja ima pretežno negativnu konotaciju i označava žalost, pesimizam, ozlojeđenost ili neprijateljstvo.

4.2.9. Siva / grigio

ITALIJANSKI	SRPSKI	ZNAČENJE
-------------	--------	----------

corpo grigio	*sivo telo	fiz. telo koje propušta ili emituje zračenje manjeg intenziteta ali istog sastava spektra
Di notte tutti i gatti sono grigi	Noću su sve mačke <i>crne</i>	u nevolji se čovek snalazi s onim što mu je dostupno, sitne razlike nisu važne
Eminenza grigia	siva eminencija	veoma uticajna osoba koja deluje iz senke, bez eksponiranja u javnosti
essere grigio in volto	biti siv u licu	it. biti natmuren, namrgođen; srp. biti bled, imati pepeljastu, nezdravu boju
letteratura grigia		naučno-stručne publikacije ograničenog tiraža, namenjene užem krugu čitalaca, koje se ne distribuiraju kroz uobičajene sisteme prodaje
materia/sostanza grigia (essere ricco/povero di materia grigia)	siva masa sive ćelije siva (moždana) kora	skup nervnih ćelija u mozgu u mozgu i kičmenoj moždini (sive ćelije); površinski sloj sive mase (kora) it. fig. inteligencija; imati/nemati dosta pameti
tempo grigio	sivo vreme	ružno, oblačno i tmurno vreme
cielo grigio, nuvole grigie	sivo nebo, sivi oblaci	oblačno, tmurno nebo, kišni oblaci
vedere tutto grigio		biti potišten, utučen, gledati na sve bez nade
zona grigia	*siva zona	nejasno, neodređeno područje, na granici zakona i morala

*economia "grigia"	siva ekonomija/*sivo tržište	srp. nezakonito bogaćenje, stvaranje profita bez plaćanja poreza; ekonomske delatnosti nad kojima država nema nadzor
*mercato grigio		it. protok legalno nabavljene i distribuirane robe preko nekonvencionalnih kanala po manjim cenama (engl. <i>grey market</i>); na berzi, kupoprodaja vrednosnih papira pre njihovog zvaničnog izlaska na tržište
	siva mrena	oboljenje očiju praćeno zamućenjem oćnog soćiva, katarakta

Biljne i životinjske vrste:

orso grigio - sivi medved, grizli

*ratto grigio/marrone - sivi pacov

sivi gušter

sivi soko

Zajednićko za oba jezika jeste da sivo predstavlja neodređenost, prelaz između krajnosti crnog i belog, bezbojnost. Kao takvo sivilo oznaćava i jednolićnost i neisticanje u turobnoj okolini (*utopiti se u sivilo*), a zatim potištenost i utućenost kakvu ta monotonija izaziva, tako da i u prenosnom smislu predstavlja nešto monotono, teskobno, mraćno, isto kao što doslovno oznaćava tmurno, oblaćno vreme. Italijanski korpus navodi obilje primera: *ore grigie, anima grigia, giorni grigi, carattere/spirito grigio, essere di umore grigio, condurre una vita grigia*; u srpskom *sivo* je ćesto korišćen pridev u metaforama ali ne i ustaljeni izraz, te i korpus nudi znatno manji broj kolokacija u tom znaćenju: *siva poezija, siva pustoš, sivilo svakodnevice, sivilo dnevnih novina*, a moćemo ukljućiti i noviju sintagmu *sivi dom*, kao metaforu za vaspitno-popravnu ustanovu.

Grigio takođe može biti blisko značenju koje ima pridev *nero* kad označava nezakonitu, ilegalnu delatnost, ili obavljanje poslova uz zaobilaženje zakonskih propisa i traženje „rupa” u njima (semantički, možemo ga povezati sa značenjem „sive zone” gde su moralne granice između ispravnog i pogrešnog zamućene i nejasne). Međutim, valja obratiti pažnju na to da izrazi *mercato grigio* (od engl. *grey market*) i *sivo tržište* nisu ekvivalentni. U srpskom, *sivo tržište* se koristi kao sinonim za *sivu ekonomiju*, a za oba se vezuje pojam nezakonitog zarađivanja i sticanja profita mimo državne kontrole, pa se tako povezuju i s pojmovima *crno tržište*, *crna berza*, *rad na crno* i sličnim. Za razliku od srpskog, italijanski kalk je zadržao izvorno značenje engleskog izraza koji pravi razliku između *crnog* i *sivog tržišta*: *sivo* nije nezakonito niti krši postojeće propise, već nalazi način da zaobiđe zvanične tržišne kanale, pa da tako „prečicom” i izbegavanjem birokratskih troškova višestruko uveća zaradu u odnosu na redovnu proceduru.

U srpskom je sve češće u upotrebi izraz *siva faza*, što u oblasti građevine i nekretnina označava završene grube radove na stambenim objektima, gde se dovršavanje enterijera obično prepušta kupcu. I ovaj termin ima konotaciju neizvesnosti i često se vezuje za delatnosti na ivici zakonitog, te je semantički srodan pojmovima kao što su *siva zona* i *siva ekonomija*. Italijanska kolokacija *fase grigia* nije ekvivalentna niti ima jedinstveno značenje; kao kalk iz engleskog *grey phase*, označava prelaznu fazu u nekom dugotrajnijem procesu, a može da se odnosi na različite oblasti (medicinu, zoologiju, psihologiju, itd.). Zajednički element u tim različitim kontekstima jeste što je u većini slučajeva reč o teškom periodu koji treba prebroditi.

4.2.10. Crna / nero

ITALIJANSKI	SRPSKI	ZNAČENJE
anima nera		beskrupulozna osoba, bez savesti, prodana duša (up. <i>bela duša</i>)
avere la coscienza nera		imati nečistu savest

bandiera nera	crna zastava, crni barjak	srp. znak smrti, ukopa; it. zastava anarhista; u novinskom jeziku, za kupališta sa izuzetno zagađenom vodom (up. <i>bandiera blu</i>)
bestia nera		bauk, nečiji opsesivni strah, noćna mora
borsa nera	crna berza	nedopuštena, tajna trgovina robom ili valutama, šverc; divlje tržište
buco nero	crna rupa	mesto u svemiru nastalo gravitacionim sabijanjem zvezde, koje je nevidljivo jer zbog snažne gravitacije nikakvo zračenje ne može izaći iz njega
caffè nero	crna kafa	kafa spravljena bez dodataka; srp. i turska kafa
camicie nere Brigate nere	crne košulje, crnokošuljaši	fašisti u Italiji za vreme Musolinija fašističke jedinice koje su se krajem II svetskog rata borile protiv italijanskih partizana
carattere nero (neretto)		masno štampana slova, bold
cielo nero, nuvole nere	crno nebo, crni oblaci	natmureno, naoblačeno nebo; tmurni, kišni oblaci
cinema/fotografia/disegno in bianco e nero	crno-beli film/fotografija/crtež, grafika	rađeni u crno-beljoj tehnici
contabilità nera (in nero) conto in nero chiudere in nero		ilegalno računovodstvo, radi izbegavanja poreza pokriven račun, aktiva, bez dugovanja; tajni račun završiti posao bez gubitaka,

		sa profitom ili na nuli
corpo nero	crno telo	telo koje potpuno apsorbuje vidljivu svetlost
cronaca nera	crna hronika	hronika koja beleži nesrećne i tragične događaje
dire oggi bianco e domani nero		protivrečiti sebi, stalno menjati mišljenje
essere arrabbiato nero		biti van sebe od besa
essere nero in volto		biti natmuren, ozlojeđen
essere, diventare nero (dal sole)	pocrneti	preplanuti od sunca
far credere il bianco per il nero		lažno predstaviti nešto kao bolje, ulepšati
fare del bianco nero		raditi sasvim obratno nego ranije
fare del nero		prodavati robu ili usluge bez izdavanja fiskalnog računa, bez prijave poreza
fascia nera (di lutto), striscia nera	crni flor, crna traka	znak žalosti za pokojnikom koji se nosi najčešće oko ruke, okovratnika ili šešira
freddo nero		velika hladnoća
fumata nera	*crni dim	dim kojim se za vreme konklave oglašava da papa još nije izabran; fig. negativan ishod izbora
giornata nera	crni dan, crni petak	nesrećan dan, dan tragedije, velikog zla
giorni neri	crni dani	period nemaštine i nesreće
il nero dell'occhio		zenica
lavorare in nero, assumere in nero, pagamenti in nero	raditi, zapošljavati, kupovati na crno	ilegalno, neprijavljeno, bez dozvole, švercovati

lavoro nero	rad(iti) na crno	rad(iti) bez dozvole, uz izbegavanje zakonskih propisa i poreskih obaveza
mercato nero	crno tržište	ilegalno tržište, posebno u vreme ratova ili neposredno posle njih
fondi neri	crni fond	tajna zaliha novca, obično namenjena finansiranju nedozvoljenih delatnosti ili neplaniranih izdataka
lista nera/libro nero segnare nella lista nera/sul libro nero	crna lista staviti na crnu listu	(staviti na) popis, spisak imena nepoželjnih ili sumnjivih; kategorija u koju se stavljaju oni su nešto skrivili, koje treba kazniti
lotto, toto nero		ilegalna lutrija, ilegalne kladionice
magia nera	crna magija	stvaranje čuda, vraćanje i sl. uz prizivanje i pomoć zlih duhova, đavolskih sila
messa nera	crna misa	parodija na katoličku misu, sa iskrivljenim opscenim ritualima; srp. i <i>mrtvačka misa</i> , koja se čita za mrtve
mal nero		čađavica; gljivična bolest biljaka, najčešće voćaka
mani nere, colletto nero, polsini neri	crne ruke, crno rublje	prljavi, zamazani, nečisti
mano nera (manonera)	Crna ruka	naziv više tajnih, često kriminalnih organizacija; srp. tajna politička organizacija osnovana u Srbiji 1903. čiji su članovi učestvovali u zaveri protiv

		Aleksandra Obrenovića; it. zločinačka udruženja na Siciliji i u SAD u prvoj polovini XX veka
mettere nero su bianco	staviti crno na belo	ostaviti napismeno; jasno, argumentovano
miseria nera, fame nera paura nera	crna beda/sirotinja/ nemaština crne brige	najgora beda, siromaštvo na ivici egzistencije velika briga, strepnja, strah
mostrare la più nera ingratitudine		pokazati najgoru nezahvalnost
non distinguere il nero dal bianco		ne razlikovati jasne stvari, imati zbrkane pojmove
non facciamo il diavolo più nero di quanto non sia	nije đavo tako crn (kako ga slikaju) nije ni gavran crn koliko kažu	ne mora neko/nešto biti onoliko loš/e koliko se smatra, bolje je nego što se misli
occhiali neri	*crne naočare (češće <i>naočare za sunce</i>)	naočare sa crnim staklima, za zaštitu od sunca ili za slabovide osobe
oro nero	crno zlato	nafta, petrolej
pane nero	crni hleb	hleb od crnog brašna
pecora nera	crna ovca	neko ko se razlikuje, izdvaja od ostalih po negativnim osobinama, otpadnik, grešnik
pensieri neri	crne misli, crne slutnje	velika zabrinutost, pesimizam
peste nera	crna smrt	kuga
pozzo nero acque nere		septička jama otpadne vode za kanalizaciju

prendere/pigliare nero per bianco		shvatiti naopako
puntare, giocare sul nero	staviti, igrati na crno	u ruletu, uložiti na brojeve na crnoj pozadini
razza nera	crna rasa	jedna od ljudskih rasa karakteristična pre svega za Afriku;
continente nero	Crni kontinent	Afrika
musica nera (engl. <i>black music</i>)	crnačka muzika	afroamerička muzika različitih žanrova (gospel, džez, bluz, swing, soul, rep itd.)
romanzo nero	*, „crni” roman	roman sa morbidnom, jezivom atmosferom, horor, gotski roman
scatola nera	crna kutija	hermetički zatvorena kutija u pilotskoj kabini, sa svim podacima o letu aviona
umore nero, cuore nero		loše raspoloženje, utučenost, potištenost; u antičkoj medicini melanholija, jedna od četiri vrste temperamenta
umorismo nero	crni humor	zajedljiv, sarkastičan humor, kojim se izruguje stvarima s kojima se čovek inače ne šali (smrt, bolest itd.)
vedere tutto nero	crno gledati na nešto, videti sve crno, gledati kroz crne naočari	biti pesimista, gledati samo loše strane života
vesti nere, paramenti neri (di lutto)	crnina	crna odeća, dekoracija ili crkvena oprema u znak žalosti
vestirsi di nero mettere l’abito nero,	biti u crnini	nositi crnu odeću (ili prekriti enterijer crninom) u znak

paramenti neri (di lutto)		žalosti za nekim
vino nero	crno vino	it. vino tamnocrvene boje dobijeno od crnog grožđa (sin. <i>vino rosso</i>)
	(ne reći) ni bele ni crne, ni belo ni crno	ni da ni ne, ni lepo ni ružno, ni povoljno ni nepovoljno
	belo ili crno	da ili ne, dobro ili loše, povoljno ili nepovoljno
	biti crne sreće	biti vrlo nesrećan
	biti nekom crn pred očima	biti mrzak, odvratn
	biti pod crnom zemljom	v. <i>crna zemlja</i>
	crn obraz čovjek crna obraza	velika sramota nepošten, nečastan, nekarakteran čovek
	crn komad metnuti nekome u torbu	podvaliti nekome, nasamariti ga
	crna džigerica	najveća telesna žlezda u gornjem delu trbušne duplje, jetra
	crna kuća	tamnica, zatvor
	crna magla	nesvestica
	crna marica	razg. policijska kola za prevoz uhapšenika ili zatvorenika
	crna metalurgija	obrada metala i njihovih legura (dobijanje gvožđa i čelika)
	crna mrena	potpuno slepilo usled oboljenja mrežnjače ili očnog nerva, amauroza
	crna ptica	vesnik nesreće, smrti

	crna strana	najosetljivije mesto, slaba tačka
	crna sudbina	zla sudbina, zla kob
	crna tačka	mesto na drumu gde se često događaju saobraćajni udesi
	crna zemlja biti pod crnom zemljom sastaviti/složiti nekog sa crnom zemljom; otići /oterati/poslati pod crnu zemlju sve je crna zemlja	simbol smrti, groblja biti mrtav, u grobu srušiti, oboriti nekog na zemlju udarcem ili oružjem; ubiti nekoga sve je to isto, bez obzira na razlike sve ljude čeka isti kraj
	crna zloba	okorela zloba, opakost
	crna zvona	znak smrti, pogreba
	crna/mrka kapa	<i>v. smeda</i>
	crne boginje	velike boginje, teška zarazna bolest, variola
	crne godine	godine oskudice, nesreće
	crni anđeo	zlo biće, đavo
	crni ciganin	bednik, čovek sa društvenog dna
	crni dušmanin	najljući neprijatelj
	crni glas(i), crna vest	nesrećna, tužna, loša vest
	crni greh	strašan, težak greh, zločin
up. <i>aristocrazia nera</i> (5. poglavlje)	crni kaluđer crna škola crni đak	kaluđer u crnoj mantiji bogoslavija, srednja teološka škola klerik, učenik katoličkog

		semeništa
nuvole nere si addensano all'orizzonte	crni oblaci se nadvijaju	predstoji veliko zlo, situacija se pogoršava
<i>carbonchio</i>	crni prišt	čir u unutrašnjem tkivu kože, antraks
	crnim slovima zapisati	upamtiti kao veliku nesreću
	crno brašno	brašno sa primesama mekinja
	crno mu se piše	predstoji mu zlo, nešto loše
<i>vino rosso</i>	crno vino	(v. <i>crvena</i>)
	čuvati bele pare za crne dane	štedeti novac za eventualna teška vremena
	daleko mu lepa/crna kuća	ne želim da imam posla s nekim, ne tiče me se
	dati/potrošiti i crno ispod nokata	sve dati, potrošiti celu imovinu
	dopasti crna ruha crnu vunu presti za nekim	žaliti za pokojnikom, izgubiti nekog
	granuti nekom crno sunce	doživeti nešto neprijatno, pretrpeti veliki gubitak
	i za crnog đavola	i za najgoreg, za bilo koga
	načiniti od belog crno	prikazati lošim ili ružnim ono što nije takvo
	ni koliko je crno pod noktom	nimalo, ništa, ni najmanje
	nije baš sve (tako) crno	ne mora sve biti loše, ima i nečeg pozitivnog
	od crna učiniti belo	pokušati nešto nemoguće
	plakati/kukati kao crna/ljuta godina	gorko zaplakati, kukati na sav glas

	prikazati crnim bojama prikazati/predstaviti nekoga u crnoj boji	prikazivati nepovoljno, negativno, pesimistički
	raditi kao crnac, crnčiti	raditi mnogo i naporno
	sve crnje i gore	beznadežno, sve gore, teško podnošljivo
	sve je crno	sve je loše, beznadežno
	zapisati crnom kredom u odžak	smatrati izgubljenim, propalim, otpisati
	zaviti nekog u crno	nekoga unesrećiti, ojaditi, ubiti mu nekog, naneti težak udarac, bol

Biljne i životinjske vrste:

*carpino nero - crni grab

*formiche nere - crni mravi

*pino nero - crni bor

pepe nero - crni biber

tè nero - crni čaj

uva nera - crno grožđe

crni brest

crni luk

Crna i bela boja najzastupljenije su u hromatskoj frazeologiji oba jezika. Možemo izdvojiti nekoliko osnovnih značenja crne boje koja su zajednička italijanskom i srpskom:

a) **nesreća** (*giornata nera - crni petak, pensieri neri - crne misli, nuvole nere - crni oblaci, vedere tutto nero, crna sudbina, crno sunce, crna ptica, crne godine, crno sunce* itd.)

b) **smrt** (*vestire il nero/bruno - nositi crninu, vesti nere - crno ruho, zaviti u crno, fascia nera - crni flor, crna zastava, crna zemlja, crna misa, crna zvona* itd.)

c) **zlo** (*anima nera, bestia nera, coscienza nera, diavolo nero - crni đavo, lista nera - crna lista, magia nera - crna magija, pecora nera - crna ovca, crni anđeo, crn obraz, crn pred očima*, itd.)

d) **nezakonite, potajne radnje** (*borsa nera - crna berza, contabilità nera, fare del nero, fondi neri - crni fond, mercato nero - crno tržište, lavoro nero - rad na crno, toto nero*, itd.)

e) **dodatno naglašavanje, pojačavanje** osnovnog značenja, uglavnom negativnog (*arrabbiato nero, freddo nero, fame nera, guai neri, miseria nera - crna sirotinja, ingratitudine nera, paura nera, crne brige, crni dušmanin, crna zloba*, itd.)

Italijanski korpus navodi više primera u kojima se izjednačavaju crna boja i **nečistoća, prljavština**, doslovna ili moralna (*mani nere - crne ruke, unghie nere - crni nokti, coscienza nera, pozzo nero, acque nere, crno rublje*). Pojedini pojmovi koji u srpskom simbolizuju smrt u italijanskom imaju drugo značenje (*crna zastava, crna misa*) dok ima i nekih koji se po obliku poklapaju ali oba jezika za njih imaju sopstveno, specifično značenje (*Crna ruka* i *mano nera*, izrazi koji svaki na svoj način ilustruju jedan period srpske i italijanske istorije). O izrazima koji uključuju i belu boju više pod *bela*.

4.2.11. Bela / bianco

ITALIJANSKI	SRPSKI	ZNAČENJE
acque bianche		svaka voda koja nije škodljiva po javno zdravlje i ne spada u otpadne vode (up. <i>acque nere</i>)
andare in bianco		ne uspeti u nečemu, zakazati
armate bianche	bela garda, belogardejci	kontrarevolucionarna vojska u Oktobarskoj revoluciji
armatura bianca		oklop iskovan od nepoliranog čelika
armi bianche		hladno oružje

arte bianca		pekarski zanat
avere idee in bianco e nero	*videti sve(t) crno-belo	imati jasne i precizne pojmove, najčešće moralne
avere la coscienza bianca		imati čistu savest
bandiera bianca	bela zastava	znak predaje ili pregovora
alzare bandiera bianca	istaći belu zastavu	odustati, predati se
calore bianco (portare) al calor bianco	belo usijanje	najviša tačka zagrevanja pri kojoj zagrejano telo dobija beli sjaj; fig. krajnja granica napetosti, uzbuđenja i sl.
camici bianchi	*beli mantili	lekari (u it. i istraživači)
carbone bianco		hidroenergetske rezerve
carni bianche	belo meso	živinsko, teleće, jagnjeće ili zečje meso, zbog bele boje koju dobiju nakon pripreme
colletti bianchi	biti s belim okovratnikom	činovnici, službenici, svi koji obavljaju kancelarijske poslove (up. <i>colletti blu</i>)
conto (in) nero		račun u aktivi, bez dugovanja (v. <i>conto in rosso</i>)
correre tanto quanto fra il bianco e il nero (dal bianco al nero)		veliki jaz, ogromna razlika između dva pojma ili osobe
dare una mano di bianco; dare il bianco (di bianco) a qcs.		okrečiti, prefarbati; fig. prebrisati, izbrisati, kako bi se nešto zaboravilo
dare/avere carta bianca		dati/imati sva ovlašćenja, određene ruke
di punto in bianco		odjednom, iznenada

diventare bianco per la paura	pobeleti od straha	prebledeti
esperimento (in) bianco		eksperiment kojim se prikupljaju informacije o veličinama karakterističnim za neki sistem u odsustvu veličine koju treba izmeriti; kako bi se pri konačnom merenju otklonio uticaj sredine u kojoj se sistem nalazi
essere bianco e rosso		v. <i>crvena</i>
far vedere nero per bianco/dare ad intendere il bianco per nero, far nero il bianco e bianco il nero fare del bianco nero	proglasiti crno za belo; načiniti od belog crno	svesno nešto prikazivati lažno, suprotno od onoga kakvo je zaista; obmanuti, prodavati rog za sveću prikazati lošim ili ružnim ono što nije takvo
far venire i capelli bianchi a qcn.	osedeti zbog nekoga	zadavati mnogo briga ili straha nekome; namučiti se zbog nekoga
fare i capelli bianchi in un lavoro mettere i capelli bianchi per fare qcs.	osedeti od muke zbog nečega	posvetiti godine nekom poslu
farina bianca	*belo brašno	brašno bez primesa mekinja
fiera, settimana del bianco		godišnja rasprodaja posteljine, kuhinjskog platna i veša (često traje sedam dana)
firmare in bianco assegno/cambiale in		preuzeti neku obavezu unapred, ne poznajući uslove, rizike i odgovornosti potpisan a nepopunjen ček /menica;

bianco rilasciare una cambiale in bianco a qcn.		ukazati nekome potpuno poverenje
fumata bianca	*beli dim	dim kojim se za vreme konklave oglašava izbor pape; fig. pozitivan ishod glasanja
globuli bianchi	bela krvna zrnca	leukociti
golpe bianco		preuzimanje vlasti, državni udar bez primene sile
il bianco dell'occhio guardare nel bianco degli occhi		beonjača gledati netremice, najčešće neprijateljski
il bianco dell'uovo	belance	
in bianco e nero (film, foto)		v. <i>crna</i>
la tratta delle bianche	trgovina belim robljem	otmice i trgovina ženama radi prostitucije
libro bianco (sulla mafia, sulla droga)	bela knjiga (crnih organizacija, organizovanog kriminala)	skup dokumenata koje razne organizacije objavljuju kako bi se javnom mnenju predstavili aktuelni društveni problemi
luce bianca	bela svetlost	svetlost širokog spektra, koja obuhvata ceo raspon vidljivih zračenja
lupara bianca		ubistvo izvršeno od strane mafije tako da se telo žrtve nikada ne pronađe
magia bianca	bela magija	stvaranje čuda, vraćanje i sl. uz prizivanje i pomoć dobrih duhova, nebeskih, božanskih sila

mal bianco		pepelnica, gljivično oboljenje biljaka
mangiare/cuocere in bianco; pesce, pasta, riso in bianco		jesti/spremati hranu bez začina i sosova, samo s uljem ili maslacem
mani bianche/bianche mani	--- / bele ruke	čiste ruke/nežne i otmene ruke
matrimonio (in) bianco		nekonzumiran brak
mettere nero su bianco		v. <i>crna</i>
morte bianca	bela smrt	smrt od smrzavanja u snegu; it. i (2) v. <i>omicidio bianco</i> it. (3) smrt od predoziranja, najčešće heroinom
mosca bianca	bela <i>vrana</i>	izuzetno retka stvar ili osoba
nana bianca	*beli patuljak	poslednji stadijum zvezda sa masom sličnom Sunčevoj (ili do 1,4 puta većom)
non distinguere (il) bianco da(l) nero		v. <i>crna</i>
note bianche	*„bele” note	u muzici, note sa vrednošću većom od četvrtine
notte bianca/in bianco “notti bianche“	 „bele noći”	besana, neprospavana noć; it. (2) ekvivalent „noći muzeja”, kad su institucije kulture otvorene preko noći u severnim zemljama, noći kada sunce ne zalazi
oggi dire bianco e domani nero, un giorno dice bianco, un giorno nero l'uno dice bianco e l'altro nero		govoriti danas jedno a sutra drugo, svaki čas menjati mišljenje imati suprotstavljene stavove

omicidio bianco (v. i <i>morte bianca</i>)		nesreća na radnom mestu sa smrtnim ishodom, najčešće zbog nedovoljnih mera bezbednosti
oro bianco	belo zlato	zlato svetlije nijanse, za razliku od žutog; srp. i fig., platina
pane bianco	beli hleb biti na belom hlebu	hleb od belog brašna; srp. i fig. gospodski, ugodan život čekati na izvršenje smrtne kazne; sa strepnjom iščekivati rešenje nečega
partita/risultato in bianco		utakmica bez golova
pesce bianco	bela riba	vrste ribe sa belim mesom i srebrnastim krljuštima (zubatac, deverika, mrena itd.) up. <i>plava</i> riba
peste bianca	bela kuga	it. smrt od posledica droge ili od tuberkuloze srp. izražen pad nataliteta
pigliare/prendere il bianco per nero		shvatiti naopako
polvere bianca	*beli prah	razne vrste droge u tom obliku, najčešće kokain
razza bianca, pelle bianca	bela rasa	kavkaska rasa ljudi
scheda bianca	*beli listić	nevažeci glasački listić
sciopero bianco		štrajk pri kome su radnici na radnom mestu i formalno poštuju sve propise, ali sabotiraju proces rada
semestre bianco		poslednjih šest meseci predsedničkog mandata u Italiji

sindacato bianco		sindikat prokatoličke orijentacije, nasuprot socijalističkim (up. <i>sindacato rosso</i>)
cooperative bianche, lega bianca		zadruga i manja sindikalna udruženja prokatoličke orijentacije
sostanza bianca	*bela masa	produžeci nervnih ćelija u unutrašnjosti mozga
sport bianchi, settimana bianca, bianco Natale Olimpiadi bianche	„beli” Božić	povezano sa snegom: zimski sportovi, zimski odmor, snežni Božić Zimske olimpijske igre
sposarsi in bianco	*udati se u belom	udati se u tradicionalnoj beloj venčanici
terre bianche		posebna vrsta glinovito-peskovitog zemljišta
vedova/o bianca/o	bela udovica/udovac	žena/muš kojooj/kome je supružnik odsutan u dugim vremenskim periodima
versi bianchi	blankvers, „beli” stih (engl. <i>blank verse</i>)	slobodan stih, najčešće nerimovani petostopni jamb
vino bianco	belo vino	vino svetle boje, dobijeno od belog grožđa
voci bianche		dečji glasovi; falset, ili uopšteno, glasovi koji nisu muški
zucchero bianco (raffinato)	*beli šećer	rafinisani šećer
	(teći) bela voda između nekoga	ne biti krvni rod
*pagine bianche	*bele strane	telefonski imenik sa brojevima fizičkih lica (up. <i>pagine gialle</i>)

	*biti zaštićen kao beli medved	biti pod uticajnom zaštitom, koja omogućava da se nekažnjeno krše neka pravila ili zakoni
	bela brada/glava bela kosa, brada	sed čovek, starac posedela kosa/brada od starosti
	bela duša	čedna, nevina, bezgrešna, časna osoba
	bela džigerica	pluća
	bela kafa	kafa s mlekom (it. <i>caffelatte</i>), za razliku od it. <i>caffè bianco</i> (kafa s vrlo malo mleka, <i>macchiato</i>)
	bela kosa	svetloplava kosa
*Casa Bianca	Bela kuća	1) službena rezidencija predsednika SAD; 2) predsednik SAD i njegova administracija
	bela misao	optimističko, vedro razmišljanje
	bela tačka	u fudbalu, mesto odakle se izvodi jedanaesterac
	bela tehnika	električni aparati za domaćinstvo
	bele godine	starost
	bele plesti	posedeti, ostariti; za žene, ostati usedelica
	beli i crni bogovi	dobri i loši, pozitivni i negativni bogovi, u moralnom smislu
	beli konac	(šalj., zast.) rakija
	beli mrs/smok	mlečni proizvodi

*"sport bianco"	beli sport	srp. tenis; it. skijanje
	belo blago	srebro, srebrni novac
	belo ili crno	v. <i>crna</i>
	belo ispod nok(a)ta ni belo ispod nok(a)ta	sve ništa
	belo srebro	srebrni metal svetlije nijanse
	čuvati bele pare za crne dane	štedeti da se ušteđevina nađe u nevolji
	gledati belo	gledati odsutno, tupo, s nerazumevanjem ili čuđenjem
	na beli dan izneti	obelodaniti, razglasiti nešto
	načiniti od belog crno	v. <i>crna</i>
	ne pomoliti (ni) bela zuba	ne progovoriti, ne reći ni reč
	ne videti bela dana	1) biti prezauzet, nemati vremena 2) ne ostati živ
	ne videti beloga boga	ne izlaziti iz kuće, ne družiti se s ljudima
	ne videti belu mačku	privremeno veoma loše videti, obnevideti od umora
	ni bele (ne progovoriti)	ni reči ne reći, ništa ne progovoriti; up. <i>crna</i>
	ni bele ne videti	ništa ne videti; biti potpuno pijan
	ni bele ni crne, ni belo ni crno	v. <i>crna</i>
	od crna učiniti belo	v. <i>crna</i>
	po belom danu	dok se vidi, dok ima dnevnog svetla

	pobeći/otići u beli svet	otići daleko od kuće, u tuđinu, napustiti svoj kraj u potrazi za boljim životom
	preko bela sveta	vrlo daleko
principe <i>azzurro</i>	princ na belom konju	idealizovani muškarac iz devojačkih maštanja
	proglasiti crno za belo	v. <i>crna</i>
	u po/usred bela dana	usred dana, u podne

Biljne i životinjske vrste:

*carpino bianco - beli grab

orso bianco - beli medved

pepe bianco - *beli biber

uva bianca - belo grožđe

beli bor

*beli glog - *biancospino comune

beli jasen

beli luk

I kod bele boje možemo izdvojiti nekoliko osnovnih značenja koja su zajednička za italijansku i srpsku frazeologiju:

a) **prazno, neiskorišćeno; odsustvo, nedostatak nečega** (često kao priloški izraz *in bianco*: *andare in bianco, dare carta bianca, firmare/mangiare in bianco, lupara bianca, matrimonio in bianco, notte bianca, partita in bianco, sciopero bianco, vedova bianca - bela udovica, voci bianche, bela kuga, beli listić, gledati belo*, itd.);

b) **pozitivno, povoljno** (*bianche mani - nežne ruke, magia bianca - bela magija, mosca bianca - bela vrana, bela misao, princ na belom konju*, itd.);

c) **čistoća, doslovna ili moralna** (*acque bianche, carbone bianco, colletto bianco, coscienza bianca, mani bianche, sposarsi in bianco - udati se u belom, bela duša* itd.);

d) **negativno, nepovoljno**, često povezano sa značenjem pod a): (*la tratta delle bianche - trgovina belim robljem, libro bianco - bela knjiga, lupara bianca, peste bianca*,

omicidio bianco, polvere bianca - beli prah, bela kuga, bela udovica, biti na belom hlebu itd.).

Od važnijih značenja koja su u frazeologiji nešto manje zastupljena, možemo uočiti da je u srpskom daleko češće nego u italijanskom korišćenje prideva *beo* za **naglašavanje, pojačavanje osnovnog značenja** (*beli dan, beli zub, beli svet, beli bog, ni bele; di punto in bianco*), kao i da se označi **starost** (*bele godine, bela brada, bele plesti; capelli bianchi*); italijanski kao i srpski sedu kosu vezuje i za veliki trud ili muku (*mettere i capelli bianchi per qcs. - osedeti zbog nečega*).

Italijanski ovaj pridev često koristi tamo gde bi srpski ekvivalent glasio **zimski** ili **snežni**: *Olimpiadi bianche, settimana bianca, Natale bianco, sport bianco; bela smrt* u srpskom redak je primer ovakve upotrebe tog prideva, kao i skorašnji kalk „*beli Božić*”.

4.3. Crna prema beloj boji. Možemo primetiti da se značenja crne i bele boje u frazeologiji donekle razlikuju od opštih značenja koja smo naveli u 2. poglavlju. Osim što u frazeologizme ne ubrajamo referencijalno, tj. osnovno značenje najtamnije i najsvetlije boje, naglašenije su negativne konotacije crne i pozitivne konotacije bele, kao i značaj uloge koju imaju u frazeologiji oba jezika kao intenzifikatori (*freddo nero, fame nera, ni bele ne reći/ne videti*), s tim što italijanski korpus sadrži više takvih primera za crnu, a srpski za belu boju. Takođe, za razliku od pregleda opštih značenja u 2. poglavlju, kroz primere frazeoloških izraza bolje se uočava kako bela boja može imati i negativno značenje (*omicidio bianco, bela kuga*), premda joj se, kao suprotnosti crnoj, najčešće pripisuju pozitivne konotacije.

Kod prideva *crn* i *beo* nalazimo i veći stepen prevodne ekvivalencije u oba smera u odnosu na druge hromatske prideve. Ovakve sličnosti, međutim, mogu da predstavljaju i izvor nesporazuma kada se upotreba i terminologija u dva jezika ne podudaraju, što između ostalog dovodi i do pogrešnih prevoda, a posebno u slučajevima koji izgledaju kao doslovan prevod originalnog izraza.

Na srpskom, *bela smrt* je smrt usled smrzavanja, najčešće u dubokom snegu. Ovo značenje postoji i u italijanskom, ali se sam izraz u tom značenju koristi relativno retko u

odnosu na druga značenja za koja u srpskom nema ekvivalenata. Izrazi *morte bianca* ili *omicidio bianco* često označavaju nesreću sa smrtnim ishodom na radnom mestu, uglavnom na gradilištima na kojima se ne poštuju mere zaštite na radu; *morte bianca* takođe može da označava i iznenadnu smrt novorođenčadi, nazvanu još i “*morte in culla*” („smrt u kolevci“).

Slično tome, italijanska sintagma *peste bianca* odnosi se na tuberkulozu, a u novije vreme i na drogu, dok srpsko *bela kuga* označava pad nataliteta, te ne predstavlja prevodni ekvivalent.

Suprotan, a i mnogo ređi slučaj, predstavljaju izrazi *mosca bianca* i *bela vrana*, koji imaju isto značenje uz upotrebu istog hromatskog prideva, ali uz različite imenice - dok je u srpskom *bela vrana* ređa pojava, u italijanskom je to *muva*.

U italijanskom *notte bianca*, osim severnjačkog fenomena belih noći, može da se odnosi i na godišnju manifestaciju kada su noću otvorene kulturne institucije kao muzeji, galerije i slično. Srpska kolokacija *belo zlato*, osim nijanse zlata kao u italijanskom *oro bianco*, može da se odnosi i na platinu. Srpsko *beli sport* označava tenis, dok se u italijanskom sintagma *sport bianco* dosta ređe koristi, ali za skijanje.

Mnogobrojni su frazeološki izrazi sa oba prideva, gde belo i crno označavaju najveći mogući kontrast, potpune suprotnosti, dobro i loše, lepo i ružno, povoljno i nepovoljno, ili naprosto izražavanje stava: da ili ne. Ovakvih izraza ima u oba jezika, ali često nemaju hromatske ekvivalente u drugom jeziku; retki srpski izrazi kao što su *proglasiti crno za belo*, *načiniti od belog crno*, *videti crno-belo*, *staviti crno na belo* itd., mogu poslužiti kao ekvivalenti italijanskim, a takođe ni za veliki broj srpskih „crno-belih” izraza italijanski nema odgovarajuće hromatske ekvivalente.

Osim što označavaju suprotnost najtamnije i najsvetlije krajnosti, videli smo da obe boje mogu da označavaju i svetliju, odnosno tamniju verziju pojma koji se već vezuje za neki drugi hromatski pridev (v. “macro-black” i “macro-white”, 1. poglavlje); tako se uspostavljaju paradigmatički odnosi ne samo između crne i bele, već i između crne/bele i crvene, žute, plave i drugih boja. Uz suprotstavljene kolokacije *crne* i *bele misli* (*pensieri neri*), ital. *anima nera* i srp. *bela duša*, *crna* i *bela magiju* (*magia nera/bianca*), *acque bianche* i *acque nere*, *beli* i *crni dim* (*fumata bianca/nera*), postoje i paradigmatičke

moogućnosti koje ne predstavljaju toliki međusobni kontrast, i gde je pandan belo i crnoj neka druga boja: *bela*, *žuta* i *crna rasa* ljudi (*razza bianca/gialla/nera*), *belo* i *crno grožđe* (*uva bianca/nera*), *belo* i *crno vino* (*vino bianco/rosso*), *beli* i *smeđi/žuti šećer* (*zucchero bianco/bruno*), *belo* i *crveno meso* (*carni bianche/rosse*), *bela* i *plava riba* (*pesce bianco/azzurro*), *crna* i *obojena metalurgija*, *bela* i *crvena krvna zrnca* (*globuli bianchi/rossi*), *belo* i *crveno usijanje* (*calore bianco/rosso*), itd. Bela je često korišćena kao suprotnost crvenoj kad je ova označavala socijalizam i komunizam: *crvena* i *bela garda* (*guardie rosse, armata bianca*), *sindacati bianchi/rossi*, *cooperative bianche/rosse*, itd. (v. 5. poglavlje). U slučajevima kao što su pridevi uz vino, grožđe, ljudske rase, kafu i slično, nijedan od njih ne označava „pravu” crnu i belu, već samo određeni stepen tamnog i svetlog.

U toku obrade frazeološkog korpusa, za **narandžastu i ljubičastu** nisu ni u italijanskom ni u srpskom pronađeni frazeološki primeri (izuzev metonimija koje se odnose na članove određenog sportskog kluba ili drugog oblika zajednice, što je obrađeno u 2. poglavlju).

4.4. Poređenja su nađena samo za crvenu, žutu, zelenu, plavu, crnu i belu. Spoj glagola *essere* ili *diventare* s ovim pridevima u hromatskim poređenjima često se može zameniti i hromatskim glagolima (*arrossire/pocrveneti, ingiallire/požuteti, sbiancare/biancheggiare - pobeleti/pobledeti/beleti se* itd.)

4.4.1. Crvena:

rosso come un papavero - crven kao bulka

rosso come un gambero - crven kao rak

rosso come il fuoco, come la brace, come la fiamma, (diventare) rosso come un peperone, come un pomodoro, come una ciliegia

crven kao jabuka, *kao krv

4.4.2. Žuta:

essere giallo (in viso) come un limone - *žut kao limun

giallo come un morto

*giallo come (l')oro (di) zecchino - žut kao cekin

žut kao vosak

4.4.3. Zelena:

verde come un ramarro (zelembać)

*zelen kao trava

essere avaro/stretto/serrato come una pi(g)na verde (ili iron. *largo come le pine verdi*) - biti veoma škrt (kao tvrde zelene šišarke koje je teško otvoriti)

4.4.4. Plava:

*blu come il cielo - *plav kao nebo

*blu come il mare

*plav/modar kao šljiva

4.4.5. Crna:

nero come il carbone - crn kao gar

nero come l'ala d'un corvo - crn kao gavran, *kao gavranovo krilo

nero come la notte - *crn kao noć

nero come l'ebano, come l'inchiostro, come la pece

avere la faccia nera come uno spazzacamino - biti garav (u licu), crn kao odžačar

4.4.6. Bela:

bianco come la neve - beo kao sneg

essere bianco come un cencio, come un panno lavato, come un lenzuolo - biti bled kao krpa, pobeleti kao platno

bianco come un morto - bled kao smrt

bianco come il latte, come un giglio

beo kao kreda, kao kreč - *bianco come il gesso (bianco gesso)

4.5. Problem ekvivalencije. Kao što je između italijanskog i srpskog vidljiva asimetrija u pogledu broja prideva za različite boje i nijanse, tako je ta asimetrija uočljiva i kod hromatske frazeologije koja uključuje osnovne boje: naime, u mnogim slučajevima jedan jezik ima određeni izraz ili kolokaciju koji uključuju hromatski pridev ili prilog, dok drugi u istom značenju ili koristi izraz sa drugom bojom ili pak odrednicu koja uopšte ne sadrži nikakvu boju: npr., strah može imati u italijanskom i plavu i crnu boju (*fifa blu, paura nera*), dok srpski nema hromatskog ekvivalenta, baš kao što ga italijanski nema za srpsko *mrka kapa* ili *beli svet*). Valja još jednom skrenuti pažnju i na slučajeve koji su već posebno obrađeni kod pojedinačnih boja, kada se u oba jezika poklapa terminologija, ali ne i značenje. U jednom jeziku određeni frazeologizam može pokrivati više različitih značenja nego u drugom (*morte bianca, nastro azzurro, žuto zlato*), ili se značenje može potpuno razlikovati (*peste bianca i bela kuga, valuta verde i zelena valuta*). Takve slučajeve nepostojanja prave ekvivalencije u značenju možemo naći u najrazličitijim oblastima, tako da valja brižljivo proveriti izraze koji deluju kao bukvalan prevod.

Kod **toponima**, srpski koristi perifrazu „crveno ostrvo” za Kubu; međutim, Isola Rossa je ime mesta na Sardiniji ili perifraza koja se koristi za Madagaskar, a nešto ređe za Kubu.

U **bankarstvu**, italijanski pravi razliku između termina *clausola rossa* i *clausola verde*³⁰; u srpskom, ovaj drugi termin ne postoji, već se njegovo značenje podvodi pod jedan od oblika „crvene” klauzule.

U **istorijskoj** literaturi, pored termina *guardia rossa* za crvenogardejce u ruskoj revoluciji italijanski ima i oblik u množini, pri čemu pojam *guardie rosse* označava kinesku Crvenu armiju, pa dobijamo višestruko preklapanje između kolokacija *armata rossa, guardia/e rossa/e, crvena garda* i *Crvena armija*. Takođe, *bela garda* na srpskom, osim belogardejaca u vreme ruske revolucije, može da označava i slovenačke klerofašističke grupe koje su saradivale s okupatorom u Drugom svetskom ratu. *Crna ruka* ili *mano nera* takođe se odnose na različite pojmove, specifične za srpsku, odnosno italijansko-američku

³⁰ “*clausola verde*: condizione di utilizzazione di crediti contro presentazione di documenti comprovanti l'immagazzinamento, anche parziale, delle merci in attesa di spedizione” (Z)

istoriju: u srpskom je vezana za okončanje dinastije Obrenović početkom XX veka nakon zavere istoimene organizacije, a u italijanskom za istoriju mafije i organizovanog kriminala uopšte, tako da može označavati i više vrsta zločinačkih udruženja.

U **botanici**, određene biljne vrste zovu se isto u oba jezika, ali tek na osnovu njihovih latinskih naziva možemo da zaključimo da nije reč o istim biljkama: *olmo bianco* (*ulmus laevis*) nije isto što i *beli brest* (*ulmus effusa*); *biancospino* je italijanski naziv i za *crveni* i za *beli glog*, ali *crveni* je *biancospino selvatico* (*Crataegus laevigata*), dok je *beli biancospino comune* (*Crataegus monogyna*).

U **zoologiji** katkada nailazimo na iste poteškoće pri prevođenju kao i kod botaničkih naziva. Tako npr. srpski *crni orao* nije ista ptica kao *aquila nera*: *crni orao* (*Aquila clanga*) odgovara italijanskom terminu *aquila anatraia maggiore*, dok se *aquila nera* (*Aquila verreauxii*) na srpski prevodi kao *afrički crni orao*.

Ovi i slični primeri ukazuju nam kako različiti ili slični hromatski izrazi i kolokacije mogu živo da ilustruju razlike ne samo između dva jezika već i između društava i kultura, u ovom slučaju srpske i italijanske. Pojedini hromatski izrazi su specifični samo za jednu kulturu i na jeziku druge zahtevaju dodatna objašnjenja ili opisni prevod.

U italijanskom se često zajedno pominju tri boje, *bianco, rosso e verde*, jer su crvena, bela i zelena boje italijanske zastave, simbol Italije. Zelena i crvena nijansa na zastavi su dovoljno prepoznatljive da imaju i zasebne složenice, *verde bandiera* i *rosso bandiera*.

Italijanski bojama označava i pojedine književne ili filmske žanrove: *giallo* je za kriminalistički, *rosa* za ljubavni, *grigio* za naučno-stručnu literaturu, a *nero* za horor (Prilog A, slika 7). Moguće su i kombinacije kao *film/libro giallorosa*, s elementima više žanrova. *Roze/ružičasto* kao atribut u sintagmama koje se odnose na žene i dalje nije ustaljeno na srpskom govornom području. S druge strane, kad su filmski žanrovi u pitanju, naziv *crni*

talas za jedan pravac u jugoslovenskom filmu karakterističan je za srpsko govorno područje pa stoga nema ekvivalent u italijanskom.³¹

Po analogiji s kolokacijom *settimana bianca*, za zimski odmor na snegu, turističke agencije u Italiji ponekad predlažu i odmor na moru ili jezeru kao *settimane azzurre*, ili rekreaciju u prirodi kao *settimane verdi*. Takođe, samo za Italiju a ne i za Srbiju karakteristični su „obojeni” sindikati, bilo da su beli, žuti ili crveni, ili inicijative kao *Treno verde* i *Goletta verde*.

U srpskom, neka velika nesreća ili tragedija ostaće *zapisana crnim slovima*, dok će nešto vredno pamćenja i izuzetno pozitivno biti *urezano* ili *zabeleženo zlatnim slovima*.

Možemo zaključiti kako je mesto koje boje zauzimaju u frazeologiji određeno i snažnim uticajem koji na jezik vrše istorija, ekonomija, politika, sport i druge društvene sfere. Mnogi hromatski izrazi zajednički srpskom i italijanskom zapravo su kalkovi, i na njihovo nastajanje utiču brojni vanjezički činiooci. Neke kolokacije su široko rasprostranjene u više jezika jer imaju istorijsku pozadinu, kao što je veza između boje i određenog stava, pokreta, ideologije ili političke partije: videli smo da se crveno povezuje s komunizmom, crno sa fašizmom, zeleno s ekološkim pokretom (v. 5. poglavlje). Tako su ovi već pominjani izrazi zajednički za oba jezika zato što **istorijski značaj** tih pojmova prevazilazi nacionalne granice: *Armata Rossa – Crvena armija*, *Brigate Rosse – Crvene brigade*, *Camicie nere – crnokošuljaši*, *Guardie rosse* i *Armata bianca – Crvena i Bela garda*, i *Verdi*, za partiju Zelenih, *Eminenza grigia – siva eminencija*, itd. Italijanske kolokacije *fumata bianca* i *fumata nera*, koje se odnose isključivo na ceremoniju izbora pape, morale su dobiti prevod na srpski kao *beli* i *crni dim*, budući da je reč o događaju od globalnog značaja.

4.6. Toponimi. Ne treba zanemariti ni mesto koje hromatske kolokacije imaju u **geografiji**, s toponimima koji su od dovoljno velikog političkog i društvenog značaja da ih prepoznaju i italijanski i srpski: *Capo Verde – Zelenortska ostrva*, *Mar Rosso/Giallo/ Nero – Crveno/Žuto/Crno more*, *il Fiume Giallo – Žuta reka* (Hoang Ho), *il Fiume Azzurro –*

³¹ Oba jezika za podžanr kriminalističkog filma iz sredine prošlog veka koriste francuski termin *film noir* (v. 5. poglavlje), još jedan primer kako pojmovi koji nadilaze specifične karakteristike dveju kultura mogu imati zajedničku terminologiju, bilo kao kalkovi bilo kao pozajmljenice.

Plava reka (Jangce), *Nilo Bianco* i *Nilo Azzurro* - Beli i Plavi Nil, *Costa Azzurra* – *Azurna obala*, italijanske *Costa Smeralda* i *Costa Viola*; *Casa Bianca* – *Bela kuća*, *Piazza Rossa* – *Crveni trg*, *Crna Gora* – *Montenegro*, ili perifrize u toponimima kao *l'Isola verde/smeralda* – *Zeleno ostrvo* za Irsku, *il Continente nero* – *Crni kontinent* za Afriku, „*crveno ostrvo*” za Kubu i slično. Naravno, ne prevode se svi toponimi, posebno ne lokalni kao *Monte Rosa*, *Monte Bianco*, *Grotta Azzurra*, *Beograd*, *Bela Crkva*, *Crni/Beli Drim*, *Zeleni venac*, *Crni vrh*, *Plava špilja*, *Žuta Greda* itd.

4.7. Metonimije. Metonimijska upotreba hromatskih prideva, već pomenuta u 2. poglavlju, zastupljena je i u frazeologiji, najčešće da označi osobe ili grupe po odeći ili drugim obeležjima određene boje. Imeničke sintagme i poimeničeni pridevi posebno su zastupljeni u sportu (najčešće se koriste u fudbalu) tako što se pomoću boja, eventualno kombinacija boja koje simbolizuju određeni klub ili reprezentaciju označe njihovi igrači ili navijači: *atleti azzurri* = *gli azzurri*, srp. *azuri* (Italija), *nazionale arancione* = *gli arancione* (Holandija), *squadra viola* = *i viola* (Fiorentina), *i rossoneri* (Milan), *i nerazzurri* (Inter), *i gialloblù* (Verona), *i bianconeri* (Juventus), *i rosaneri/rosanero* (Palermo) ili za srpske timove *crveno-beli* (Crvena Zvezda, ređe Vojvodina), *crno-beli* (Partizan), *plavi* (FK Jagodina, a ranije reprezentacija Jugoslavije), *plavo-beli* (OFK Beograd), itd. Međutim, to je samo jedna od više oblasti u kojima se pripadnici određene grupe identifikuju po spoljnim obeležjima, a podrazumeva se da je ovo opšta pojava, mada se gorenavedeni primeri odnose na Italiju i Srbiju. Političke i šire simboličke konotacije određenih boja i hromatskih metonimija kroz istoriju biće razrađene u 5. poglavlju, a ovde valja pomenuti ustaljene izraze navedene u korpusu kao što su *caschi blu* (*plavi šlemovi*), *camicci bianchi* (*beli mantili*), *camicie nere* (*crne košulje/crnokošuljaši*), *camicie rosse* (*crvene košulje/crvenokošuljaši*), *camicie brune* (*sive košulje/smedekošuljaši*), *colletti bianchi* (činovnici) i *colletti blu* (radnici), *bela* (*seda*) *brada* za starca, itd.

4.8. Arhaizmi. Već je ranije rečeno da deo izraza navedenih u korpusu, naročito srpskom, nije više u upotrebi ili se koristi daleko ređe nego u vreme kada su zabeleženi. Usled promene društvenih okolnosti pojedini izrazi zastarevaju i koriste se sve ređe. Šestotomni RMS i Matešićev *Frazeološki rječnik*, oba stara po više decenija, sadrže mnoge izraze vezane za bivšu SFRJ i tadašnje prilike u društvu, tako da nije iznenađenje što većina

tih kolokacija sadrži crvenu boju kao simbol socijalizma i komunizma (*Crvena pomoć, crveni kutić, crvena buržoazija, crvena knjižica*), ili izraze u vezi s radnim odnosima kao što su *dobiti žutu* (dobiti otkaz) ili *plava kovrta* za mito, sintagma koja se sada upotrebljava mnogo ređe, samim tim što su i načini podmićivanja danas drugačiji. Pre nekoliko godina u regionu je bila aktuelna kolokacija *beli Šengen*, odnosno *bela šengenska lista* za bezvizni režim država EU prema zemljama bivše Jugoslavije, no sada se i ona sve manje koristi. Italijanski rečnici, kao novija izdanja, zastarelih kolokacija navode daleko manje: npr., *lira verde* se koristila u periodu pre uvođenja evra u Italiji, dok *azzurri* više nije nadimak za članove partije *Forza Italia* koja pod tim nazivom više ne postoji, već se sada tako nazivaju pripadnici partije *Popolo della Libertà* koja je iz nje nastala. Izraz *avere il cintol(in) o rosso* nekada je označavao posebne privilegije onih koji su nosili crvenu traku doslovno ili figurativno, kao pripadnost određenoj povlašćenoj grupi.

4.9. Zaključci. Pregled frazeološkog korpusa ukazuje nam da su u frazeologiji oba jezika daleko najprisutnije crna i bela boja. Lepeza različitih značenja koja im se može pripisati ne poklapa se sasvim sa značenjima proisteklim iz analize ukupnog korpusa u 2. poglavlju, što se može objasniti unekoliko drukčijim pristupom koji je ovde bio usredsređen na frazeološku, dakle deskriptivnu dimenziju, za razliku od prethodne analize koja je podjednako uzimala u obzir i referencijalno značenje.

Nakon crne i bele, najzastupljeniji su frazeologizmi i kolokacije koji uključuju crvenu i zelenu boju, a najmanje ih je za smeđu, dok za narandžastu i ljubičastu primeri nisu nađeni.

U znatnom delu obrađenih primera vanjezički elementi imaju važnu ulogu, a neretko se radi o terminima i pojmovima karakterističnim za jednu kulturu i jedan jezik, dok u drugom ekvivalentni pojam ne postoji, pa valja pribеći dodatnim objašnjenjima. Ukoliko je, međutim, reč o univerzalno poznatom pojmu koji nadilazi kulturološke specifičnosti italijanskog i srpskog govornog područja, ekvivalent će se naći u najvećem broju slučajeva, premda često u obliku kalka koji se još nije „primio” kao ustaljeni izraz, pa se obeležava navodnicima.

O ovim sličnostima i razlikama treba posebno voditi računa prilikom prevođenja, kako bi se izbegla zamka doslovnog prevoda koji može ne samo da se pokaže kao neadekvatan i neprecizan, već i da potpuno promaši kontekst i značenje. Ovakva opasnost ilustrovana je primerima potpune i delimične ekvivalencije, ali i onima gde ekvivalencija između italijanskog i srpskog ne postoji, mada u pojedinim slučajevima izgleda da je potpuna. Ovaj prikaz italijanske i srpske hromatske frazeologije daleko je od sveobuhvatnog, no u njemu obrađena građa može nam poslužiti kao pokazatelj koliko na jezik, a posebno na leksiku i frazeologiju, utiču društvene prilike i promene u raznim oblastima društvenog života, i omogućava nam bolji uvid kako u razlike između dveju kultura, tako i u elemente koji su zajednički obema.

5. DRUŠTVENA I KULTURNA SIMBOLIKA BOJA

5.1. Kad govorimo o simbolici boja, potrebno je najpre razjasniti **terminologiju**.

Smisao u kome upotrebljavamo izraz „simbolika boja” je dvojak: 1) boja može predstavljati simbol u širem smislu, kao skup različitih značenja prema asocijacijama koje budi i spontanim reakcijama koje izaziva: npr. žuto kao boja sunca, crveno kao boja vatre, zeleno prirode ili plavo neba; 2) može biti simbol u užem smislu, tj. ono što pojedini semiotičari po ugledu na Junga nazivaju *znak*: u tom slučaju neko društvo ili kultura boji pripisuje određeno značenje (bez obzira koliko to značenje bilo opšteprihvaćeno), koje ne predstavlja univerzalnu direktnu asocijaciju već rezultat uticaja istorijskih, geografskih, ekonomskih, kulturnih i sličnih činilaca. To znači da je **znak** proizvoljni rezultat društvene konvencije, za razliku od **simbola** koji je univerzalan ali sa semiotičkog stanovišta i daleko složeniji, kao što ćemo videti.

Serge Tornay tvrdi da se prava simbolika ne može globalno „ukalupiti” u koherentan sistem, već da hijerarhijska društva nastoje da je svedu na takve sisteme, pre svega na Zapadu; po njemu, simbol je nastao pre znaka i on je autentičan, a kasniji značenjski slojevi koje mu pripisuju razvijena, institucionalizovana društva samo su pokušaji da se izvorno značenje simbola uklopi u zvaničnu ideologiju.³²

Jedan od prvih takvih pokušaja da se simbolika boja dosledno sistematizuje bilo je delo Frédéricica Portala *Des couleurs symboliques (O simbolici boja)* iz 1837. godine. Bez obzira na to što je njegova metodologija bila daleko od strogo naučne i što „činjenice” kojima barata često nisu proverene i dokazane, njegovo delo izvršilo je veliki uticaj na dalja proučavanja u ovoj oblasti, do te mere da i danas, gotovo dva stoleća kasnije, praktično da nema rada koji se bavi hromatskom simbolikom ili simbolima uopšte a da se ne pozove na neki element iz njega, uključujući i autore čijim ćemo se navodima pozabaviti u ovom poglavlju.

³² “La plupart des sociétés hiérarchisées, et en particulier celles qui élaborent un État, confient la domestication du symbolisme à des spécialistes - prêtres, juristes, lettrés de tous ordres - qui le réduisent à des systèmes cohérents de signification officielles. C'est l'origine de toutes les orthodoxies. [...] Le symbolisme sauvage est celui qui échappe aux codes obligatoires, celui qui n'est pas encore asservi à une idéologie” (Tornay, 1978: 462).

Umberto Eko ne prihvata terminološku distinkciju između znaka i simbola (Eko, 1995: 20), budući da po tom pitanju ne postoji ni približna usaglašenost, pa većina teoretičara govori o simbolu u oba slučaja, eventualno praveći razliku između dve ili više vrsta simbola. Prema Eku, ta distinkcija nije nužna za razumevanje suštine simbola³³.

U ovom radu opredelili smo se za terminologiju Lüschera i Widmanna (Widmann, 2009: 7-9), po kojoj je 1) *primarni emocionalni simbol (simbolo primariamente emozionale)*, a 2) *asocijativni simbol (simbolo associativo)*.

Primarni emocionalni simboli univerzalno su razumljivi jer se zasnivaju na psihofiziološkoj reakciji čoveka na određenu boju: plavo umiruje, zeleno okrepljuje, crveno uzbuđuje ili razdražuje itd. (Widmann, 2009: 7-8). Međutim, nije sve tako jednostavno: primarnim simbolima, pa i bojama, svojstvena je **višeznačnost**.

5.2. Boje kao simboli. U svojstvu primarnih simbola, većina boja ima ambivalentno značenje, i pozitivno i negativno istovremeno; katkad ima nastojanja da se ta značenja razgraniče prema nijansi boje (v. *žuta, crvena, crna, bela*), ali svojstvo simbola jeste da u sebi sadrži više mogućih značenja koja su ponekada i međusobno suprotstavljena: “...È così che il giallo, o l'oro, che rappresentano la conoscenza e l'amore per essa, nel loro senso negativo possano simboleggiare la gelosia e l'invidia; che il verde, che rappresenta la rinascita spirituale, possa significare altresì la follia; che il blu, simbolo della fermezza nella fede, possa significare - all'opposto - il tradimento” (Portal, 1837/1997: 10, *Introduzione*).

S druge strane, za razumevanje asocijativnih simbola neophodno je poznavati kôd u okviru kojeg deluju ti simboli, u ovom slučaju boje (kao kod kabale, alhemije, jezika cveća ili heraldike). Asocijativni simbol je, recimo, crveno-belo kao asocijacija na *Koka-Kolu* ili na *Crvenu Zvezdu*. Takvi mogu biti i signali (kao npr. saobraćajni znaci ili svetla semafora), ili kulturni simboli kao crnina koja se nosi u znak žalosti (Widmann, 2009: 7).

³³ „Zastava (italijanska, prim. a.) je amblem sa kodifikovanim smislom. Ali može biti doživljena na simbolički način: zacelo, ona će svakome reći nešto drugo - zelenilo livada, krv mučenika, smisao tradicije, ukus pobede, ljubav prema očevima, osećanje sigurnosti koje daje jedinstvo, sloga duhova... Ono što je važno jeste da se oko zastave *okupljamo*, jer se zna da ona hoće da kaže *nešto*“ (Eko, 1995: 60).

Kod obe vrste simbola, kombinacija pojedinih boja može imati sasvim drukčije značenje od tih istih boja kad su izolovane. Naredni primeri mogu poslužiti da se ilustruje složenost odnosa između pojedinačnih simbola i njihovih kombinacija.

Boje su simboli prirodnih elemenata (crvena i narandžasta vatre, žuta i bela vazduha, zelena vode, smeđa i crna zemlje), prostora (plava vertikalno, crvena horizontalno, plava levo, crvena desno), a crno i belo simbolizuju unutrašnji dualizam bića, noć i dan, negativno i pozitivno (Gerbran & Ševalije, 2004: 75-76), što se kako smo videli odražava u jeziku i frazeologiji.

Isti ti elementi (vatra, voda, vazduh i zemlja), kada su povezani, mogu biti predstavljeni drugim bojama. Crvena, zelena, plava i bela, kada predstavljaju borbu neba (plavo i belo) i zemlje (crveno i zeleno) mogu imati kosmičku simboliku, čiji su tragovi ostali u bojama timova koji su se nadmetali u raznim takmičarskim igrama. U starom Rimu, i kasnije u Vizantiji, to su bile boje stranaka koje su se takmičile na hipodromu: Crveni, Beli, Zeleni (Prasini) i Plavi (Veneti)³⁴. Na istu podelu nailazimo i kasnije u srednjovekovnoj Firenci, gde se igra loptom koju mnogi smatraju pretečom današnjeg fudbala (mada je više nalik ragbiju - *calcio fiorentino* ili *calcio in costume*) igrala u timovima obeleženim sa ove četiri boje, koje su predstavljale pojedine gradske četvrti: *Bianchi* - Santo Spirito, *Rossi* - Santa Marija Novela, *Verdi* - San Đovani i *Azzurri* - Santa Kroče.

U alhemiji, crno predstavlja materiju, okultno, greh, ispaštanje; sivo predstavlja zemlju; belo je živa, nevinost, prosvetljenje i sreća; crvena je sumpor, krv, patnja i sublimacija; plavo je nebo, a zlatno kamen mudraca (Gerbran & Ševalije, 2004: 81). Sedam duginih boja vezivalo se za magijske osobine broja sedam.

5.2.1. Boje i tipovi ličnosti. Već pomenuti efekat boja na psihološkom i fiziološkom planu takođe je našao izraza u simbolici, pa se tako razlikuju *tople* i *hladne* boje. Tople su crvena, narandžasta i žuta: one deluju podsticajno, ali i razdražujuće. Hladne boje su plava, ljubičasta i indigo, i one deluju umirujuće. Jačina i sjaj boje takođe određuju njihov uticaj na raspoloženje. Svetle i sjajne boje mogu da deluju pozitivno, ali i negativno

³⁴ "...nell'ippodromo medievale i quattro colori rappresentavano le quattro stagioni e al tempo stesso gli *elementa mundialia*, dunque: la totalità del tempo e del mondo" (Carile, 1996: 131)

ako emocije na koje utiču postanu preterano snažne. Zagasite boje izazivaju slabije reakcije, koje međutim mogu preći i u krajnosti, kao što je depresija (Gerbran & Ševalije, 2004: 80).

Hipokratova tipologija četiri vrste temperamenta određivala je boju koja svakom temperamentu odgovara: melanholidu crno (crna žuč), flegmatiku belo (flegma, sluz), sangviniku crveno (krv) i koleriku žuto (žuta žuč). Njegova teorija imala je uticaj i na korišćenje boja u lečenju, a hromoterapija se primenjuje i danas, mada naravno u obliku drugačijem od prvobitnog.

Slično tome, pet glavnih boja u Kini bile su crna, bela, zelena, crvena i žuta i odgovarale su glavnim elementima kosmosa, stanjima duha i vrstama bolesti (Widmann, 2009: 18).

Prema Jungu, plavo je boja duha, misli i neba, crveno boja krvi, patnje i osećaja, žuto boja svetlosti, zlata i intuicije, a zeleno boja prirode i rasta (Gerbran & Ševalije, 2004: 80-81). Te četiri boje izražavaju glavne psihičke funkcije (misli, osećanja, opažanje i intuiciju), pa zajedno predstavljaju psihičku celovitost (Widmann, 2009: 18). Slično Jungu, i Max Lüscher podelio je tipove ličnosti na crveni, plavi, zeleni i žuti (Widmann, 2009: 19).

5.2.2. Simbolika boja u umetnosti i drugim društvenim sferama. Logično je da je umetnost jedna od delatnosti na koje je hromatska simbolika imala najviše uticaja. U zapadnoj umetnosti najčešće se poštovala hrišćanska simbolika boja, ali pravila ipak nisu bila preterano kruta i obavezujuća. Uglavnom se smatralo da je crveno simbol ljubavi i milosrđa, belo simbol vere, i zeleno simbol nade; crno je značilo ispaštanje, a belo čistotu; belo je bilo i simbol Svetog trojstva, koje se zasebno opet označavalo odgovarajućim bojama: Otac - belo, Sin - plavo, Sveti duh - crveno (Gerbran & Ševalije, 2004: 78).

Hromatska simbolika proširila se i daleko izvan okvira samih likovnih umetnosti. Jedan od upečatljivijih primera je Danteova simbolika boja u *Božanstvenoj komediji*, o kojoj će još biti reči (recimo, Beatrice mu se ukazuje odevena u boje teoloških vrлина: crvenu, simbol ljubavi i milosrđa, belu, simbol vere, i zelenu, simbol nade: *Purgatorio* XXX, 31-33). Takođe, jedno od obeležja francuske poezije simbolizma krajem XIX veka

bila je *sinestezija*, metaforičko spajanje opažaja različitih čula, u čemu su boje igrale značajnu ulogu.³⁵

Boje mogu imati mnogo različitih značenjskih slojeva: kulturnih, konvencionalnih, istorijskih, geografskih. Koliko god univerzalna bila njihova simbolika, određene okolnosti mogu uticati na to da se njihova percepcija razlikuje: žuta boja sunca i peska i plavozelena boja vode i rastinja ne doživljavaju se jednako u Evropi i u pustinjским krajevima. Vrednost koja se pridavala određenoj boji zavisila je i od načina dobijanja supstance za bojenje, njene dostupnosti i cene. Tako je u Vizantiji na najvećoj ceni bio purpur a u Kini plava boja, dok su mrke i sive nijanse oduvek bile za siromašne slojeve (Widmann, 2009: 22). Neka značenja su suštinskija i dublja od konvencionalnih: crno koje se povezuje sa fašizmom, kao apsolutna boja samo po sebi, lako asocira na totalitarne sisteme, dok se crveno kao agresivna, razdražujuća boja vezuje za pobunu i revolucionarne ideje.

Jung je smatrao da je za simbol neizbežna ne samo višeznačnost već i unutrašnja protivrečnost, spajanje suprotstavljenih značenja (Widmann, 2009: 30-33). Takvi, arhetipski simboli mogu da poseduju vanvremensku univerzalnost, da važe u svim kulturama i svakom dobu. Različita tumačenja simbolike boja u raznim kulturama ne pobijaju nužno njenu univerzalnost. Često se navodi primer boje žalosti, koja je u zapadnoj kulturi crna a u nekim drugim kulturama bela. To ne dokazuje *a priori* da crna i bela boja imaju u ovim kulturama suprotstavljeno značenje, već pre ilustruje stav koji one imaju prema smrti: za jedne smrt je obeležena crnom kao bojom apsolutnog kraja i uništenja, za druge belom kao novi početak, pročišćenje, oslobođenje i preobražaj u neki drugi oblik (Widmann, 2009: 34). Ipak, pored univerzalnog značenja simbola treba uvek uzeti u obzir i individualno koje im pridaju i pojedinci i društvene grupe, na osnovu sopstvenog iskustva.

5.3. SIMBOLIKA OSNOVNIH BOJA

5.3.1. Crvena / rosso

³⁵ Remboova pesma *Samoglasnici* možda najbolje izražava ovu tendenciju preplitanja boja i glasova (*a* — crno, *e* — belo, *i* — crveno, *o* — plavo, *u* — zeleno).

Crvena je boja vatre i krvi, pa je najdublje povezana sa principom života. Međutim, nema svaka nijansa crvene boje isto značenje. Svetlija, „dnevna” crvena povezana je sa muškim, solarnim principom, dok se tamnija, „noćna” vezuje za ženski, lunarni.

„Dnevna” crvena simbolizuje životnu snagu, ljubavni žar i lepotu, ali i ratničke sposobnosti. Predstavlja mladost, zdravlje, bogatstvo i ljubav, kako duhovnu (Sveto srce) tako i profanu (crvene svetiljke za prostituciju). U mnogim kulturama smatra se da crvena boja ima lekovito dejstvo i da podstiče snagu, od američkih Indijanaca, preko keltske kulture do Rusije i Kine. Na Dalekom istoku crveno je takođe boja vatre, krvi, koja upućuje na žestinu i strast, ali je i boja lepote i bogatstva, života i besmrtnosti. Naročito u Kini, crvena boja se koristi u narodnim prolećnim svečanostima, kod rođenja i venčanja. U Japanu crveno nose uglavnom žene, kao simbol iskrenosti i sreće, a na dan polaska u vojsku regruti nose crveni pojas kao simbol vernosti domovini. Smatra se takođe i da donosi sreću, pa se pirinač boji u crveno da se nekome poželi sreća ili uspeh u poslu³⁶.

Povezivanje crvene boje sa snagom zdravljem nesumnjivo ima veze i sa rumenom bojom lica koja se smatra znakom zdravlja (*essere bianco e rosso*). Kao simbol ljubavi, kod Grka je crvena Dionisova boja, a u hrišćanstvu boja Svetog duha (Gerbran & Ševalije, 2004: 113) i teološke vrline milosrđa i ljubavi prema bližnjem. To može biti i oznaka crkvenog čina, kao npr. boja kardinalske mantije ili šešira (*cappello rosso*), nijansa koja se i sama popularno zove *kardinal crvena* (*rosso cardinale*).

Tamnija, „noćna” crvena boja je centralne vatre, čoveka i zemlje, i predstavlja misteriju života, boju duše, libida i srca. Nije slučajno što je to boja krvi i povezana je sa mnogim ritualnim obredima inicijacije u svete misterije kao boja znanja i ezoteričke spoznaje dostupne samo izabranim posvećenicima u tajnu nauku (misterije Kibebe, obredi na ostrvima Fidži, astečka žrtvovanja suncu pri kojima su krv žrtava nazivali *šalšihuatl* - „dragocena voda”, feničanske žrtve Baalu, Mitrini obredi; Gerbran & Ševalije, 2004: 1086; Widmann, 2009: 84-85). U ovom kontekstu ima ambivalentno značenje, jer krv znači život kad je skrivena, a smrt kad je prolivena. Kao boja krvi, bila je i boja dželata. Danas se

³⁶ Zanimljivo je kako se u različitim kulturama javljaju slični simbolički motivi, ali izraženi kroz različite običaje: u nekim zemljama (Italija, Meksiko i više zemalja Južne Amerike) smatra se da na novogodišnje veče nošenje crvenog veša donosi sreću, jer crveno simbolizuje ljubav i plodnost.

povezuje sa medicinom, pa je u kombinaciji sa belom prepoznatljiva kao boja hitne pomoći i organizacija Crveni krst i Crveni polumesec.

Simbolika plamena povezuje se sa božanskim, više nego simbolika krvi, pa je u većini legendi duh vatre odeven u crveno, jer se smatralo da nebeska vatra prosvetljuje i pročišćava srce³⁷ (Widmann, 2009: 79). To je boja životne iskre koja oživljava mrtvu materiju (a materija je obično predstavljena crnom bojom). Vatra je simbol duha i božanstava koja su prikazivana u plamenu (indijski Višnu i Šiva, astečki Šijutekutli, grčki Pan i Zevs, kineski Huo-Pu itd., Widmann, 2009: 73). Danteu se blaženi u *Raju* ukazuju u obliku plamenova (X, 76, XII, 2, XV, 14). U japanskom budizmu crveni oreol i crveni lokvanj povezuju se sa Velikim učiteljem, nebeskim Budom. U svojoj prozaičnijoj simbolici, to je danas boja vatrogasaca; italijanski vatrogasci nose crvene šlemove, pa se za njih odskora ustalila metonimija *caschi rossi*.

Slovenska mitologija deli istu simboliku sa predanjima širom sveta: „Crveno se asocira s krvlju, s unutrašnjosti tela i sa vatrom. Ti elementi su u bliskoj vezi sa smrću i rađanjem, pa se mogu lako dovesti i u vezu i s onostranim svetom. Crveno obeležje koje se pripisuje mitološkom biću treba da ukaže da ono nije na pravilan način niti rođeno, niti regularno uvedeno u kulturu, pa zato predstavlja stalnu opasnost za ljude” (Radenković, 2008: 339). Crveno je kod Slovena označavalo jug i leto, a često se vezivalo za lepotu, sreću i zdravlje (Popović, 1992), što znači da je kao i u drugim kulturama imalo ambivalentno značenje.

Plamenocrvena boja je i boja rata i osvajanja, i predstavlja muški princip. U Rimu je to bila boja patricija i generala tokom trijumfa, a kasnije je postala boja careva, što se prenelo i na vizantijsku kulturu. Crvena je postala simbol najviše vlasti, do te mere da je bilo zabranjeno zakonom nositi je u grbu, a Justinijanov zakonik je kupca ili prodavca purpurne tkanine osuđivao na smrt (Gerbran & Ševalije, 2004: 115). Tako je božanska mudrost izjednačena sa kraljevskom moći i osvajanjem, te ambivalentnost crvene boje opet dolazi do izražaja: može da znači opasnost, preteranu i nekontrolisanu žudnju za moći, egoizam, mržnju, ukratko slepu strast koja može da uništi. Drugi jahač Apokalipse, simbol

³⁷ Npr., u hrišćanskoj legendi, Savle je doživeo prosvetljenje pošto je na njega sišla nebeska vatra, a sveti Ilija se uzneo na nebo u ognjenim kolima.

rata i prolivene krvi, jaše na crvenom konju, dok se bog rata Mars takođe prikazuje sa crvenim obeležjima. To može i biti boja paklene vatre i đavolske sile; đavo je često prikazivan u crvenom, u Danteovom *Paklu* mrak osvetljavaju vatre koje potpiruju đavoli, a crveni su i zidovi grada Disa (*Inferno* VIII, 72-75; Widmann, 2009: 80).

Ukratko, crvena od davnina označava opasnost, a u današnje vreme koristi se kao signal za uzbunu (*allarme rosso, codice rosso*). Kao najživlja i najdinamičnija od svih boja, simbol životne energije, najjače utiče na osećanja i pogodna je za agresivnu reklamu.³⁸

Ratničku simboliku crvena je zadržala i u savremeno doba. To je dugo bila boja britanske uniforme (od XVII do XX veka, popularno zvani *crveni mundiri - giubbe rosse, red coats*); jedna od najvećih legendi Prvog svetskog rata, čuveni Crveni baron, dobio je taj nadimak jer mu je avion bio ofarban u ovu boju. To je boja revolucije i pobune protiv postojećeg poretka, od jakobinaca u Francuskoj revoluciji, preko Garibaldijevih crvenokošuljaša koji su se borili za ujedinjenje Italije, do sovjetske i kineske Crvene armije i ekstremističkih levičarskih pokreta poput Crvenih brigada u Italiji ili Crvenih Kmera u Kambodži. Crveno se povezuje sa komunizmom i borbom za radnička prava, što je u Italiji bio zadatak „crvenih” sindikata (*sindacati rossi*); *Crveno barjače* je naziv za prve radničke demonstracije u Kragujevcu 1876; *Crvena pomoć (Soccorso Rosso Internazionale)* bila je između Prvog i Drugog svetskog rata humanitarna organizacija koja je pružala pravnu, novčanu, zdravstvenu i drugu pomoć borcima za radnička prava. Pridevom „crven” i danas se označavaju levičarska opredeljenja; Kuba je poznata kao „crveno ostrvo”, u Italiji se posle Drugog svetskog rata često govorilo o „crvenim” regijama ili „crvenim” zadrugama i odborima (*regioni rosse, cooperative rosse, giunte rosse*).

Crvena petokraka zvezda predstavljala je simbol komunizma i socijalizma i nalazila se na zastavama mnogih zemalja sa takvim uređenjem, uključujući bivšu SFRJ (danas je od takvih simbola preživeo samo sportski klub Crvena Zvezda). I drugi simboli vezani za

³⁸ Nije dokazano, ali pojedini trgovci umetničkim delima čak tvrde da je sliku lakše prodati ako sadrži više crvene boje.

bivšu Jugoslaviju često su bili crvene boje, kao pionirska marama³⁹; kao boja koja se vezuje za socijalističko samoupravljanje nekad se pominje u izrazito negativnom kontekstu (*crvena buržoazija*); možda je najpozitivniju konotaciju iz tog vremena do danas zadržao čuveni jugoslovenski *crveni pasoš*, simbol „starih dobrih vremena” koji za današnje generacije predstavlja gotovo mitski pojam, nešto poput ključa koji otvara sva vrata.

5.3.2. Narandžasta / arancione

Kao boja između žute i crvene, boja svetla i sunca, narandžasta najjače zrači. Simbol je ravnoteže između duha (nebeskog zlata, tj. žute) i libida (tj. htonskog crvenila). Kako je ta ravnoteža uvek tanana i može se narušiti, tako i narandžasta boja može postati simbol božanske ljubavi i trajnosti ili neverstva, razuzdanosti i bluda. Narandžaste su mantije budističkih sveštenika ili sledbenika pokreta Hare Krišna koje predstavljaju duhovno prosvetljenje. Nevestin veo - *flammeum* u starom Rimu simbol je trajne ljubavi. U narandžastoj odeći prikazuju se muze kao kćeri neba i zemlje, ali i bog Dionis s kojim se povezuju obredne orgije. Dragi kamen hijacint, narandžaste boje, bio je amblem jednog od dvanaest plemena Izrailja kao simbol vernosti (Gerbran & Ševalije, 2004: 597).

Budući da je izuzetno jaka i uočljiva, narandžasta se uz žutu koristi za saobraćajne signale. Komunalni radnici često imaju narandžastu opremu i vozila, koji se ističu u mraku i pri slabijoj vidljivosti..

O simboli narandžaste boje nema previše dokumentovanih izvora; verovatno je uzrok tome činjenica što je kao boja na razmeđi između žute i crvene, pa ove dve boje preuzimaju njenu potencijalnu simboliku; npr., u žaru vatre ili boji sunca na izlasku i zalasku možemo pronaći narandžastu boju, ali simbol vatre je crvena, a simbol sunca žuta.

5.3.3. Žuta / giallo

³⁹ Valja ipak napomenuti da crvena pionirska marama nije bila karakteristična samo za SFRJ, već i za SSSR, Kinu, Kubu ili Vijetnam.

Žuta je najtoplija i najsjajnija boja, prodorna i bleštava kao rastopljeni metal, boja sunca i božanstava vezanih za njega (npr. bog južnog sunca, Vicilopohtli u astečkoj mitologiji, obojen je u plavo i žuto; Višnu, bog stvoritelj u indijskoj nosi žutu odeću kao i egipatski Ra, a Bramino kosmičko jaje blista kao zlato; Mitra u Persiji i Apolon i Helije u Grčkoj imaju zlatnožuta obeležja, najčešće zlatnu kosu). Često ide uz plavu boju kao sunce na nebu (Gerbran & Ševalije, 2004: 1141). U tom paru žuto je muška boja, boja svetlosti i života koja ne tamni, već prenosi mladost, snagu i božansku večnost. Maje su žutom označavale jug.

Žuto kao boja svetlosti vezuje se i za zlato; „u meksičkoj kosmologiji zlatnožuto je boja zemljine nove kore, na početku kišnog razdoblja, pre nego što se ona zazeleni” (Gerbran & Ševalije, 2004: 1141), a Šipe Totek, bog prolećnih kiša, obnavljanja i plodnosti, takođe je bog zlatara. Kao simbol božanske moći, zlatnožuto je postalo i simbol vlasti kraljeva i careva, kako bi se naglasilo njeno božansko poreklo. Na hrišćanskim prikazima svetačkih oreola, zlatnožuto simbolizuje božansko prosvetljenje. Sunce, žuto i zlatno mogu da označavaju buđenje svesti i svetlo razuma (Widmann, 2009: 145).

Toplina žute boje povezuje je sa energijom, kretanjem i aktivnošću. To je boja zrelosti i sazrevanja, nasuprot zelenoj koja predstavlja mladost i nezrelost.

Kao što simbolizuje božansku moć tako označava i večnost, pa se zlatni predmeti koriste u raznim verskim ritualima, kako u paganskim tako i u hrišćanskim obredima. Žuta boja je u egipatskim grobnicama česta kao simbol sunca i bogova; u zoroastrizmu, podzemni pas ima žute oči koje prodiru kroz tamu, a vodiči duša u predanjima više istočnjačkih kultura imaju određena žuta obeležja, poput Mitre. Zlatno i žuto prisutno je i u katoličkom pogrebnom ritualu. U kineskom predanju, žuti izvori vode u kraljevstvo mrtvih.

Dakle, žuto kao simbol večnosti povezuje se sa zagrobnim životom, pa tako sa htonskim, podzemnim svetom. To je zemaljski aspekt žutog, boja leta i jeseni, zrelog žita, ali i lišća kada počinje da vene. Žuto je tada predznak slabljenja, propadanja, blizine smrti, nezdrava boja kiseline i žuči. U pregledu frazeologije videli smo kako u jeziku preovlađuje ova druga konotacija žute, posebno kada se odnosi na boju lica usled bolesti ili jakih uzbuđenja.

„Žuto je boja opalog lišća, suve trave i rastinja, gde se suvo shvata kao mrtvo. Takođe, žuto je obeležje kože pokojnika, voska, zlata [...]. Upravo zbog asociiranja sa smrću, žuto u narodnim predstavama ima negativnu simboliku. Žuto je u osnovi naziva nekih bolesti: srp. *žutica, žutenica*” (Radenković, 2008: 342).

Za neke indijanske kulture žuto je boja one strane sveta koja se povezuje sa donjim svetom (za Pueblo i Teva Indijance zapada, za Asteke i Zunije severa i juga). U ovom kontekstu često ide uz crnu boju kao njena dopuna ili može i da je zameni. U kineskoj simbolici žuto se odvaja od crnog prilikom diferenciranja haosa, izranja iz crnog kao zemlja iz prvobitnih voda. Po *Ji Dingu* to su boje krvi zmaja demijurga (Gerbran & Ševalije, 2004: 1142). Smatralo da je kineski car njegov direktni naslednik, pa je žuta bila isključivo carska boja koju do XX veka niko drugi u Kini nije smeo da nosi (Widmann, 2009: 138).

Vidimo kako simbolika žutog i zlatnog takođe može da varira. Može da označava božansko, trajno, večno, snagu i moć. Plavokosi ljudi imali su poseban status kod starih naroda, stoga što plava boja kose podseća na toplinu sunca, boju pečenog hleba i zrelog žita, i izraz je zrelosti; tako su antički bogovi, boginje i junaci bili plavokosi. I u kasnijim stolicima plava kosa je bila obeležje lepote, a kod npr. Kelta i kraljevskog statusa (Gerbran & Ševalije, 2004: 716). Idealna dama u trubadurskoj poeziji bila je plavuša, kao i Petrarkina Laura.

S druge strane, žutilo može da predstavlja ne samo fizičko nego i moralno propadanje; to je boja sumpora koji se vezuje za pakleno i đavolsko, izopačenost vrlina, oholost, preljubu i izdaju. Zlatne jabuke Hesperida u grčkoj mitologiji predstavljaju ljubav i slogu, ali zlatna je i jabuka razdora koja je za posledicu imala trojanski rat. Žutom su se označavali otpadnici iz društva: u srednjovekovnoj Evropi, Katari su kao jeretici bili osuđeni da nose žuti krst, a Jevreji žutu traku, Davidovu žutu zvezdu, krug ili neko drugo žuto obeležje, što će u XX veku preuzeti nacistička Nemačka. To je bila i boja obmane, izdaje, ljubomore i kukavičluka (up. englesko *yellow* u značenju „kukavica”).

Tzv. „žuti sindikati”, osnovani krajem XIX i početkom XX veka u Francuskoj i Nemačkoj kao protivteža „crvenim”, komunističkim, protivili su se štrajku; danas se tako u italijanskom i nekim drugim jezicima nazivaju sindikati koji služe interesima poslodavaca, pa su dakle izdali interese radnika. Početkom XX veka, *gialli* su u Romanji nazivani

pripadnici republikanskih grupa koji su se borili protiv „crvenih”, tj. socijalista. U oba slučaja žuta boja je izabrana kao suprotnost crvenoj boji glavnih protivnika.

Neki narodi rešavaju ovu simboličku dvojnost na osnovu sjajnosti i zagasitosti boje, pa tako u islamu zlatnožuto označava mudrost i promišljenost, a bledožuto izdaju i razočaranje (Gerbran & Ševalije, 2004: 1143). I u heraldici zlatno je vrednije od „običnog” žutog. U hrišćanstvu zlatnožuto je boja Hrista, a zagasito, sumporno žuto boja Lucifera (Widmann, 2009: 146).

Žutom je pripisivana simbolika plodnosti, pokretljivosti, lakoće i oslobođenja (Widmann, 2009: 145); možda su zato u velikom broju zemalja oznake za poštansku službu žute, a naravno i zato što je žutu boju lako uočiti. Zbog svoje upadljivosti, žuta služi kao znak upozorenja na opasnost, kao signal u saobraćaju ili kad treba istaći neko obaveštenje; žuto svetlo semafora poziva na oprez, žuta zastava dugo je upozoravala na zaraznu bolest na brodovima (najčešće kugu ili koleru), a simbol je i za opasnost od radijacije (Prilog A, slika 8).

Danas se ovaj pridev u zapadnoj civilizaciji često koristi da označi tzv. žutu rasu, kada se misli na Aziju i njene narode. Termin *žuta opasnost* nastao početkom XX veka u doba Evropske lige protiv Kine, prevod je nemačkog *gelbe Gefahr*, što se pripisuje caru Vilhelmu II, i označava strah zapadnog sveta od širenja uticaja i moći azijskih naroda, posebno Kine i Japana. *Žuta štampa*, izraz nastao u SAD (*yellow press*) prema T, najpre označavao novine koje su podržavala kampanju protiv „žute opasnosti” a kasnije nacionalističku i ratnohuškačku štampu; međutim, drugi izvori ne potvrđuju tu tezu. *Žutu majicu* nosi vodeći biciklista u tri *Tour de France*, po boji papira časopisa *l'Auto* koji je u početku bio organizator.

5.3.4. Zelena / verde

Zeleno je boja biljnog carstva, prirode koja se budi u proleće, buđenja života uopšte. Zelena boja, budući da stoji između nebeske plave i podzemne crvene, predstavlja sredinu i umiruje, kao posrednik između toplog i hladnog, visokog i niskog. Uopšteno, zeleno je boja nade, snage, dugovečnosti, bujanja i besmrtnosti.

Mnogi narodi povezuju zeleno sa crvenim, što se često tumači kao predstava o međusobnom dopunjavanju polova: crveno u tom spoju predstavlja mušku a zeleno žensku boju. U Kini je odnos između *jina* i *janga* povezan s ne samo sa crnom i belom već i s ove dve boje: *jin* je muško, crveno i impulsivno, dok je *jang* žensko, zeleno i refleksivno (vezano za istok i proleće), i u njihovoj ravnoteži nalazi se tajna ravnoteže između čoveka i prirode. U različitim mitologijama zelena božanstva obnove spavaju zimskim snom u podzemlju gde ih htonsko crveno ponovo oživljava. Zeleni Oziris uskrsava uz pomoć magije crvene Izide; grčka Persefona se pojavljuje na zemlji sa prvim zelenim biljkama u proleće, a na jesen mora da se vrati u Hadovo podzemlje jer je pojela crveno zrno nara, simbol delića zemljine unutrašnje vatre koja uslovljava svaku obnovu; slično ovom mitu, astečka boginja Hošikecal krajem jeseni iščezava u Zapadnom vrtu, zemlji mrtvih, pa se u proleće pojavljuje da bi upravljala cvetanjem, noseći na glavi zelenu perjanicu od perja ptice Kecal, simbol proleća (Gerbran & Ševalije, 2004: 1086; Widmann, 2009: 163). To je i boja vode kao što je crveno boja vatre. Hinduističko božanstvo Višnu prikazuje se u obliku kornjače zelenog lica, grčka morska božanstva na prikazima koji su sačuvani u boji imala su zelena obeležja, suknja astečke boginje voda ukrašena je zelenim dragim kamenjem (Gerbran & Ševalije, 2004: 1083-1084), a i samo njeno ime Čalčiulikve značilo je „ona koja ima zelenu suknju”. Slovenske vodene vile, rusalke, imaju zelenu kosu ili su ovenčane zelenim vencima.

U zapadnjačkoj kulturi zeleno je umirujuća boja, predstavlja zaštitničku oazu, ozdravljenje i majčinsko utočište, pa tako postoji i čitava terapijika zelenog. U srednjem veku lekari su bili odeveni u zeleno, što se povezivalo s njihovom upotrebom lekovitog bilja. Danas je boja medicine tamnocrvena, što uz boju krvi simbolizuje i verovanje u tajnu medicinske veštine, ali zelena boja se i dalje vezuje za spravljanje lekova, pa je krst koji označava apoteke zelen. Kao boja zdravlja i lečenja, ali i hladna, sterilna umirujuća boja, prisutna je i u bolničkim operacionim salama. Zeleno može da označava i sigurnost da nema opasnosti, poput svetla na semaforu ili zelene lampice na nekim aparatima, ili odobrenje u prenesenom smislu (*dati zeleno svetlo/dare il semaforo verde*).

Univerzalno vezana za prirodu, obilje vode i bujanje rastinja, zelena je u različitim geografskim uslovima poprimila i specifična značenja. Tako je u hrišćanstvu, koje se

razvijalo uglavnom u umerenim klimatskim područjima, zelena boja nade, i predstavlja jednu od teoloških vrlina. I kod slovenskih naroda, primarno značenje je vezano za prirodu: „Zelena boja se najčešće asocira s mladim i bujnim rastinjem (*zelena trava, zelena gora, zeleno voće*) [...]. Sekundarno ovim se može karakterisati i osoba sa značenjem 'nezreo' (*mlad i zelen*), a šire, u stereotipima i 'neobuzdan, silovit' (*zelen konj, zelen soko, zelen mač*) (up. Ivić 1995: 99-100). Pošto su mitološka bića najčešće vezana za otvoreni prostor ili se kalendarski pojavljuju u proleće, u vreme bujanja zelenila, isticanjem da neka od njih imaju deo tela zelene boje, potencira se njihova pripadnost divljoj prirodi i ukazuje na to da se razlikuju od ljudi” (Radenković, 2008: 339-340). Ukratko, to je boja proleća i buđenja životne snage, ali i početka, mladosti i nezrelosti.

Islamska kultura, koja se razvila u pustinjskim krajevima gde su zelenilo i voda retkost, pridaje ovoj boji nešto drugačije značenje. Zeleno je za muslimane znamenje spasenja i najvećeg materijalnog i duhovnog blaga, pre svega porodice. Zastava islama je zelena, a smatra se i da je Muhamedov ogrtač bio te boje, pa je to i Prorokova boja i boja spoznaje, u koju su odeveni i sveci u raju. U islamskim zemljama nemuslimani nisu smeli da nose zelenu boju. I danas je zeleno neizostavna boja na zastavi većine muslimanskih zemalja, a u istom kontekstu dobila je i političko značenje koje se ogleda u jeziku. Tako npr. izraz *zelena transversala/koridor* označava koncept geografski neprekidnog lanca većinskih muslimanskih zajednica od Turske do Bosne i dalje ka centralnoj Evropi.

Kao boja prirode zeleno je boja koja donosi dobro, simbol je mladosti sveta ali i večne mladosti obećane odabranima. Irska je zbog svojih pejzaža poznata kao „zeleno ostrvo”, ali ranije je u keltskoj mitologiji to bilo ime ostrva srećnih. I danas, popularni simboli Irske obavezno imaju neko zeleno obeležje, kao što je detelina ili zeleno odeveni leprikon kao karakteristična mitska figura.

U hrišćanskoj mistici zeleno se povezuje sa pravdom, a u heraldici označava ljubav, civilizovanost, radost i obilje (Gerbran & Ševalije, 2004: 1085). Zelena svetlost imala je i okultno značenje: u orfičkoj tradiciji to je boja svetlosti duha što je na početku vremena oplodio dotle tamne iskonske vode. Alhemičari su smatrali da svetlost smaragda može pronicati i u najveće tajne. Zeleni zrak je stoga imao dvojako značenje, jer pošto može da

pronikne u sve, mogao je nositi i smrt i život. U Kini se u grobnice stavljao žad kako bi se tela sačuvala od propadanja (Widmann, 2009: 163).

Dolazimo tako i do ambivalentnosti zelene boje: zeleno kao mera bilo je simbol razuma, ali je u srednjem veku postalo simbol bezumlja. Smaragd je bio simbol papine vlasti ali i Lucifera pre pada. Sotona ponegde na crkvenim prikazima ima zelenu kožu, a u današnje vreme uticaj zelene kao zlokobne, „neljudske” boje na uobrazilju ogleda se u zamišljanju vanzemaljaca kao „malih zelenih” verzija ljudi, a ponegde se zamišlja i da imaju zelenu krv, kao suprotnost crvenoj (Gerbran & Ševalije, 2004: 1086-1087). Zeleno je i boja kiseline, zavisti, ljubomore (*ridere verde, pozeleneti od muke*).

U ezoteriji ipak preovlađuje predstava o zelenoj kao boji vitalnog principa: u zapadnoj alhemiji zlato mudraca je krv zelenog zmaja, sveti Gral se često prikazuje kao smaragdna ili kristalna zelena posuda koja simbolizuje obnovu nakon žrtve Spasitelja, verovatno pod uticajem *Otkrivenja Jovanovog* (4, 3) u kome je Božji presto prikazan u zelenom sjaju. To je boja obnavljanja i ponovnog rođenja, preživljavanja i besmrtnosti, što simbolizuje zimzeleno drvo (Widmann, 2009: 175).

U današnje vreme zelenilo simbolizuje povratak majci prirodi, posebno kao kontrast modernom gradskom životu. Razne organizacije za zaštitu prirode imaju pridev „zelen” u nazivu, bilo formalno bilo neformalno (*Međunarodni zeleni krst, Greenpeace*, stranke Zelenih u raznim zemljama, kao npr. u Italiji *Federacija Zelenih (Federazione dei Verdi)*, politička organizacija ekološkog i pacifističkog opredeljenja).

Kroz istoriju, međutim, zelena kao atribut raznih političkih grupacija često nije imala mnogo veze sa prirodom. To je i boja odbrane, budnosti i stražarenja, a širom sveta vojne uniforme su raznih nijansi zelene boje (između ostalog i zbog lakšeg utapanja u okolni prirodni ambijent). *Verdi* u Arcu početkom XIV veka bili su stranka gvelfa naklonjena narodnoj vlasti; krajem Prvog svetskog rata, tzv. „zeleni kadar” su na Balkanu činili dezerteri iz austrougarske vojske, posebno pripadnici južnoslovenskih naroda; *zelenaši* ili ređe *zeleni* (po boji predizbornog letka) u Crnoj Gori posle Prvog svetskog rata bili su pristalice kralja Nikole, protivnici bezuslovnog ujedinjenja Crne Gore i Srbije, među kojima je bilo i zagovornika nezavisnosti (ILCG 5, 2006: 1209), nasuprot *bjelašima* (up. *bela*); *Camicie Verdi* - zelene košulje militantni su pokret italijanske partije Liga za sever

(*Lega Nord*) čija je boja zelena; u Rumuniji između dva rata, pripadnici desničarske organizacije *Gvozdena garda* također su se nazivali tako po zelenoj boji košulja. *Zelene beretke* su specijalna jedinica u okviru vojske SAD (*Green Berets*, *Berretti Verdi*), a tako su nazivane i muslimanske paravojne formacije u vreme rata u BiH devedesetih godina prošlog veka.

5.3.5. Plava / azzurro, blu

Plava je najdublja i najmanje materijalna boja, jer se u prirodi obično prikazuje kao da je sačinjena od nagomilane praznine i prozirnosti: takvi su beskrajno plavetnilo neba, duboke vode, kristala ili dijamanta. Ta praznina je čista i hladna, a plava je i najhladnija od svih boja. Kao nematerijalna, ona predstavlja put u beskonačnost, gde se stvarnost pretvara u maštu. Plava ptica je simbol neuhvatljive sreće, princ iz bajke u italijanskom i španskom je plave boje (*principe azzurro*), svetloplava kao dnevno vedro nebo predstavlja put sanjarenja a tamnoplava kao noćno nebo put sna. Može da smiruje i stišava, ali nema lekovito svojstvo zelene boje jer nudi samo bekstvo od stvarnosti (Gerbran & Ševalije, 2004: 713-714; Widmann, 2009: 105). Neuhvatljivost i neodređenost plave boje u ljudskoj percepciji ogleda se i na lingvističkom planu, u činjenici da pojedini jezici, poput keltskih ili jezika američkih Indijanaca, ne prave razliku između plave i zelene boje (v. 1. poglavlje i termin „GRUE”), dok neki, kao italijanski ili ruski, koriste više sinonima za različite nijanse plave.

Budući da sadrži i u sebi razrešava suprotnosti kao što su dan i noć, upućuje na spokoj i večnost, što se povezuje sa smrću. Zidovi egipatskih grobnica bili su obojeni svetloplavo, pošto je za Egipćane to bila boja istine, a nebesko plavetnilo je predstavljalo prag koji čoveka deli od bogova što upravljaju njegovom sudbinom. Boja nebeskog plavetnila često je kombinovana sa zlatnom bojom sunca koje ga obasjava. Plavo i zlatno česti su na prikazima nebeskog svoda i u hrišćanskoj simbolici, a i u heraldici (npr., francuski kraljevski grb sa zlatnim ljiljanima na plavoj osnovi naglašavao je božansko poreklo francuskih vladara). Kod Asteka, koji su koristili istu reč za zeleno i plavo, nebesko plavetnilo je tirkiznoplava boja a to je i boja boga rata i Sunca Huicilopochtlija, nazivanog i

„vladar tirkiza” i „plavi kolibri”; boja tirkiza (Šalšiviti) bila je s jedne strane znak požara, suše, gladi i smrti, a s druge obnavljanja; kad bi astečki vladar umro, uoči spaljivanja na mesto srca stavili bi mu tirkiz, kao što se u Egiptu pre mumificiranja faraonu na isto mesto stavljao smaragdni skarabej, za koji se smatralo da štiti od zlih sila; egipatska boginja neba Nut prikazivala se u plavom posuta zlatnim zvezdama, a simbol vavilonskog boga Marduka bio je lazurni kamen (Gerbran & Ševalije, 2004: 714-715; Widmann, 2009: 105). Plavoljubičasta je prepoznatljiva (mada ne jedina) boja perunike, koja je kod starih Slovena bila posvećena bogu gromovniku Perunu.

U Kini je plava boja takođe bila na izuzetnoj ceni; Hram neba u Pekingu obložen je tamnoplavim glaziranim crepom koji predstavlja nebeski svod. Plava boja kao obeležje najvišeg društvenog statusa nije se uvek vezivala isključivo za vladare: *plava krv* je trebalo da istakne posebnost plemstva i „urođenu” prednost njihove bele puti, sa lako uočljivim plavim venama, nad običnim smrtnicima crvene krvi. I danas je u Italiji tamnoplava boja simbol funkcionerskih privilegija (*auto/telefonino blu*). *Plavi voz* koji je prevezio samo Josipa Broza Tita, najviše funkcionere i strane visoke goste bio je u doba SFRJ pojam luksuza i državničke moći.

Plava boja sa žutom/oker simbol je i nadmetanja ili spajanja neba i zemlje, posebno u predelima kao što su azijske stepe; u mongolskim predanjima Džingis-kan je rođen iz veze plavog vuka i košute, a plavi vukovi, lavovi i tigrovi česti su u azijskim legendama, posebno u turskim i mongolskim (Gerbran & Ševalije, 2004: 713-714). U toj borbi neba i zemlje plava i bela povezuju se protiv crvene i zelene; te boje su se koristile za podelu u raznim igrama i takmičenjima koja u začetku imaju kosmičko značenje (već pomenute stranke u Vizantiji i četvrti u firentinskom „fudbalu”).

U tibetanskom budizmu plavo je boja Vajrokane, transcendentne mudrosti, a i praznine koju predstavlja beskonačnost plavog neba i boravište besmrtnosti. U mnogim kulturama plava je boja uzvišenog i nematerijalnog, božanskog samim tim što je boja vedrog neba, pa je simbol beskrajnosti i večnosti. To je boja duhovnosti, meditacije, istine, mudrosti i spoznaje (Widmann, 2009: 107-111).

Kao što jarkocrvena boja predstavlja muški, aktivni princip, tako plava predstavlja ženski, pasivni. To je boja vode i mora, iz čijih dubina nastaje život, pa se vezuje za

materinstvo i zaštitnički nagon. Vodena božanstva često su prikazivana sa plavim ili zelenim atributima (v. *zelena*): egipatski bog Nila Hapi, grčke boginje mora Tetija i Amfitrita, Afrodita koja je rođena iz morske pene. U hrišćanstvu to je boja Bogorodice, koja se tradicionalno prikazuje s plavim ogrtačem ili velom. Nasuprot crvenoj, plava donosi spokoj, umiruje i opušta. Stoga se smatra i bojom mira i duhovnog i emotivnog sklada (Widmann, 2009: 116-117).

Kao boja sklada, mira i jedinstva, plavo je simbol i političkog ujedinjenja i solidarnosti. Tokom Francuske revolucije, republikanske trupe u pobuni Vandeje nazivane su *les Bleus*, po boji uniforme; nadimak se potom proširio na sve republikance do kraja revolucije. Plava je zastava Evropske unije, kao i šlemovi vojnika Ujedinjenih nacija. Plavi su dresovi italijanske reprezentacije (*azzurri*), a po boji dresova *plavima* su nazivani i reprezentativci bivše Jugoslavije. To je i boja italijanske partije *Popolo della Libertà*, koju u novinarskom žargonu često nazivaju *balena azzurra* (plavi kit), kao naslednika Demohrišćanske stranke (*balena bianca*) po glomaznom i neefikasnom sistemu (v. *Bela*).

Međutim, budući da je kao simbol promene, prelaska i obnavljanja vezana i za nostalgiju, nedostatak i gubitak starog, plava poput drugih boja poprima negativnu simboliku kada ode u krajnosti. Može da simbolizuje ne samo spokoj već i apatiju koja prelazi u depresiju, pusto sanjarenje bez delanja. Negativne konotacije plave boje ogledaju se i u svakodnevnom govoru.

U italijanskom strah može da bude plave boje (*fifa blu*), u srpskom se može *poplaveti* ili *pomodreti* od zime ili batina, u engleskom neko može biti plav od tuge (*feeling blue*), a u nemačkom od alkohola, odnosno mrtav pijan (*blau sein*, Widmann, 2009: 23). Plave okovratnike (*colletti blu*) i takva radna odela nose, barem po tradicionalnom shvatanju, pretežno nekvalifikovani fizički radnici, što je često predmet negativnih stereotipa.

Zanimljivo je što je plava u današnjoj zapadnoj kulturi naglašeno muška boja (nasuprot ženskoj ružičastoj)⁴⁰. Imala je značajnu ulogu u razvoju moderne umetnosti. *Plavi jahač* je čuvena slika Vasilija Kandinskog (*Der Blaue Reiter*) po kojoj je nazvan jedan od najplodnijih umetničkih pokreta u Nemačkoj pre 1914, a u Pikasovoj *plavoj* fazi nastala su neka od njegovih značajnijih dela.

5.3.6. Ljubičasta / viola

Ljubičasta predstavlja umerenost, promišljenost, vidovitost. Kao boja između crvene i plave, odnosno sačinjena od jednakih mera nagonskog, htonskog crvenog i nebeskog plavog, simbolizuje ravnotežu između zemlje i neba, čula i duha, strasti i razuma, ljubavi i mudrosti. To je boja biskupske odežde, Velikog i Božićnog posta u hrišćanstvu, žalosti, patnje, pokajanja i žrtve; na srednjovekovnim spomenicima Hrist je prikazan u ljubičastoj odeći za vreme stradanja, što označava da u tom trenutku on u sebi sjedinjuje zemaljsko i nebesko, čoveka i Svetog duha (Gerbran & Ševalije, 2004: 522-523; Widmann, 2009: 208-209). Između ostalog ljubičasta je i boja sumraka, svršetka dana, te stoga može da simbolizuje i kraj sveta; u Kini i na nekim evropskim dvorovima ljubičasto je bilo boja žalosti.

Nije sasvim jasno da li verovanje da ljubičasta donosi nesreću valja pripisati ovakvoj simbolici ili njenoj „magijskoj” dimenziji. Naime, kao boja na samom kraju spektra i na granici vidljivosti, ljubičasta može da simbolizuje metafizički preobražaj, prelazak iz vidljivog u nevidljivo, sve što je okultno i mistično; smatrala se i bojom magije, a danas se, modernim rečnikom, često povezuje sa intuicijom i paranormalnim sposobnostima. Ametistu se kroz vekove pripisivala moć da odagna pijanstvo i tugu, sačuva od ludila i vradžbina.

⁴⁰ Na primeru "muških" i "ženskih" boja vidimo kako društvene promene mogu da utiču na konvencionalno značenje simbola; sve do kraja XIX veka "muškom" bojom se smatrala crvena, dok je plava bila simbol ženskog i materinstva (Widmann, 2009: 103, 114-115); međutim, primarna simbolika muškog crvenog i ženskog plavog ostala je nepromenjena.

To je bila boja feminističkog pokreta šezdesetih, pošto simbolički ujedinjuje muški (crveni) i ženski (plavi) princip pa predstavlja žensku borbu da dođu do prava koja su dotle bila rezervisana za muškarce (Widmann, 2009: 195). S obzirom na takav spoj, to je i boja koja simbolizuje hermafroditizam, transseksualnost i homoseksualnost.⁴¹

Budući da je prema našoj percepciji na sredini između krajnosti plave i crvene, ljubičasta kao ravnoteža između njih sadrži unutarnju protivrečnost, pa može da predstavlja i neodlučnost, statičnost, konzervativnost. Umerenost i promišljenost mogu da prerastu u osrednjost i konformizam, slepu poslušnost i potčinjavanje.

Takođe simbolizuje istančanost i u emotivnom i u estetskom pogledu: može da predstavlja zavodjenje, nežnost, senzibilnost, povodljivost, ali i duboku sposobnost za saosećanje i razumevanje drugih.

5.3.7. Ružičasta / rosa

O simboli ružičaste ima najmanje podataka, što bi moglo da bude potvrda teze da se percepcija ove boje razvila relativno kasno.

U savremenom društvu ružičasta je prevashodno ženska boja i njeno značenje se poklapa sa svim prihvaćenim stereotipima o tipično ženskim osobinama i ulozi u društvu. Tako se za ružičastu vezuje sve što je emotivno i sentimentalno, njome se etiketiraju čitavi književni i filmski žanrovi namenjeni ženama (v. 4. poglavlje), a već od rođenja deteta zna se da su ružičasta odeće i igračke namenjene devojčicama, toliko da muškarci uglavnom izbegavaju da nose odeću tako „nemuževne” boje (Prilog A, slika 9). S obzirom na to da se vezuje za naglašeno, „žensko” izražavanje emocija, simbolika ružičaste lako može da sklizne u kič i trivijalno, ali i da označi potcenjivački stav prema takvim društvenim pojavama (v. 4. poglavlje). Razume se, to ne znači da se ružičasta boja uvek i svugde izjednačava sa kičem; Pikasova *ružičasta faza* u umetnosti je na velikoj ceni.

Osim što je „ženska”, to je i boja optimizma i vedrog pogleda na svet „kroz ružičaste naočari”, gde ima znatno manje prostora za učitavanje negativnih konotacija.

⁴¹ U francuskom žargonu, za homoseksualce se kaže *les violettes*.

Retki su primeri da simbolika ove boje ne ulazi u šablon jednog od ta dva značenja. Npr. ružičasta majica u biciklizmu (*maglia rosa*), koju nosi vodeći takmičar u trci *Giro d'Italia*, dobila je ime po boji papira lista *Gazzetta dello Sport* koji organizuje trku, i nema nikakve veze sa rodnim stereotipima.

5.3.8. Smeđa / marrone

Tipična smeđa boja je na prelazu između crvenkastoride i crne, ali je ipak bliža crnoj, uz mnoštvo nijansi od okera do mrke. Te boje je zemlja pa se povezuje sa njivom i glinom, kao boja plodnosti i stvaranja: u sumerskim, biblijskim, egipatskim i kineskim predanjima čovek je načinjen od zemlje⁴².

U starom, a kasnije i u katoličkom Rimu smeđa je postala simbol poniznosti i siromaštva (*humilitas* - poniznost od *humus* - zemlja). Tako neki monaški redovi nose smeđe mantije ili druge takve delove odeće kao franjevci i karmelićani. Smeđi i sivi tonovi vezivali su se za sirotinjsku odeću, koja nije mogla biti bojena u skupe pastelne i jarke boje.

Tamnospmeđa kao bliska crnoj može da bude i boja žalosti (*vestire il bruno*), podseća na uvelo lišće, propadanje, jesen i tugu. To se ne odnosi samo na Italiju: „U Irskoj je smeđa boja (**donn**) supstitut crne, pa ima ceo svoj podzemni i vojnički simbolizam” (Gerbran & Ševalije, 2004: 849). Još jedna negativna asocijacija je i boja prljavštine i izmeta; postoje mišljenja da su sadisti skloni smeđoj boji, pa se kao primer navode *smeđe košulje* - nacisti u Nemačkoj za vreme Hitlera (paravojne formacije SA, za razliku od SS koji su nosili crne), te se na kraju to povezuje sa Frojdovim zapažanjima da smeđa boja ukazuje na analni kompleks (Gerbran & Ševalije, 2004: 850). Jako tamna smeđa, mrka boja asocira u srpskom na zlovolju, neprijateljstvo ili lošu sreću (*mrko gledati, mrka kapa*). To je boja materijalnog, a kao boja zemlje simbolizuje i materinstvo. Uprkos brojnim negativnim asocijacijama koje izaziva, smeđa se može povezati i sa čulnim uživanjima: to je boja čokolade i pečenih kolača, boja tena preplanulog od sunca, a kao boja drveta i krzna može predstavljati toplinu i udobnost doma (Widmann, 2009: 223, 227-229).

⁴² U *Epu o Gilgamešu* prikazano je kako Enkidua od blata stvara boginja Aruru; u biblijskom *Postanju* Bog tako stvara Adama.

5.3.9. Siva / grigio

Siva je boja između crne i bele, odnosno sačinjena od jednakih delova tih dveju boja. To je boja pepela i magle, tmurnog i oblačnog vremena, pa tako izaziva osećaj tuge, sete i čamotinje. Jevreji su se pokrivali pepelom da bi izrazili duboku žalost (Gerbran & Ševalije, 2004: 833). Takođe, siva je boja bolesti (*posiveti u licu*) i starenja jer se vezuje i za prosedu kosu i za narušeno zdravlje.

Možemo reći da je srebro sivo, što bi ovu boju povezalo sa mesečinom i ženskim principom (Widmann, 2009: 236); međutim, kroz istoriju srebro je najčešće shvatano kao belo. Ipak, nije uvek i svuda siva boja imala samo negativnu konotaciju. U srpskom narodnom folkloru sivi konji su bili na velikoj ceni, a sivi soko je bio simbol junaštva, mada je karakteristično da se često umesto prideva *siv* koristilo *zelen* u istom značenju; siva boja dakle predstavlja snagu, neustrašivost, ubojitost (*konj zelenko, sivi soko, sivi vitezovi, zelena sablja*; Ivić, 1995: 96-99).

Siva je ne samo prelaz između crnog i belog, već i boja koja simbolizuje čoveka u središtu hromatske sfere sveta. To je prva boja koju vidi novorođenče, a i kasnije kad se razvije percepcija za druge boje, ostaje u centru čovekove hromatske sfere (Gerbran & Ševalije, 2004: 833-834). Kao što nam frazeološki primeri pokazuju, kao boja na sredini između crnog i belog, siva predstavlja i sredinu između dobrog i lošeg, pozitivnog i negativnog, moralno ispravnog i pogrešnog, te se u frazeologiji često koristi da izrazi složenost izbora koji se pred čoveka postavljaju i nemogućnost da se uvek donese odluka na osnovu crno-belog pogleda na svet: siva boja je neodređena i može da predstavlja moralne kompromise kakve su ljudi primorani da prave u tzv. „sivoj zoni”.

Sivo je i boja koja prikriva, boja koja se pripisuje birokratskim sistemima, formalna boja poslovnih odela. Kao potpuno neutralna zagasita boja, siva je i boja ravnodušnosti, dosade i apatije, budući da nema nikakve živosti niti podstiče emocije. Njena jednodušnost može poslužiti da se izbegne odudaranje od okoline i prikriju određene aktivnosti (*siva ekonomija, mercato grigio*). Sive mantije nosili su franjevci u prvim vekovima po osnivanju kao znak poniznosti, budući da su se tako odevali siromasi; izraz *siva eminencija* (*Eminenza grigia*), prvi put upotrebljen u Francuskoj u XVII veku kao nadimak franjevca

savetnika kardinala Rišeljea („crvene eminencije”), Žozefa di Tramblea, kasnije je dobio opšte značenje značenje savetnika iz senke. Može da označava i inteligenciju, kao boja moždane materije (*materia grigia, siva masa*).

Kao boja magle i smoga, možemo reći da je sivo u današnje vreme tipična gradska boja, suprotstavljena zelenoj kao boji prirode (Widmann, 2009: 239-240): boja metala i betona, bezlična i hladna.

5.3.10. Crna / nero

Crno i belo su na suprotnim stranama hromatske lestvice, a i jedno i drugo imaju apsolutnu vrednost potpunog svetla i potpune tame, bez prelaznih nijansi. Međutim, ipak obe mogu da budu sjajne ili prigušene, pa tako da predstavljaju ili skup, sintezu boja, ili njihovo odsustvo, nepostojanje.

U jeziku i svakodnevnoj upotrebi simboličko značenje se najčešće pridaje „hladnom”, negativnom vidu crnog kao negaciji svih boja (Gerbran & Ševalije, 2004: 108). Crno se vezuje za pakao, smrt i donji svet (kod pojedinih naroda ista boja se vezuje i za stranu sveta na kojoj se smatra da je zagrobni svet, za neke sever a za neke jug). Tako crna boja izražava i tugovanje za mrtvima, odsustvo svake nade⁴³ i nepovratnu konačnost gubitka. U zoroastrizmu, kad su Adam i Eva isterani iz raja bili su odeveni u crno. Egipatski hijeroglif crne golubice označavao je ženu koja doživotno ostaje udovica, a Anubis, podzemno božanstvo koje prati mrtve, prikazivan je sa glavom crnog šakala. I u hrišćanstvu i u islamu crne mantije su znak odricanja od taštine ovozemaljskog i nose ih duhovna lica različitih činova. Po boji mantije, pridev *crn* može da označava i crkvena lica ili povezanost sa crkvom (*crni kaluđer, crni đak*); „crni” *gvelfi* (*guelfi neri*) u srednjovekovnoj Italiji⁴⁴ bili su frakcija *gvelfa* koja je podržavala papu, a *parte nera* bila je

⁴³ Za razliku od bele boje koja može takođe da simbolizuje tugu za preminulim, ali nagoveštava privremenost tog odlaska i ispunjenje praznine, prelaz iz noći u dan (v. *bela*).

⁴⁴ *Gvelfi* su u srednjovekovnoj Italiji nominalno bili stranka koja je podržavala papsku vlast (za razliku od *gibelina* koji su bili uz nemačkog cara, počev od Fridriha II Hohenštaufena); međutim, u neprestanim borbama između različitih gradova, porodica i frakcija prvobitno opredeljenje se izgubilo i sama *gvelfska*

stranka „crnih” gvelfa u srednjovekovnoj Firenci. Takođe, pojmom *aristocrazia /nobiltà nera* označavana je u drugoj polovini XIX veka klerikalno nastrojena, najčešće rimska aristokratija koja je ostala vezana za papsku vlast i posle ujedinjenja Italije.

U Kini je bio običaj da se ritualno zacrni lice u znak pokornosti, radi oprosta grehova; nasuprot tome, u Japanu je među plemkinjama vekovima vladala moda bojenja zuba u crno (*ohaguro*), kao kontrast belini kojom se prekrivalo lice, što se i danas može videti kod tradicionalnih gejši.

Crno kao boja smrti i pramaterije ne suprotstavlja se uvek belom, već npr. u Kini i žutom ili crvenom. Kao suprotnost belom predstavlja mračno i nečisto, ali kao boja zemlje crnice, istovremeno može biti i simbol plodnosti i obnavljanja: boginja Kali je crna „jer raspršene oblike ponovo spaja u bezoblično. U *Bhagavad Giti* besmrtni **Krišna** je crn, a *smrtni Arjuna* je beo, prvi je slika sveopšteg Ja, a drug pojedinačnog Ja” (Gerbran & Ševalije, 2004: 110). Htonski svet je crn i kao smrt i kao iskonski mrak iz koga je sve nastalo. Podzemnim božanstvima žrtvovane su crne životinje, a boginje-majke, simboli plodnosti, često se prikazuju kao crne (Izida, Kali, Hekata, Afrodita, u hrišćanstvu Crna Gospa - *madonna nera*, itd.). Tako se crno vezuje i za ženski princip, posebno na Dalekom istoku, gde je dvojstvo crnog i belog prepoznatljivo kao dvojstvo **jina** i **janga**, senke i svetla, noći i dana. Crno odgovara **jinu**, ženskom, zemaljskom, majčinskom, instinktivnom, za razliku od belog **janga** (v. *bela*). Crni **jin** se vezuje za materijalno, zimu, vodu i sever, što je shvatljivo s obzirom na to da je u severnim krajevima bilo mnogo hladnije i manje sunca (Widmann, 2009: 46, 48). Takođe i kod starih Slovena crna je označavala „sever, koji je asociirao na hladnoću, glad i nesreće” (Popović, 1991: 153).

Sjajna i topla crna boja predstavlja zbir boja, i kod islamskih sufi mistika pravo božansko svetlo, jer se unutrašnji razvoj upoređuje sa hromatskom lestvicom: polazi se od bele boje da bi se blaženstvo dostiglo kad se stigne do crne, koja predstavlja apsolutnu boju i rezultat svih ostalih boja. Sličnu simboliku ima i Ćaba, sveti crni kamen u Meki.

stranka se podelila na "crne" i "bele": *crni* su bili pristalice pape, a *beli* cara, što je uvek bilo vezano za lokalne i porodične interese, a najizraženije u Firenci.

U Indiji po tim bojama su prepoznatljive kaste **šudra** (crna) i **bramana** (bela), Višnu i Šiva, sile odbijanja (**tamas**) i privlačenja (**satva**), a sve to simbolizuje međusobnu zavisnost i dopunjavanje suprotnosti (Gerbran & Ševalije, 2004: 110-112).

Crno je boja pramaterije i iskonskog haosa, kao i praznine pre nastanka sveta. U većini mitologija i kosmogonija (kineskoj, haldejskoj, grčkoj, egipatskoj, afričkim, južnoameričkim), uključujući Bibliju, svet je nastao iz prvobitnog mraka. Crno upija svetlost, znači njeno odsustvo⁴⁵, pa psihološki ukazuje na ništavilo, mrak, tugu, nesvesnost ili podsvest. Kao boja plodne zemlje *crnice*, može da asocira i na groblje i prebivalište mrtvih, ali i na dubine okeana. To je boja okultnog, tajanstvenog, neznanja i nepoznatog. Njome se označava ono što je tajno i što treba da ostane skriveno: od tajnih organizacija kao što je Crna ruka u Srbiji ili *mano nera* na Siciliji i u SAD, do svih vrsta ilegalnih aktivnosti (*rad na crno, crna berza, contabilità nera, mercato nero*).

Povezuje se sa nesrećom (u staroj Grčkoj brod sa crnim jedrima označavao je kobnu sudbinu, Rimljani su nesrećne dane označavali crnim kamenom, ptica zloslutnica je obično gavran ili neka druga ptica crne boje, crna mačka po popularnom verovanju donosi nesreću, u islamskim predanjima crni pas donosi smrt u porodici, itd.), žalošću, zlom i sa đavolskim silama. Treći jahač Apokalipse na crnom konju nosi mericu i predstavlja glad i oskudicu; đavo, veštice i druge nečiste sile prikazivane su crnom bojom a babaroga kojom u Italiji plaše decu zove se *crni čovek - Uomo nero* (Widmann, 2009: 51). To je i boja destruktivnosti, sadizma i uništenja. Piratska i anarhistička zastava je crne boje. U doba francuske revolucije postojala je *crna knjiga*, u koju su se upisivali neprijatelji režima, pa se kasnije izraz crna knjiga (*libro nero*) odnosno *crna lista (lista nera)* proširio na svaki spisak nepoželjnih osoba ili organizacija (v. 4. poglavlje). U tom apsolutnom značenju zla i nesreće često se koristi da pojača utisak već negativnih pojmova, naročito, kao što smo videli, u italijanskoj frazeologiji.

Kao apsolutna boja, crna iskazuje strogost i autoritet (crna sudijska toga ukazuje na neumoljivost pravde, kao nekada mantija inkvizitora), pa je prirodno vezana za totalitarne sisteme i ideologije kao što je fašizam i neofašizam: *camicie nere* – crnokošuljaši, *governo*

⁴⁵ I moderna naučna saznanja idu u prilog ovakvoj percepciji: gravitacija *crnih rupa* usisava sve oko sebe pa i svetlost, što znači da u njihovoj blizini ne može biti ni materije ni zračenja, ničeg osim praznine.

nero, terrorismo nero, trame nere itd. Sledstveno tome, crna označava i nepopustljivo reakcionarne, konzervativne stavove, sve što se protivi inovacijama i reformama. Crna je odeća ortodoksnih Jevreja, kao i ženski čador u Iranu (Widmann, 2009: 51).

Nasuprot ovakvom značenju, kao boja prvobitnog haosa, crna predstavlja i apsolutno ništavilo i negaciju svakog reda i društvenog poretka, pa se vezuje za nihilizam i anarhiju. I u modernoj kulturi, posebno među mladima, crnom odećom i detaljima ističu se pripadnici grupacija koje žele da izraze svoje odbijanje ukorenjenih društvenih vrednosti (punk, dark, hevi metal, gotik, skinhedsi itd., Widmann, 2009: 57)

Crna boja ostavila je dubok trag i u umetnosti, verovatno najupečatljivije kada se vezuje za smrt, zlo ili uopšte za nešto jezivo, mračno i kobno. U Danteovom *Paklu* mrak je najprisutniji utisak, a pridev *crn* najčešće se pripisuje đavolima⁴⁶, mada je češća upotreba različitih sinonima za *mračno* da se dočara dubina pada grešnika.

Francuski termin *film noir* („crni film”) naziv je za američke filmove s polovine XX veka, često rađene po kriminalističkim romanima, koji su se u Francuskoj objavljivali u tzv. „crnoj seriji” (*Série noire*) po boji korica džepnih izdanja, te je naziv za ovaj filmski i literarni podžanr nastao slično kao i italijansko *giallo* i *rosa* (v. 4. poglavlje). Kasnije se ovaj termin proširio i u drugim jezicima, a crna boja je počela da označava i triler, horor ili uopšteno dela u kojima preovlađuje jeziva i morbidna atmosfera ili u čijim zapletima smrt ima značajan udeo.

Termin *crni talas* označava filmove grupe jugoslovenskih stvaralaca (npr. Pavlović, Makavejev, Petrović, Žilnik, Kadijević) koji su sedamdesetih godina prošlog veka kao ideološki nepodobni bili izloženi političkoj kritici; naime, tadašnji režim je smatrao da takvi filmovi isuviše „crno” oslikavaju društvenu stvarnost, dok se danas većina njih smatra značajnim dometima jugoslovenske kinematografije.

Crno je danas izuzetno prisutno u popularnoj kulturi, bez obzira da li je u pitanju književnost, strip, film ili neki drugi medij⁴⁷. Smrt se u popularnoj uobrazilji najčešće predstavlja kao kostur u crnom ogrtaču sa kosom, vampiri su odeveni u crno, istu boju kao i

⁴⁶ *diavol nero* (XXI, 29), *angeli neri* (XXIII, 131), *neri cherubini* (XXVII, 113)

⁴⁷ Kao noćna boja snage i moći, u popularnoj kulturi crna nije uvek rezervisana za simboliku zla i okultnog: često je i karakteristika superheroja poput Zoroa, Betmena, Fantoma i drugih (Widmann, 2009: 51).

šišmiš koji ih predstavlja; crna boja prati i elemente horora u drugim žanrovima, kad god treba da ukaže na prisustvo nečiste ili zle sile. U globalno popularnim delima kao što su Tolkinov *Gospodar prstenova* ili filmski serijal *Zvezdani ratovi* crno je nezaobilazan element ikonografije (Widmann, 2009: 53).⁴⁸

Kao apsolutna boja, crna može biti i boja savršenstva, energije, moći i elegancije. Crna boja se nosi u svečanim prilikama, bilo da je u pitanju muški frak ili smoking, ženska večernja haljina ili crni ogrtač sa kapom koji studenti u više zemalja nose prilikom uručjenja diplome. Crne su boje pogonska goriva kao ugalj i nafta čija je vrednost tolika da je nazivaju „crno zlato“; državnici i osobe koje uživaju visok društveni status (ili mu samo teže) voze se u crnim limuzinama.

5.3.11. Bela / bianco

Kao i crna, i bela je apsolutna boja koja se takođe može postaviti na dva kraja hromatske lestvice. Može biti prigušena, kada označava odsustvo svake boje, ili bleštava, snežnobela, kada uključuje sve boje.

Većina naroda belim predstavlja strane sveta gde se dnevno svetlo pojavljuje ili nestaje (istok ili zapad); to je i boja rođenja (rađanje sunca na istoku) ali i smrti koja se shvata kao drugi početak, prelazak u drugi oblik postojanja; stoga se koristi u mnogim obredima inicijacije ili neke druge promene statusa (kandidati za javne službe u Rimu oblačili su se u belo - *candidus* - pa otuda i naziv „kandidat“; belina venčanice osim što simbolizuje čistotu i nevinost predstavlja i stupanje u brak), gde označava posvećenje, novi položaj i preuzimanje novih odgovornosti.

Bela je boja Meseca i srebra, ali i solarna boja dnevne svetlosti. Kao simbol dobra, belo je predstavljalo i zaštitu od zlih sila (čiji je simbol crno) kroz *belu magiju*; mitski beli

⁴⁸ Kod Tolkina, sile zla uključuju Crne Jahače, crni dah, Crnu Kulu, crnu Senku, mada opet preovlađuju sinonimi za *mračno*; u *Zvezdanim ratovima*, glavni likovi na „tamnoj strani Sile“, tj. zla, do te mere su globalno prepoznatljivi po svojim crnim kostimima da Widmann to koristi kako bi ilustrovao uznemirujuću simboliku crnog kao opasnosti što vreba iz neistraženog i podsvesnog: „In questi esempi si nota difatti come la potenza del nero tenda a specializzarsi nell'esprimere dimensioni inquietanti, minacciose, oscure. Mutuando un'efficace espressione del film *Guerre stellari*, il nero è 'il lato oscuro della forza'“ (Widmann, 2009: 51)

tigar u Kini štitio je od demona i bio često prikazivan na grobovima (Widmann, 2009: 282), a rašireno je i verovanje da beli miš donosi sreću. Kod slovenskih naroda za belu boju vezuje se simbolika čistog, lepog, neprolaznog i slavnog (Popović, 1991: 151).

Boja dobra, celovitosti i savršenstva, to je boja apsolutnih i solarnih božanstava kao Horus, Apolon, Jehova ili Jupiter, kojima su često žrtvovane bele životinje (Widmann, 2009: 256-257). Kod Kelta bela je boja sveštenika (kao i kod Egipćana, Jevreja, bramana u hinduizmu) i jedino je još kralj imao pravo da je nosi. Anđeli i sveci su po hrišćanskom predanju beli, a u japanskom budizmu beli oreol i beli lotos povezuju se sa potezom Budine *šake spoznaje* (Gerbran & Ševalije, 2004: 53). Bezbojni dijamant simbolizovao je dostizanje savršenstva kako u budizmu tako i u zapadnoj kulturi, budući da njegova potpuna prozirnost ne reflektuje nijednu boju te predstavlja apsolutnu čistoću (Widmann 2009: 261, 275). Hrišćansko Sveto trojstvo ima bela obeležja, belo je simbol vaskrslog Hrista (Matej 28, 3) a bela golubica simbol Svetog duha. Na vaticanskoj zastavi zajedno sa zlatnom simbolizuje Božju vlast na zemlji, papa nosi belu odeždu, a i monaški redovi dominikanaca i kartuzijanaca nose bele mantije. Stoga je često povezivana sa katoličanstvom, a pojedini monaški redovi imali su bela obeležja po kojima su bili prepoznatljivi: „Beli očevi” - *Padri bianchi (Patres Albi)* naziv je za katoličke misionare u Africi, po boji odeće koja je slična nošnji u severnoj Africi; *Fratelli bianchi* - „Bela braća”, nazvani tako po belim ogrtačima sa zelenim krstom, bili su verska zajednica u Prusiji XIV veka sa ciljem ponovnog osvajanja Svete zemlje. U srednjovekovnoj Italiji proimperijalna frakcija gvelfa bila je „bela” - *guelfi bianchi*, a njihova stranka u Firenci nazivana je *parte bianca* (jedan od retkih primera na ovoj teritoriji gde bela boja nije označavala povezanost sa crkvom). Takođe u Italiji, belo je bila boja Demohrišćanske stranke; u novinarskom jeziku često je nazivana *balena bianca*, zbog glomaznog činovničkog aparata i spore modernizacije. Tzv. „beli” sindikati (*sindacati bianchi*) bili su prokatolički orijentisani, nasuprot „crvenim”. Bela boja se često koristila kao suprotnost crvenoj boji revolucije i komunizma; mogla je da simbolizuje kako reakcionarne i kontrarevolucionarne stavove, tako i legitimistička i umerena opredeljenja kao kontrast revolucionarnim i ekstremističkim. Tokom Francuske revolucije, *les Blancs* - Beli bio je naziv za rojalističke trupe u pobuni Vandeje (po boji burbonske zastave), nasuprot „plavim” republikancima (*les Bleus*, v.

plava); kasnije se naziv proširio na sve rojaliste u Francuskoj revoluciji, a i posle nje (*terrore bianco*). Bela garda u Oktobarskoj revoluciji borila se protiv komunističke Crvene armije. U Crnoj Gori posle Prvog svetskog rata tzv. „bjelaši” ili ređe *bijeli* (po boji predizbornog letka) bili su pristalice bezuslovnog ujedinjenja sa Srbijom (ILCG 1 2006: 131); doduše u ovom slučaju protivnici nisu bili crveni već zeleni (v. *zelena*).

Bela odeća označavala je i viši društveni stalež; bele okovratnike (*colletti bianchi*) nosili su oni koji nisu bili prinuđeni da se prljaju na teškim fizičkim poslovima, pa su po tome počeli da se prepoznaju činovnici i uopšte oni koji su u očima okoline, a posebno fizičkih radnika u *plavom*, bili „povlašćeni” administrativnim poslovima.

Belo je boja čistoće, doslovne ili moralne. Doslovno, kao boja sterilno čistog, postala je boja medicine i „uniformi” medicinskih radnika, ali i svih čiji posao zahteva strogu higijenu, od kuvara, mesara i pekara do berberina i istraživača u laboratorijama. Belo kao boja održavanja higijene na visokoj je ceni u današnjem društvu; običaj je da su prostorije kao kuhinja i kupatilo obložene belim pločicama a i da kućni aparati u njima budu iste boje, što je istaknuto sintagmom *bela tehnika*. U tom smislu belo se izjednačava sa higijenom, što se doživljava kao znak civilizacijskog napretka i čini ovu boju univerzalno preporučljivom, pa se na svakom koraku vide i čuju reklame za razne deterdžente, izbeljivače, paste za zube i tome slično.

Kao boja moralne čistoće, belo je boja vrline i nevinosti: nosile su je rimske vestalke, u hrišćanstvu je raširen običaj da se deca sahranjuju u belom kovčegu, bela košulja se nosi za krštenje i prvo pričešće (Widmann, 2009: 271), venčana haljina je tradicionalno bele boje, a belo cveće može da bude ukras i na venčanju kao i na sahrani.

Kao boja dana i buđenja svetlosti, može da simbolizuje prosvetljenje, buđenje svesti, moralnu ispravnost, istinu i spoznaju; seda kosa staraca vezuje se za mudrost. U tibetanskom budizmu to je boja središta odakle se rađa Buda Vajrokana, koji je boje sedefa a sedi na belom lotosu (Widmann, 2009: 263).

Bela je simbol pročišćenja, ali i slobode i oslobođenja, vaskrsnuća i prelaska u drugi oblik postojanja. U Danteovom *Raju* preovlađuje bela boja i sinonimi za svetlo, nasuprot mraku i crnini *Pakla*. To je boja novog početka, životne snage i zdravlja, nasuprot crnoj kao boji smrti, kraja i uništenja. Kao boja mleka, vezuje se za materinstvo i novorođenčad,

dakle početak života, kada pojmovi kao *carta bianca* ili *tabula rasa* ne predstavljaju prazninu u negativnom smislu, već čist prostor gotovo bezgraničnih mogućnosti. Belo je i boja jajeta iz koga nastaje život, a u mnogim kosmogonijama i ceo svet; sličnu simboliku imaju i uskršnja jaja, bez obzira na to što se farbaju (Widmann, 2009: 279-280).

No praznina potpunog odsustva boja ne može uvek biti pozitivna, što se, kako smo videli, ogleda i u frazeologiji. „Belo u narodnoj kulturi znači i „prazno” [...] odnosno 'odsustvo materijalnog', što je inače odlika mitoloških bića. S druge strane, ta bića su vezana za onostrani svet (koji se često poima kao podzemni svet) i za mrak, pa je po toj osnovi omogućena alternacija belog i crnog.” (Radenković, 2008: 338). Npr, u sintagmi *bela vila* pridev ne označava toliko boju koliko magijsko svojstvo (Popović, 1991: 152).

Na zapadu dan nestaje i to prigušeno svetlo vezuje se i za smrt i prelazak u noćnu prazninu bez dnevnih boja (Gerbran & Ševalije, 2004: 51). U Aziji, posebno na Dalekom istoku, bela boja je vezana za smrt i ljudi se odevaju u belo kad žale za pokojnikom kao što se na Zapadu oblače u crno; u pojedinim razdobljima i kod antičkih naroda i u Evropi bela je imala sličnu simboliku koja se u nekim detaljima i danas zadržala, pa se recimo ljiljani i bele hrizanteme nose na sahrane (Widmann 2009: 281-282). Takvo blede, „hladno” belo ima prizvuk zlokobnog: to je i boja sablasti, beli čaršavi se u popularnoj kulturi vezuju za duhove pokojnika. Četvrti jahač Apokalipse, Smrt, jaše na *bledom* konju, a Smrt se i inače često prikazuje kao beli kostur. Bledilo je karakteristično za mrtvace (*pobledeti kao smrt, essere pallido come un morto*).

Ipak, i kao boja smrti bela može da nosi pozitivnu simboliku, ukoliko se smrt shvata kao početak novog ciklusa, oslobođenje od okova materijalnog, prelazak u novi oblik postojanja, što je takođe u skladu sa mnogim istočnjačkim verovanjima. U Indiji to je boja **satve**, uzlazne sile privlačenja i približavanja svetlosti (za razliku od crnog **tamasa**, silazne sile udaljavanja). Dakle, smrt se u ovom smislu ne povezuje sa konačnim krajem i potpunim uništenjem kao što je slučaj sa simbolikom crnine.

Za svrhu ovog rada, budući da se bavi nazivima za boje kao leksičko-semantičkom kategorijom, bitno je prvenstveno konvencionalno, asocijativno značenje hromatskih simbola, koje se najviše ogleda u leksici; međutim, ne može se zanemariti ni njihovo

primarno značenje. Iz navedenih primera možemo zaključiti kako je izuzetno teško striktno odvojiti „sekundarnu” od primarne simbolike, s obzirom na to da prva često proističe iz druge.

Hromatska simbolika toliko je obimno područje da je ovde usled ograničenog prostora bilo moguće izložiti tek delić potencijalnih značenja 11 osnovnih boja, kako primarnih tako i asocijativnih. Pošto je istraživanje usmereno na lingvističku građu, simbolika u vizuelnim umetnostima zastupljena je samo u naznakama, a čitavi simbolički kodovi kao što su alhemija, tarot, biblijska i masonska simbolika, kabala itd. morali su biti sasvim izostavljeni ili ilustrovani sa svega par primera. Za dublje proučavanje ove fascinantne tematike s obzirom na temu rada ovde nažalost nema mogućnosti, ali navedeni primeri mogu makar da nagoveste u kolikoj meri simboličko značenje, oblikovano različitim društvenim i kulturnim činionicima, utiče na semantički i leksički potencijal jezičkog izraza.

6. ZAKLJUČAK

U radu smo uporedili leksičko-semantičko polje boja u italijanskom i srpskom jeziku preko analize sličnosti i posebno razlika u hromatskoj leksici dva jezika na semantičkom, morfološkom i frazeološkom planu, sa ciljem da se ukaže na problem ekvivalencije (ili njenog nedostatka) u prevođenju s jednog jezika na drugi, ali i na ulogu koju u leksičkim i semantičkim razlikama igraju vanjezički činiooci.

Prvo poglavlje sadrži osnovnu terminologiju u oblasti percepcije boja i pruža sliku o toku proučavanja kako boje kao vizuelnog fenomena tako i kognitivnih procesa kroz koje se percepcija boja u raznim jezicima prenosi na lingvistički nivo. Uvodi se teorija Berlina i Kaya kao model klasifikacije 11 osnovnih boja u radu. Kad je reč o hromatskoj terminologiji u stručnim delatnostima, kao što su razne oblasti tehnike i dizajna, moramo reći da su tu neki od bitnijih termini ostali nerazrešeni. Svakako, delatnosti poput modne industrije ili proizvodnje kozmetike poseduju specifičan žargon i nazive za nijanse koji se u svakodnevnom govoru praktično nikada ne koriste, pa tu možemo očekivati nedostatak srpskih ekvivalenata. No npr. podela na primarne i sekundarne boje od izuzetne je praktične važnosti u štamparstvu i dizajnu, a ipak u domaćoj literaturi i praksi nema usaglašenog prevoda za dve od tri suptraktivne primarne boje; uglavnom se ostavlja prema engleskoj verziji *cijan* i *magenta* (*cyan*, *magenta*) a nijedan od ovih naziva rečnici ne beleže; retko se nailazi na prevod *tirkiznoplava* i *purpurna* (premda prvo rešenje može biti diskutabilno, ali svakako je bolje nego *cijan*).

Drugo poglavlje sadrži obradu leksikografskog korpusa po rečnicima. Dobijeni rezultati za italijanski i srpski se upoređuju i analiziraju sličnosti i razlike. Vidimo kako pojedine osnovne boje u oba jezika mogu biti zamenjene sinonimima, zavisno od konteksta (*marrone/bruno* - *smeđ/braon/mrk*), kao i da se upotrebe sinonima u određenim slučajevima poklapaju. Zajednička im je i specifična upotreba hromatskih prideva za opisivanje osobina ljudi, tzv. „ljudske” boje.

Najvidljiviju semantičku asimetriju između dva jezika zapažamo kad je reč o *plavoj* boji, koju u italijanskom pokrivaju dva termina, *azzurro* i *blu*. U suštini, *blu* bi odgovaralo tamnoplavoj, a *azzurro* svetlijim nijansama srpske *plave*, ali ne može se povući jasna granica između ova dva prideva, što može prouzrokovati dosta teškoća u prevođenju s jednog jezika na drugi.

Treće poglavlje bavi se morfološkom stranom hromatske terminologije, sličnostima i razlikama u građenju hromatske leksike, i načinima na koje dva jezika grade pre svega prideve za označavanje različitih nijansi osnovnih boja. Dok italijanski jezik pretežno koristi slaganje, srpski prideve za nijanse osnovnih boja češće gradi derivacijom: ponekad prefiksacijom, ali najviše sufiksacijom. Sufiksacija je u oba jezika način da se izvedu pridevi subjektivne procene (deminutivi ili augmentativi: *bluastro* - *plavičast*, *plavkast*), koji kao hromatski termini u srpskom dobijaju mnogo neutralnije značenje nego u italijanskom, pa im je i primena mnogo šira, dok italijanski zadržava primesu subjektivnog značenja, najčešće u negativnom smislu nečiste, neodređene, "prljave" boje, i zbog toga se za izražavanje nijansi više oslanja na kompoziciju (*blu scuro*, *blu pavone*, *blu elettrico* itd.)

Karakteristika oba jezika je i nepromenljivost hromatskih pozajmljenica, tj. neslaganje takvog hromatskog prideva s odgovarajućom imenicom u rodu i broju, što sa semantičke strane ide uz smanjene paradigmatske mogućnosti, odnosno upotrebu ograničenu na nežive predmete i pojmove.

Što se tiče ostalih vrsta reči, načini tvorbe hromatskih imenica, glagola i priloga uglavnom se u oba jezika poklapaju: imenice se dobijaju sufiksacijom, a glagoli sufiksacijom i prefiksacijom od hromatskih prideva, dok se hromatski prilozni grade konverzijom, u slučaju italijanskog od muškog, a u slučaju srpskog od srednjeg roda prideva.

Četvrto poglavlje čini pregled hromatskih frazeologizama i kolokacija italijanskom i srpskom. Smatrali smo da je potrebno uključiti i kolokacije kao i samostalne imenice (poimeničene hromatske prideve sa posebnim značenjem) kako bi se stekla prava slika o

upotrebi hromatske leksike u oba jezika. Ipak, veliki broj italijanskih i srpskih neologizama korpusom nije obuhvaćen, što je i razumljivo jer se novi hromatski izrazi „kuju“ svakodnevno, a u današnje vreme, kada svaka nova informacija u trenu obiđe zemaljsku kuglu, mnogo se brže stvaraju i gomilaju kalkovi nego nekada. Najčešće su to prevedenice sa globalno dominantnog jezika kao što je engleski, nešto manje francuski i nemački, a beležimo i slučajeve da se direktno preuzima originalni izraz (*green card*, *cordon bleu*, *blankvers*).

Na taj način hromatski izrazi prelaze iz jednog jezika u drugi mnogo brže nego što naše leksikografske publikacije mogu to da isprate, pa tako dolazimo do situacije kada u srpskom već postoje prevodni ekvivalenti za italijanske izraze, ali ih nijedan zvanični izvor još nije zabeležio, bez obzira na to što su u svakodnevnoj upotrebi, što je slučaj sa svim zvezdicom označenim pojmovima u 4. poglavlju. Daleko ređe, dešava se i obrnut slučaj, da italijanski ima nezabeležen hromatski ekvivalent za srpski original (uglavnom su to kalkovi sa istorijskom pozadinom: *borghesia rossa*, *Schengen bianco*), ali ipak je češća pojava da pojedini srpski hromatski izrazi koji su se dovoljno odomaćili u upotrebi još uvek nigde nisu zabeleženi u merodavnoj literaturi (*biti zaštićen kao beli medved*, *siva zona*, *crveno meso*).

Ipak, primeri direktnih pozajmljivanja između dva jezika u obrađenoj hromatskoj leksici su retki; u srpskom to su pojedini pridevi kao *violetan* i *azuran* (koji se međutim mogu smatrati i galicizmima, prema KŠ), i termini usko vezani za italijansku kulturu, kao *azuri*, *crvene* i *crne košulje/crnokošuljaši*, ili *beli* i *crni dim*. Isto važi i u obratnom smeru: hromatske prevedenice sa srpskog u italijanskom uglavnom su vlastite imenice, takođe vezane za specifične pojmove kao što su *Montenegro*, *Stella Rossa* (*Crvena Zvezda*) ili *onda nera* za filmove „crnog talasa“.

Peto poglavlje daje prikaz značenja boja u opštijem društvenom kontekstu; to značenje se može razlikovati od jezičkog, ali može i da utiče na njega. Već i 4. poglavlje sadrži brojne primere hromatskih frazeologizama i kolokacija nastale u specifičnim istorijskim, ekonomskim, geografskim i drugim društvenim okolnostima. U 5. poglavlju

smo se usredsredili na takve primere i na simboliku koju boje nose na nivou društva i određene kulture, ili i u globalnim razmerama (*konvencionalni/asocijativni simboli*) ali budući da je hromatska simbolika usko vezana za način na koji čovek doživljava boju nezavisno od određene kulture i jezika kojim govori, morali smo krenuti od boja kao *primarnih, emocionalnih simbola*, bez čega nije moguće potpuno shvatiti ni konvencionalne koji iz njih proističu. Hromatska simbolika preobimno je područje da bi se moglo obuhvatiti u radu koji je pre svega lingvistički, pa je stoga bilo nužno napraviti selekciju značenja karakterističnih za svaku osnovnu boju, u cilju da se istakne uticaj koji na hromatsku leksiku vrše različiti vanjezički faktori, kao uostalom i na drugim leksičkim poljima.

Analiza je umnogome ograničena nedostatkom dovoljnog broja jednojezičnih rečnika za srpski deo korpusa, te je morala biti dopunjena informacijama iz svakodnevne komunikacije i medija. U svakom slučaju, obrađeni italijanski uzorak je vidno obimniji od srpskog, ali je srpski ipak dovoljan za objektivno poređenje hromatske leksike dva jezika.

Na osnovu kompletnog korpusa, zaključujemo da i u italijanskom i u srpskom ubedljivo najšire semantičko polje obuhvataju „ahromatske” boje, crna i bela. U oba jezika lepeza značenja koja pokrivaju daleko prevazilazi okvir doslovnog, referencijalnog značenja najtamnije i najsvetlije boje, a njihov metaforički potencijal u okvirima opšte i kognitivne lingvistike već je ranije proučavan. Ovde, pošto smo istraživanje ograničili na italijanski i srpski jezik, možemo zaključiti da se glavna značenja (i referencijalna i deskriptivna) ovih boja u velikoj meri podudaraju, a da se dva jezika razlikuju najviše u načinu i učestalosti upotrebe konkretnih „crno-belih“ izraza.

Što se tiče ostalih boja, a posebno nijansi koje ne spadaju u osnovne boje, italijanski je produktivniji od srpskog u građenju novih hromatskih složenica koje opisuju nijanse prema sličnosti sa određenim modelom (*specifikatorom*), kao *giallo limone, verde mela, grigio fumo* itd., dok je u srpskom ta pojava i dalje relativno retka i norma je još uvek ne usvaja kao potpuno ravnopravnu s ostalim načinima tvorbe, mada se u svakodnevnom govoru sve češće čuju izrazi kao *banana-žut, kardinal-crven, grašak-zelen* itd. Stoga

možemo zaključiti da je italijanska hromatska leksika zasada bogatija od srpske kad su manje svakidašnje boje u pitanju. Tu takođe možemo zapaziti uticaj vanjezičkih činilaca na bogatstvo leksike u određenoj oblasti. Na bogatstvo italijanske terminologije u pogledu nijansi koje govornici srpskog teže raspoznaju svakako je uticao i razvoj likovne umetnosti u Italiji kroz vekove, a u savremeno doba procvat modne industrije i dizajna; usled svih tih okolnosti pojavila se i veća potreba za tačnijim razgraničenjem pojedinih delova spektra nego što je to bio slučaj sa srpskom hromatskom terminologijom, u kojoj su termini za „egzotičnije“ boje relativno novi, a gotovo po pravilu kalkovi ili pozajmljenice.⁴⁹

Ovakva neusaglašenost u obimu leksike dovodi do toga da je u prevođenju na srpski nužno koristiti ili kalkove ili poređenja, odnosno opisno prevoditi takve termine. Ali postavlja se i pitanje koliko su čak i prevodioci kojima je srpski prvi jezik kadri da raspoznaju i manje-više tačno odrede npr. nijansu zelenog u složenicama kao što su *verde mela*, *verde bottiglia*, *verde bandiera*, *verde pistacchio*, *verde oro*, *verde mare*, *verde ramarro*, *verde malva*, *verde palude*, *verde marcio* itd. Svakako, ni sami govornici italijanskog ne bi se složili oko tačnog značenja svakog od ovih izraza i njihove međusobne razlike.

To nas vraća na pitanje koliko na prepoznavanje boja utiče jezik kojim govorimo, pitanje kojim se različite naučne discipline bave već dva veka. Premda rezultati današnjih opita pokazuju da svi ljudi prepoznaju i razlikuju osnovne boje bez obzira na jezik kojim govore, istraživanja su pokazala i da jezik ipak utiče barem na granicu koju ćemo postaviti između pojedinih prelaznih boja. Ovo može biti manje vidljivo kod zanemarljivih razlika u nijansama, ali postaje očito kada recimo govornik srpskog, koji je jezički „programiran“ za jedinstveno semantičko polje *plavog*, treba da postavi granicu između italijanskih polja *blu* i *azzurro*.⁵⁰ Zavisnost između percepcije i verbalnog izraza možda je najbolje ilustrovana opštepoznatim stereotipom kako muškarci ne razlikuju boje, dok ih žene razlikuju i previše (Prilog A, slika 10). To ne znači da muškarac, ili u našem slučaju govornik srpskog, neće

⁴⁹ Naravno, ovakvo bogatstvo terminologije boja nije svojstveno isključivo italijanskom jeziku; u 3. poglavlju videli smo kako npr. i francuski gradi hromatske složenice na isti način (Meunier, 1978).

⁵⁰ V. Hopkin, 2007, 1. poglavlje.

razaznati nikakvu razliku između svetlije i tamnije plave boje, već da naprosto neće imati odgovarajuće sredstvo da je verbalno izrazi. Dodavanje srpskih prideva/priloga *svetlo-*, *tamno-*, *zagasito-*, *jarko-*, *otvoreno-*, *zatvoreno-* itd. predstavlja ipak samo privremen izlaz iz nezgodne situacije, jer bi se konkretan pridev/prilog uz *plav* svaki put morao menjati, u zavisnosti od konteksta.

Kad je reč o osnovnim bojama, a ne o njihovim teže odredivim nijansama, posebnu pažnju posvetili smo slučajevima (ne)postojanja prevodnih ekvivalenata u jednom ili drugom jeziku, i nesporazumima koje kulturološke razlike mogu izazvati u slučajevima kada doslovni prevod sa jednog jezika na drugom dobija potpuno drugačije značenje. U 4. poglavlju na primerima možemo ustanoviti kako hromatski izrazi neretko poseduju veći semantički potencijal u jednom nego u drugom jeziku (npr. *morte bianca*), tako da obuhvataju mnoštvo različitih značenja koja se u drugom jeziku svode na jedno ili dva (ili doslovan prevod i ne postoji). Takođe, pojedine pojmove kao što je *fiocco azzurro* ili *crveni pasoš* nemoguće je pravilno razumeti bez poznavanja društvenih prilika i običaja govornog područja o kome se radi, a pri prevođenju bi zahtevali dodatna objašnjenja.

Stoga smo u radu naglasili semantička nepoklapanja više nego sličnosti, pa se nadamo da njegovi rezultati mogu poslužiti kao pomoć u daljem istraživanju ove kod nas još nedovoljno proučene oblasti. Dalje komparativno proučavanje hromatske leksike italijanskog i srpskog jezika ne samo što bi bilo od koristi u rešavanju konkretnih prevodilačkih nedoumica, već bi kroz adekvatnu upotrebu stečenih saznanja u nastavi stranog jezika olakšalo upoznavanje ne samo sa jezikom već pre svega sa stranom kulturom, njoj svojstvenim običajima i viđenjem sveta.

LITERATURA

- Allen, G. (1878). Development of the Sense of Colour. *Mind*, 3(9), 129-132.
- Bénaky, N. P. (1897). *Du sens chromatique dans l'antiquité: sur la base des dernières découvertes de la préhistoire [sic] de l'étude des monuments écrits des anciens et des données de la glossologie*. A. Maloine.
- Berlin, B., & Kay, P. (1999). *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*. Stanford: CSLI Publications (original objavljen 1969).
- Bortolini, U., Tagliavini & C., Zampolli, A. (1971). *Lessico di frequenza della lingua italiana contemporanea*. Milano: Garzanti
- Cardona, G. R. (1976). *Introduzione all'etnolinguistica*. Bologna: Il Mulino
- Carile, A. (1996). Il circo-ippodromo e la città. In: Bertelli C. (a cura di), *La città gioiosa*. Milano: Scheiwiller, 11-138.
- Casati, R. (2005). *Teorie del Colore*. Venezia: IUAV
- Conklin, H. C. (1955). Hanunoo color categories. *Southwestern journal of anthropology*, 339-344.
- Dardano, M. (2009). *Costruire parole: la morfologia derivativa dell'italiano*. Bologna: Il Mulino
- Eko, U. (1995). *Simbol*. (P. Mužijević, prev.). Beograd: Narodna knjiga/Alfa
- Franklin, A., Drivonikou, G. V., Bevis, L., Davies, I. R., Kay, P., & Regier, T. (2008). Categorical perception of color is lateralized to the right hemisphere in infants, but to the left hemisphere in adults. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 105 (9), 3221–3225.
- Fresu, R. (2006). Neologismi a colori. Per una semantica dei cromonimi nella lingua italiana. *Lld'O. Lingua italiana d'oggi*, III, 153-179.
- Fresu, R. Nero, bianco e rosso: la parola ai colori. Preuzeto sa http://www.treccani.it/magazine/lingua_italiana/speciali/colori/Fresu.html
- Gage, J. (1999). *Color and culture: Practice and meaning from antiquity to abstraction*. Univ of California Press.

- Geiger, L. (1880). *Contributions to the History of the Development of the Human Race*. London, Trübner
- Gerbran, A., & Ševalije, Ž. (2004). *Rečnik simbola: mitovi, snovi, običaji, postupci, oblici, likovi, boje, brojevi*. (P. Sekeruš, K. Koprvišek, I. Gordić prev.). Novi Sad: Stylos
- Gilbert, A. L., Regier, T., Kay, P., & Ivry, R. B. (2006). Whorf hypothesis is supported in the right visual field but not the left. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 103(2), 489-494.
- Gladstone, W.E. (1877). The Colour Sense. *Nineteenth Century*, 2, 366-388.
- Grossmann, M. (1988). *Colori e lessico: Studi sulla struttura semantica degli aggettivi di colore in catalano, castigliano, italiano, romeno, latino e ungherese*. Tübingen: Gunter Narr Verlag
- Grossmann, M., & Rainer, F. (2004). *La formazione delle parole in italiano*. Tübingen: Niemeyer
- Hopkin, M. (2007). Seeing the blues. Preuzeto sa <http://www.bioedonline.org/news/news-print.cfm?art=3294>
- Istorijski leksikon Crne Gore 1-5*. (2006). Vijesti, Podgorica
- Ivić, M. (1995). *O zelenom konju. Novi lingvistički ogledi*. Beograd: Slovoğraf
- Janković, J. (2010). Nazivi i imena domaćih životinja od praslovenskog korena* běl-u srpskom jeziku. *Slavistika*, (14), 260-274.
- Janković, J., & Stanić, D. (2011). Nazivi za boje u rečniku srpskih govora Vojvodine. U: *Dijalekat - dijalekatska književnost (zbornik radova sa naučnog skupa održanog u Leskovačkom kulturnom centru 18. decembra 2010. godine*, ur. R. Žugić). Leskovac: Leskovački kulturni centar, 194-211.
- Janković, J., & Stanić, D. (2012). Nazivi za boje u istočnohercegovačkom dijalektu. *Oktoih: Časopis Odjeljenja za srpski jezik i književnost Matice srpske – Društvo članova u Crnoj Gori II/3*, 197–209.
- Josić Višnjčić, M. (2007). *Azbučnik prideva u srpskoj prozi dvadesetog veka*. Beograd: Narodna knjiga/Alfa

- Kandinski, V. (2004). *O duhovnom u umetnosti: posebno u slikarstvu: sa osam slika i deset originalnih drvoreza*. (B. Jović, prev.). Beograd: Esotheria (original objavljen 1912).
- Kay, P. (1975). Synchronic variability and diachronic change in basic color terms. *Language in Society*, 4(3), 257-270.
- Kay, P. (1999). *The emergence of basic color lexicons hypothesis: A comment on "The vocabulary of colour with particular reference to Ancient Greek and Classical Latin," by John Lyons*. Preuzeto sa <http://www.icsi.berkeley.edu/~kay/On.Lyons.ps>
- Kay, P., & McDaniel, C. K. (1975). *Color categories as fuzzy sets* (No. 44). University of California, Language Behavior Research Laboratory
- Kay, P., & McDaniel, C. K. (1978). The Linguistic Significance of the Meaning of Basic Color Terms. *Language* 54, 3, pp. 610-646.
- Kay, P., & Regier, T. (2003). Resolving the question of color naming universals. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 100(15), 9085-9089.
- Klajn, I. (2002). *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku I: slaganje i prefiksacija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva-Institut za srpski jezik SANU. Novi Sad: Matica srpska
- Klajn, I. (2003). *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku II: sufiksacija i konverzija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva-Institut za srpski jezik SANU. Novi Sad: Matica srpska
- Klajn, I., & Šipka, M. (2008). *Veliki rečnik stranih reči*. Novi Sad: Prometej
- Kreisberg, A. (2001). *Le storie colorate*. Pescara: Edizioni Tracce
- Kristal, Dejvid (1995). *Kembrička enciklopedija jezika*. (G. Terić i dr., prev.) Beograd: Nolit
- Kristol, A. M. (1978). *Color: les langues romanes devant le phenomene de la couleur*. (Romanica Helvetica, 88.) Berne: Francke.
- Kristol, A. M. (1980). Color systems in southern Italy: A case of regression. *Language* Vol. 56, n. 1, 137-145.
- Ledford, H. (2006). A red by any other name. Preuzeto sa <http://www.bioedonline.org/news/news.cfm?art=2856>

- Lenneberg, E., & Brown, R.W. (1954). A Study in Language and Cognition. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 49, 454-462.
- Lenneberg, E.H., & Roberts, J. (1956). The Language of Experience: a Study in Methodology. *Memoir 13*. Baltimore: Waverly Press
- Luzzatto, L., & Pompas, R. (1980). *Il linguaggio del colore*. Milano: Il castello
- Lyons, J. (1977). *Semantics*. New York: Cambridge University Press.
- Lyons, J. (1999). The Vocabulary of Colour with Particular Reference to Ancient Greek and Classical Latin. In: Borg, A. (ed.): *The Language of Colour in the Mediterranean*. Weisbaden: Otto Harrassowitz
- Magnus, H. (1877). *Die geschichtliche Entwicklung des Farbensinnes*. Leipzig: Veit
- Magnus, H. (1880). *Untersuchungen über den Farbensinn de Naturvölker*. Jena: Fraher
- Mervis, C. B., Catlin, J., & Rosch, E. (1975). Development of structure of color categories. *Developmental Psychology* 11(1), 54-60.
- Meunier, A. (1978). La couleur et ses termes en français. In: Tornay, S. (ed.), *Voir et nommer les couleurs*. Nanterre: Labethno, 167-179.
- Mitković, S. (1988). Leksika boja (u govoru sela Jelašnice kod Niša). U: *Društvene promene i narodno stvaralaštvo. Zbornik referata sa naučnog skupa posvećenog dvestagodišnjici Vuka Karadžića*. Niš, 99-104.
- Moderc, S. (2004). *Gramatika italijanskog jezika. Morfologija sa elementima sintakse*. Beograd: Udruženje nastavnika italijanskog jezika Srbije
- Munsell Color, C. O. (2000). *Munsell soil color charts*. Gretabacbeth
- Opašić, M., & Spicijarić, N. (2010). Prilog kontrastivnoj analizi frazema sa sastavnicom boje u hrvatskoj, talijanskoj i njemačkoj frazeologiji. *FLUMINENSIA: časopis za filološka istraživanja*, 22(1), 121-136.
- Palmer, R. (2001). *Semantics. Second Edition*. Cambridge: Cambridge University Press (original objavljen 1976).
- Pešikan, M., Jerković, J., & Pižurica, M. (2010). *Pravopis srpskoga jezika*. Novi Sad: Matica srpska
- Pižurica, M. (1977). *Boje u zoonimiji*. U: *Posebna izdanja, ANUBiH, XXXI*, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 5, 29-45.

- Popović, Lj. (1991). O semantici naziva za boje u ruskom, ukrajinskom i srpskom folkloru. Novi Sad: *Zbornik Matice srpske za slavistiku* 41, 149-154.
- Popović, Lj. (1992). O semantici naziva za crvenu boju u ruskom, ukrajinskom i srpskom folkloru. Preuzeto sa http://www.rastko.rs/rastko-ukr/au/popovic_crvena.html
- Portal, F. (1997). *Sui colori simbolici nell'Antichità, nel Medioevo e nell'Età moderna*. (G. Caviglione, trad.). Milano/Trento: Luni Editrice (original objavljen 1837).
- Prvulović, B. (1992). Leksika boja u govoru sela Štitarca kod Knjaževca. U: *Zbornik materijala sa naučnog skupa "Govori prizrensko-timočke zone i susednih dijalekata" koji je održan u Niškoj Banji 17-20. juna 1992. godine*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU
- Radenković, Lj. (2008). Boja kao obeležje mitoloških bića-slovenske paralele. *Južnoslovenski filolog*, (64), 337-346.
- Regier, T., & Kay, P. (2009). Language, thought, and color: Whorf was half right. *Trends in cognitive sciences*, 13(10), 439-446.
- Rivers, W. H. R. (1901). Primitive colour vision. *Popular Science Monthly*, 59, 44-58
- Ronga, I. (2010). L'eccezione dell'azzurro. Il lessico cromatico: fra scienza e società. *Cuadernos de Filología Italiana*, 16, 57-79.
- Rosch (Heider), E. (1971). "Focal" color areas and the development of color names. *Developmental Psychology*, 4(3), 447-455.
- Rosch (Heider), E. (1972). Universals in color naming and memory. *Journal of experimental psychology*, 93(1), 10-20.
- Segall, M. H., Campbell, D. T., & Herskovits, M. J. (1966). *The influence of culture on visual perception*. Indianapolis: Bobbs-Merrill Co.
- Smith, W. R. (1877). The Colour-Sense of the Greeks. *Nature*, 17, 100.
- Stevanović, M. (1986). *Savremeni srpskohrvatski jezik (gramatički sistemi i književnojezička norma)*. Beograd: BIGZ
- Stijović, S. (1979). O antroponimima izvedenim od naziva za boje kod Bošnjaka u Metohijskom (Pećkom) Podgoru. *Južnoslovenski filolog* XXXV, 177-187.
- Tornay, S. (ed.). *Voir et nommer les couleurs*. Nanterre: Labethno

- Vincent, Jocelyne (1983). Categorizzazione e strategie di denominazione dei colori: aspetti metodologici, e problemi relativi all'inglese e all'italiano (by Jocelyne M. Vincent). In: *Linguistica e Antropologia, Atti del XIV Congresso Internazionale di Studi, SLI-Società Italiana di Linguistica. Lecce 23-25 maggio 1980*. Roma: Bulzoni, 161-171.
- WCS Data Archives. Preuzeto sa <http://www1.icsi.berkeley.edu/wcs/data.html>
- Widmann, C. (2009). *Il simbolismo dei colori*. Roma: Edizioni Magi
- Wierzbicka, A. (1996). The Meaning of Colour Terms and the Universals of Seeing. *Semantics. Primes and Universals*. Oxford University Press, 287-334.
- Witkowski, S. R., & Brown, C. H. (1977). An Explanation of Color Nomenclature Universals. *American Anthropologist*, 79(1), 50-57.
- Woodworth, R. S. (1910). The puzzle of color vocabularies. *Psychological Bulletin*, 7(10), 325-334.
- World Color Survey. Preuzeto sa <http://www.icsi.berkeley.edu/wcs/>

KORPUS

- De Mauro, T. (2004). *De Mauro: il dizionario della lingua italiana*. Torino: Paravia
- Devoto, G., Oli, G. C. (2008). *Il Devoto-Oli: vocabolario della lingua italiana*. Milano: Le Monnier
- DIR: Dizionario italiano ragionato* (1988). Firenze: G. D'Anna/Sintesi
- Otašević, Đ. (2012). *Frazeološki rečnik srpskog jezika*. Novi Sad: Prometej
- Il grande dizionario Garzanti della lingua italiana* (1990). Milano: Garzanti
- Matešić, J. (1982). *Frazeološki rječnik hrvatskog ili srpskog jezika*. Zagreb: Školska knjiga

Rečnik srpskoga jezika (2007). Novi Sad: Matica srpska

Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika I-VI (1990). Novi Sad: Matica srpska

Sabatini, F., Coletti, V. (2004). *Il Sabatini Coletti: dizionario della Lingua Italiana*. Milano: Rizzoli Larousse

Zingarelli, N. (2005). *Il nuovo Zingarelli: vocabolario della lingua italiana*. Bologna: Zanichelli

www.treccani.it

Dodatna literatura:

Alighieri, D. (1999). *Divina Commedia*. Roma: Newton &Compton

Calcio storico fiorentino. Preuzeto sa <http://www.calcistoricoflorentino.it/>

Cermanović-Kuzmanović. A., & Srejić, D. (1992). *Leksikon religija i mitova drevne Evrope*. Beograd: Savremena administracija.

Cerović, Lj. (1997). Srbi u Rumuniji od ranog srednjeg veka do današnjeg vremena. Preuzeto sa http://www.rastko.rs/antropologija/ljcerovic_srbi_ro.html

Deanović, M., Jernej, J. (1989). *Talijansko-hrvatski ili srpski rječnik*. Zagreb: Školska knjiga

Deanović, M., Jernej, J. (1994). *Hrvatsko-talijanski rječnik*. Zagreb: Školska knjiga

Gilgameš: sumersko-vavilonski ep. (1998). (S. Preprek, prev.). Novi Sad: DP Budućnost

Klajn, I. (2011). *Italijansko-srpski rečnik*. Beograd: Nolit

Koterel, A. (1998). *Rečnik svetske mitologije*. (P. Perenčević, prev.) Beograd: Nolit

Mala enciklopedija Prosveta I-III (1986). Beograd: Prosveta

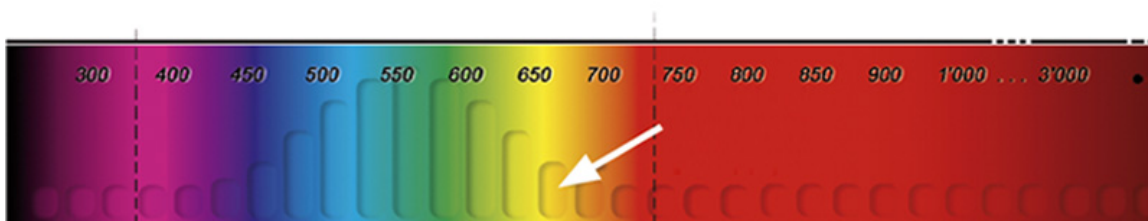
Symbolism of the Color Blue. Preuzeto sa

<http://www.webexhibits.org/pigments/intro/blues.html>

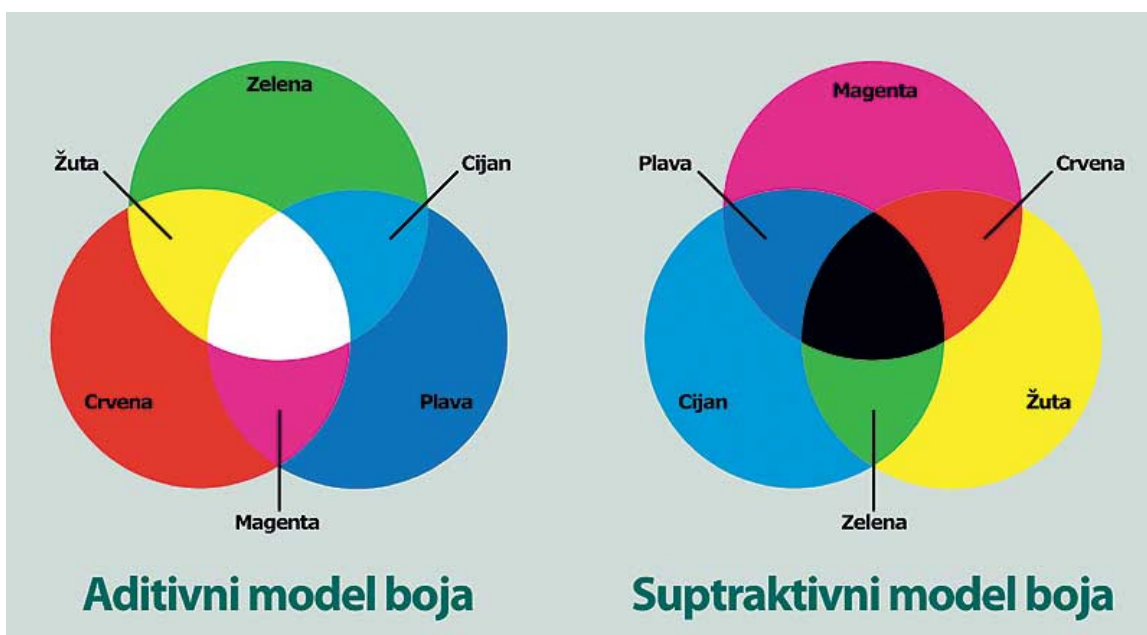
Tabella interattiva dei colori. Preuzeto sa <http://users.libero.it/luclep/itaint.htm>

Vorf, B. (1979). *Jezik, misao i stvarnost*. (S. Sindelić, prev.). Beograd: BIGZ

PRILOG A: ILUSTRACIJE

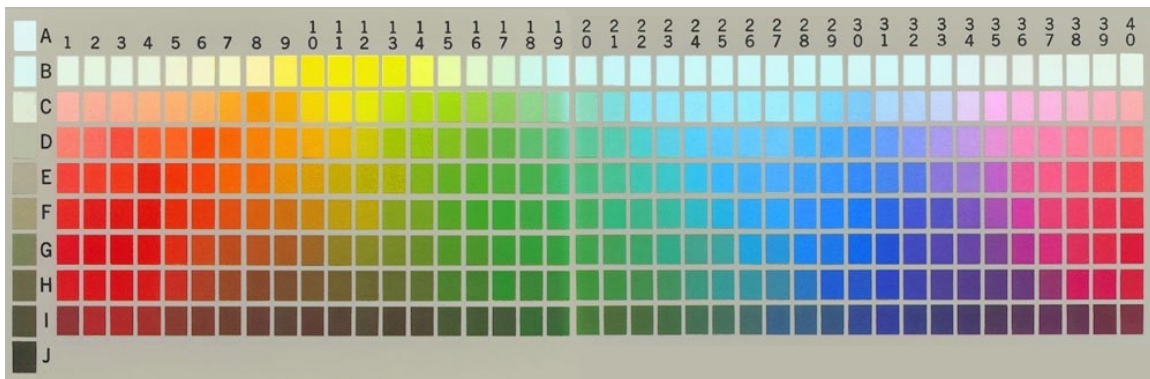
Slika 1: vidljivi spektar, od 380 do 760 nm
(<https://encrypted-tbn1.gstatic.com>)

Slika 2: Aditivne i suptraktivne boje
(<http://www.sk.rs>)

Slika 3: Geteov trougao boja
<http://2.bp.blogspot.com>

Slika 4: Manselove kartice korišćene u eksperimentima
<http://www1.icsi.berkeley.edu/wcs/study.html>

Benvenuto

....Mattia!!!

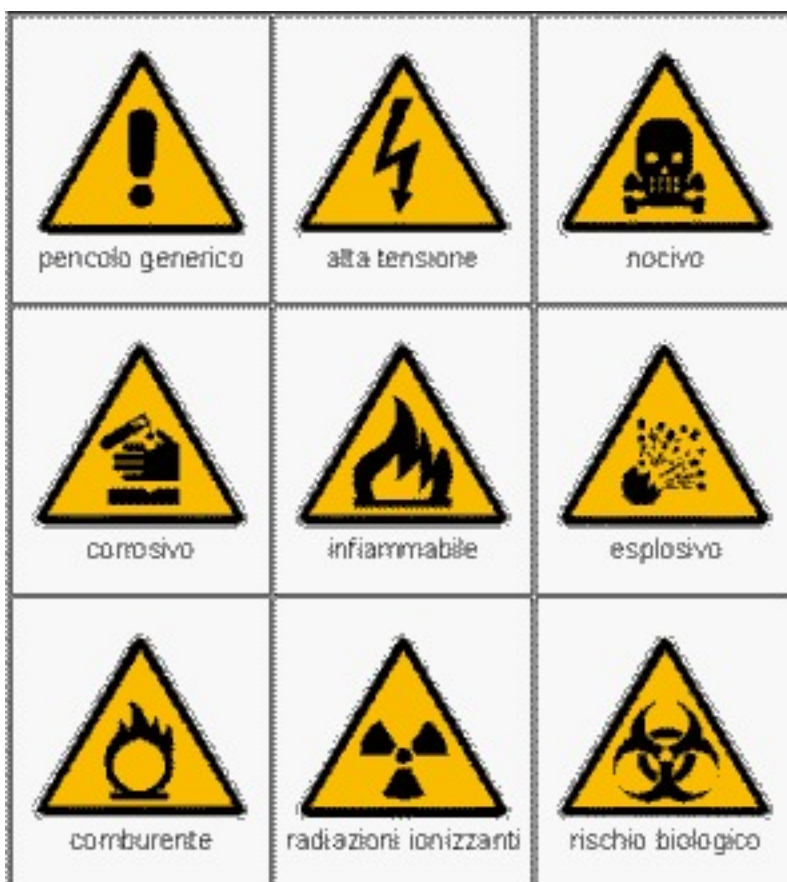
Slika 5: u Italiji, plava mašnica (*fiocco azzurro*) objavljuje rođenje dečaka (<http://4.bp.blogspot.com>)

Slika 6: "ženska" literatura

Slika 7: mešavina žanrova, kriminalistički i ljubavni
[\(https://encrypted-tbn3.gstatic.com/\)](https://encrypted-tbn3.gstatic.com/)

Slika 8: žuta označava opasnost (<http://images.quebarato.com.mx>)

Bianco
Uomo-Donna

Blu Notte
Uomo-Donna

Rosso
Uomo-Donna

Nero
Uomo-Donna

Girasole
Donna

Fucsia
Donna

Grigio Melange
Uomo-Donna

Rosa Pastello
Donna

Carbone
Uomo

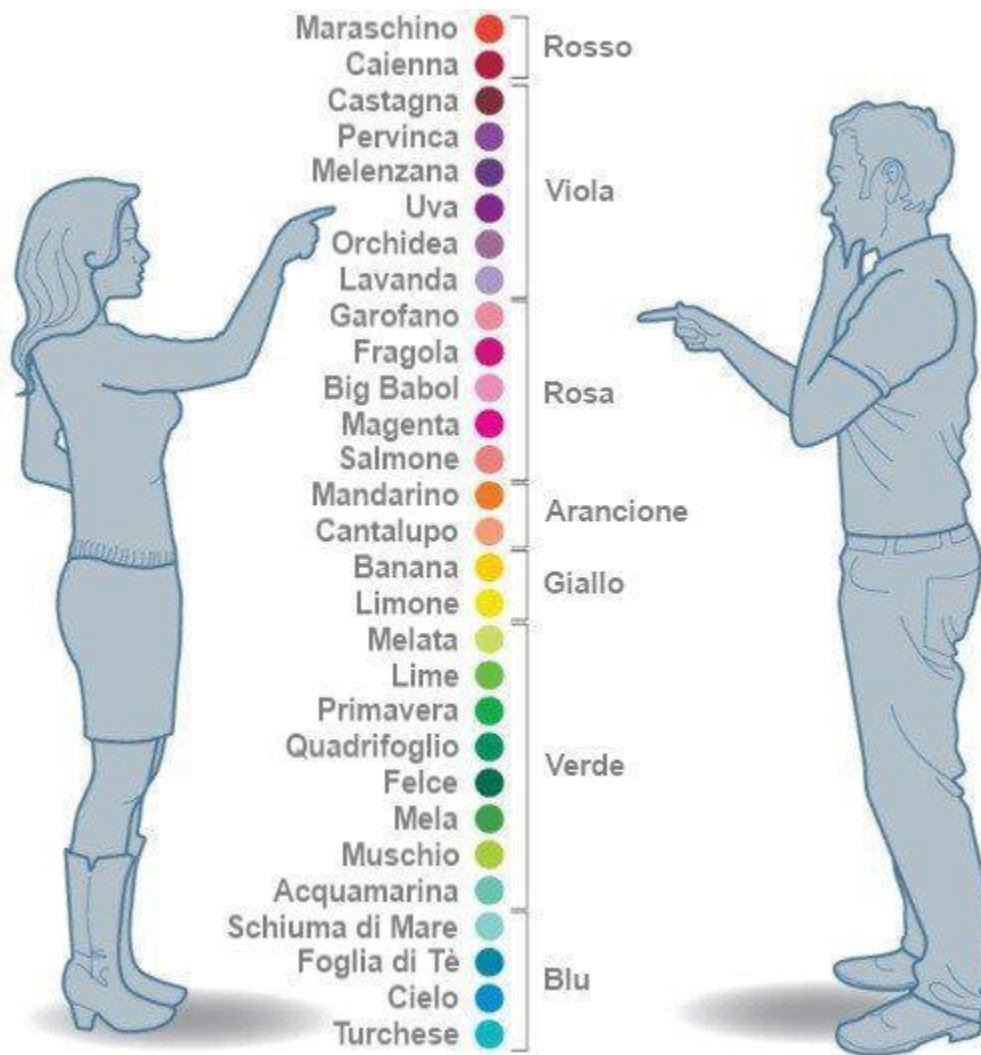
Blu Royal
Uomo-Donna

FRUIT OF THE LOOM.

www.centropubblicita.ws

Slika 9: "Muške" i "ženske" boje

Slika 9: uvreženo shvatanje o tome kako polovi raspoznaju boje (<http://www.lamiagente.it>)

SKRAĆENICE U TEKSTU

BCT	Basic color terms (nazivi za osnovne boje)
DIR	<i>Dizionario italiano ragionato</i> (1988)
DM	<i>De Mauro 2000</i>
DO	<i>Devoto-Oli 2006</i>
G	<i>Garzanti 2006</i>
ILCG	<i>Istorijski leksikon Crne Gore 1-5</i>
KŠ	Klajn, I., Šipka, M: <i>Veliki rečnik stranih reči</i>
LFI	Bortolini, U., Tagliavini, C., Zampolli, A.: <i>Lessico di frequenza della lingua italiana contemporanea</i>
RMS	<i>Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika I-VI</i> (1990)
RSJ	<i>Rečnik srpskoga jezika</i> (2007)
SC	<i>Sabatini-Coletti 2006</i>
T	<i>Vocabolario Treccani online</i> (www.treccani.it)
Z	<i>Zingarelli 2008</i>

BIOGRAFIJA AUTORA

Radmila Lazarević je rođena u Podgorici (Titograd), 3. 3. 1976. godine.

Podgoričku gimnaziju „Slobodan Škerović“ završila je 1994. Diplomira na Katedri za italijanski jezik i književnost Filološkog fakulteta Univerziteta u Beogradu, 8. 10. 1999, sa prosečnom ocenom 9,78, a magistrira na istom fakultetu 4. 4. 2007, odbranom magistarske teze pod naslovom *Frazeološke sintagme u italijanskom i srpskom jeziku* kod mentora akademika Ivana Klajna.

Akadske 2000/2001. radi kao lektor za italijanski jezik na Muzičkoj akademiji na Cetinju.

Od 2000. radi kao saradnik u nastavi na Studijskom programu za italijanski jezik i književnost Filozofskog fakulteta u Nikšiću (Univerzitet Crne Gore); glavni predmeti su Italijanski jezik III i IV (leksikologija) na II godini osnovnih studija i Italijanski jezik I i II (prevođenje s italijanskog) na I godini specijalističkih studija.

Redovno saraduje s Ispitnim centrom Ministarstva prosvjete Crne Gore kao član komisije za eksternu maturu i komisije na državnim takmičenjima osnovnih i srednjih škola.

U više navrata bila je na višemesečnim usavršavanjima u Italiji kao stipendista italijanskih institucija: 1998. (Università per Stranieri di Siena), 2004. (Università Roma Tre), 2002. i 2008. (Università per Stranieri „Dante Alighieri“, Reggio Calabria), i 2010. (Università di Padova, u okviru evropskog projekta *Coimbra*).

Član je redakcije međunarodnog časopisa *Folia linguistica et litteraria* u izdanju Filozofskog fakulteta u Nikšiću. Naučna interesovanja obuhvataju oblasti leksikologije, frazeologije, semantike i prevođenja. Objavila je više radova sa naučnih skupova u regionu. Bavi se i književnim prevođenjem. Pored aktivnog poznavanja italijanskog i engleskog, služi se francuskim i španskim jezikom.

Прилог 2.

**Изјава о истоветности штампане и електронске
верзије докторског рада**

Име и презиме аутора Радамила Лазаревић
Број индекса _____
Студијски програм Наука о језику
Наслов рада Лексичко-семантичко боље брђа у италијанском и српском језику
Ментор проф. др Мила Самарчић

Потписани/а Радамила Лазаревић

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

У Београду, 8. 7. 2013.

Р. Лазаревић

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

Лексичко-семантичко поље доја у
италијанском и српском језику

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство - некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

Потпис докторанда

У Београду, 8. 7. 2013.

Р. Лазаревић